

דישון המנורה והטבת הנרות : מקורות דיון והסברים .

תוכן הענינים :

1. המקורות בתורה ובכתובים.
2. נושאי הדיון.
3. תרגום אונקלוס לפסוקים.
4. המקורות במשנה ובברייתות.
- א. הטבת הנרות במשנת יומא.
- ב. דישון המנורה במשניות מסכת תמיד.
- ג. דישון המנורה בברייתא דמלאכת המשכן.
- ד. ההטבה בסוגיית "נר של מקדש של פרקים הוה".
- ה. ההטבה בסוגיית "נר שכבתה".
- ו. הדישון בסוגיית "פתילה שכבת".
- ז. הדישון כולל עריכה - ראיות נוספות מהמקרא.
- ח. הטבת הנרות על פי הספרי.
5. מהסברי הראשונים בסוגיית סדר הטבת והדלקת הנרות.
- א. שיטות רש"י.
- ב. שיטות הרמב"ם.
- ג. שיטת רס"ג.
- ד. שיטת יוסף בן מתתיהו.
6. הסבר המושגים לשיטתנו, ושני הסברים חלופיים למשניות מסכת תמיד.
7. הדלקת נר התמיד לפני הארון כשאנו במשכן.
8. הערות על שיטות שלשה ראשונים : רע"ב, רמב"ן ורשב"א.

1. המקורות במקרא

א. בתורה :

- מבנה המנורה הכללי, כיוון הארת הנרות והפעולות הקשורות בהדלקתם מתוארים בתורה כך :
1. "ועשית מנרת זהב טהור מקשה תעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו. וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני. שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה. ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה. וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים מן המנרה. כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור. ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה. ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור. ככר זהב טהור יעשה אתה את כל הכלים האלה"¹.
 2. "ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד. באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה' חקת עולם לדרתם מאת בני ישראל"².

1. שמות כ"ה לא-לט.

2. שמות כ"ז, כ-כא.

3. "והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה. ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני ה' לדרתכם"³.
4. "וידבר ה' אל משה לאמר. צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד. מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תמיד חקת עולם לדרתכם. על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני ה' תמיד"⁴.
5. "וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה ה' את משה"⁵.

ב. ובכתובים :

1. "ואת המנרות ונרתיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור".
2. "ומקטרים לה' עלות בבקר בבקר ובערב בערב וקטרת סמים, ומערכת לחם על השלחן הטהור, ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב, כי שמרים אנחנו את משמרת ה' א-לקינו ואתם עזבתם אתו"⁶.

2. נושאי הדיון

קיימות מספר מחלוקות במקורות חז"ל לגבי מנורת המקדש :

- א. מהי צורת המנורה - ישרה או חצי אליפטית (במבט על) כשהקנה האמצעי במרכז.
- ב. מהו כיוון עמידתה בהיכל – לאורכו, לרוחבו או מעט באלכסון.
- ג. מהו משך הדלקת הנרות - רק בלילה או גם ביום, ואם כן, כמה נרות דולקים ביום וכיצד.
- ד. בהגדרת הפעולות השונות הנזכרות בקשר למנורה במקרא ובחז"ל.
- ה. מחלוקת ראשונים "סמויה", בשאלה אם הנר המערבי שדלק ברצף זמן רב, דלק בנס טבעי או על טבעי.
- קיימות גרסאות שונות ואף סותרות למשניות מסכת תמיד ולמקורות המקבילים העוסקים בסדרי דישון המנורה והטבת הנרות, ובהתאם, ניתנו להן הסברים שונים מאד.
- קיימות **חמש שיטות** עיקריות בסוגיית סדר הדלקת והארת הנרות בשעות היום :
- א. לשיטת **רש"י** כל הנרות היו כבויים בשעות היום, חוץ מהנר המערבי שלעתים דלק גם ביום - בנס על טבעי.
- ב. לשיטת **בעלי התוספות ורע"ב** הנר המערבי צריך להישאר דולק תמיד, אף שלא בנס.
- ג. שיטת **רמב"ן ורשב"א** שני הנרות המזרחיים (שהמערבי ביניהם הוא נר התמיד) צריכים היו לדלוק תמיד, גם ביום, אף שלא בנס.
- ד. לשיטת **רס"ג ורמב"ם** כל נרות המנורה דלקו גם ביום, אלא שלעתים הנר המערבי דלק זמן ממושך בלי שכבה, מה שנחשב לנס אך טבעי, והדלקת הנרות היא (לפי רס"ג) לכבוד השכינה ולצורך הכהנים.
- ה. לשיטת **יוסף בן מתתיהו** נשארו בכל יום **לפחות** שלשה נרות דולקים בשעות היום. הוא אינו מפרט איזה נרות דלקו אך נראה שכוונתו לשנים מששת הנרות המזרחיים והנר המערבי.

3. שמות ל', ז-ח.

4. ויקרא כ"ד, א-ד.

5. במדבר ח', א-ג.

6. דבחי"ב ד', כ, ושם י"ג, יא.

הקושי לשיטת רס"ג והרמב"ם מהפסוק בדבהי"ב⁶ :

מהפסוק בדבהי"ב רואים לכאורה שהיו מדליקים את הנרות רק בערבים, ואם כן לכאורה, הם היו כבויים בשעות היום. כך אכן סברו רוב הראשונים בעקבות רש"י. מאידך, קשה להסכים עם קביעה שהיכל היה חשוך לחלוטין או כמעט חשוך לחלוטין במשך כל שעות היום, דווקא כאשר הכהנים היו צריכים לעבוד בו [להחליף את לחם הפנים, עבודת כה"ג ביוהכ"פ, עבודת הקטורת וכדו'], ובמיוחד בכניסתם להטיב את הנרות אחר הצהריים, כאשר השמש במערב - כפי שמסביר רס"ג בפירושו [שיובא להלן]. [לא היתה תאורה אחרת במשכן ובהיכל, ואף כי היו להיכל חלונות, הם היו "שקופים אטומים", כלומר האור כמעט ולא חדר דרכם פנימה להיכל, אלא בעיקר יצא החוצה, ובפתחים היו תלויות פרוכות אטומות]. כמו כן לא ברור מדוע היה צורך להטיב את הנרות בבקרים [כלומר, לנקות אותם - לפי שיטות אלו] אם בלאו הכי הם לא דלקו בשעות היום, הרי ניתן היה לעשות זאת בערב, לקראת וכחלק מעריכתם להדלקה מחודשת ?

רס"ג ורמב"ם טוענים [גם על פי ובהתאם לאונקלוס] שיש חיוב שכל הנרות ידלקו גם ביום, ע"י **הטבה שהיא תיקון**, הן בנרות שכבו והן בדולקים. ברם לכאורה קשה, שכן לשיטתם, גם בערב לא היה חיוב להדליק מחדש את כל הנרות אלא רק לתקנם לדלוק יממה נוספת, אם כן מה היה ההבדל בין הערב לבקר, אשר בגללו נזכר החיוב להדליק/לתקן את הנרות רק בכל ערב ולא בכל בקר ? נראה שההסבר לשיטתם הוא, **שבבית ראשון** - עליו מדבר הכתוב - **חנכו והדליקו** בכל ערב רק **מנורה אחת (או שתיים)** מאחת עשרה המנורות שבהיכל, שהודלקו **בסבב**, כך שבערב ערכו והציתו תמיד שבעה נרות שונים מאלו שדלקו ביום הקודם, בעוד שבבקר היו רק מתקנים אותם כדי שימשיכו להאיר עד הערב⁷. ואילו בבית שני, בו הועמדה בהיכל מנורה אחת בלבד, הטיבו את הנרות בקר וערב ורק נרות שכבו הודלקו שנית, כך שהטבת הבקר היתה דומה מבחינה זו להטבת הערב. עלינו להבהיר אפוא את מושגי היסוד של עבודת המקדש בנרות המנורה, לפי השיטות השונות :

א. מהם **העריכה, ההעלאה וההטבה**, ומהם חיובי **ההתמדה** הנזכרים בכתוב ?
 ב. מהו **הדישון** הנזכר במשנה, ומדוע הוסיפו חז"ל שם פעולה זה על שמות הפעולות שבנורה הנוגעים למנורה ? מדוע הטיפול במנורה ונרותיה מכונה בשני ביטויים שונים, "**דישון המנורה**" [במסכתות יומא ותמיד, וכן "דישון" של נרות] לעומת "**הטבת הנרות**" [במסכת יומא בלבד], ומה ההבדל ביניהם ?

ג. מי **הממונים** על ביצוע העבודות הקשורות במנורה ובנרות ?

ד. מהו **סדר הפעולות** בנוגע לנרות המנורה בבקר ובערב, והאם סדר זה מעכב ?

3. תרגום אונקלוס לפסוקים (שהוא תרגום עפ"י ההלכה) :

1. "ותעבד מנרתא דדהב דכי נגיד תתעבד מנרתא שדה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה יהון. ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא...ותעבד ית **בוצינהא** שבעא ותדלק ית **בוצינהא** ויהון מנהרין על קבל אפהא".

7. קיימות שתי דעות בגמרא מנחות צט,א, כאשר לדעה האחת הדליקו את כל המנורות, ולפי הדעה השניה הדליקו רק את מנורת משרע"ה. לדעה שרק מנורת משה הודלקה, קשה, שכן הפסוק בדברי הימים מדבר בפירוש על הבערת **מנורות** ולא על הבערת מנורה קבועה אחת בלבד, ולדעה שכל המנורות הודלקו, קשה, שכן במלכים נזכר שרק מנורה אחת הודלקה. למסקנה נראה כדעת רס"ג ורש"י שבכל ערב הדליקו רק אחת מכל המנורות - בסבב (או שתיים, שאחת מהן - זו של משה, הודלקה תמיד), ואפשר שהיתה עדיפות מסוימת למנורת משה (אולי מפני שהדליקוה לסירוגין כל יומיים ?). וראה להלן בשיטת רס"ג, מדוע לא הדליקו את כל המנורות בכל יום.

2. "ואת תפקד ית בני ישראל ויסבון לך משחא זיתא דכיא כתישא לאנהרא **לאדלקא בוציניא תדירא**. במשכן זמנא מברא לפרוכתא דעל סהדותא **יסדר יתיה** אהרן ובנוהי מרמשא עד צפרא קדם ה' קים עלם לדריהון מן בני ישראל".

3. "ויקטר עלוהי אהרן קטרת בוסמין בצפר בצפר **באתקנותיה** (נ"א : **בשפרותיה**) ית **בוציניא** יסקנה. **ובאדלקות** אהרן ית **בוציניא** בין שמשיא יסקנה קטרת בוסמיא **תדירא** קדם ה' לדריכון".

4. "פקד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא **לאדלקא בוציניא תדירא**. מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא **יסדר יתיה** אהרן מרמשא עד צפרא קדם ה' **תדירא** קים עלם לדריכון". על מנרתא דכיתא **יסדר ית בוציניא** קדם ה' **תדירא**".

5. "מלל עם אהרן ותימר ליה **באדלקותך** ית בוציניא **לקבל אפי מנרתא** יהון מנהרין שבעא בוציניא. ועבד כן אהרן לקבל אפי מנרתא **אדלק בוציניא** כמא די פקיד ה' ית משה".

אונקלוס מתרגם : העלאה = הדלקה. עריכה = סידור והכנה להדלקה. הטבה = תיקון או שיפור, אך לא מבואר מהו בדיוק תיקון זה, האם הוא מתייחס לניקוי ועריכת נרות שכבו או לשיפור הדלקתם של נרות דולקים - האם הכוונה לכיבוי וניקוי בלבד או גם להדלקה, או שמא תיקון נר דולק כך שימשיך לדלוק. הוא מתרגם : תמיד = תדיר (וראה והשווה להלן ללשון הספרי).

לשיטתו, הציווי בפרשיות תצוה ואמור נוגע להדלקת **כל הנרות** ולא רק לנר אחד, באופן תדיר, כלומר באופן קבוע. הפסוק הפותח עוסק בכל הנרות, הפסוק האמצעי בנר מסוים, והפסוק המסיים עוסק שוב בכל הנרות, בבחינת כלל ופרט וכלל.

כפי שנראה, גם במקורות התנאיים לא נתבררו המושגים כל צורכם, והן לשון הטבה והן דישון משמשים להורות על ניקוי בזיכי הנרות, אך לא ברור אם רק לכך.

4. המקורות התנאיים

מסדרן העיקרי של מסכתות יומא ותמיד הוא כנראה רבי שמעון איש המצפה שחי בימי הבית אך האריך ימים לאחר החורבן. באופן כללי, מסכת תמיד משלימה מידע המצוי במסכת יומא, ומהווה לה מעין תוספת. מרבית המידע במשנה בנוגע לסדרי דישון והדלקת נרות המנורה, מגיע ממסכתות אלו אך קיימים מקורות מידע נוספים בברייתא דמלאכת המשכן, בספרא אמור, בספרי בהעלותך, וכן במסכתות יומא מגילה חגיגה ומנחות, וכן בתלמוד הירושלמי.

שמות הפעולה באמצעותם עוסקת המשנה במנורה משתנים. כפי שנראה להלן, המשנה במסכת **יומא**, מדברת על "**הטבת הנרות**" ע"י **הכהן הגדול** בבקר ובערב **ביום הכיפורים** (וכנראה שהוא הדין בשבתות ובימים טובים). לעומת זה המשניות במסכת **תמיד**, מתארות את סדר פעולות "**דישון המנורה**" **בבקר** (תוך התייחסות מסוימת מוגבלת גם לערב), **בכל יום בשנה**, **שכהן הדיוט** אשר זכה בפיס היומי, נעשה אחראי לביצוען.

לא נתבאר במשנה מהי הגדרתם של ההטבה והדישון וזה הבסיס לדיוננו.

א. הטבת הנרות במסכת יומא

המשנה ביומא מתייחסת ל**הטבות הבקר והערב**, ולכאורה, לאלו **שלאחר** הקטרת הקטורת. ברם אפשר שהלשון כללית ומתייחסת לשתי ההטבות יחד, גם לאלו שלפני הקטרת הקטורת, בשל צמידותן להקטרת הקטורת המבוצעת ביניהן :

א. "...נכנס להקטיר קטורת של שחר, **ולהטיב את הנרות**"⁸.

ב. "...ונכנס להקטיר קטורת של בין הערבים, **ולהטיב את הנרות**"⁹.

יש לזכור שבפסוק ממנו למדים על הטבת הנרות בבקר (וכך הדבר גם בפסוק העוסק בערב), כתוב: "וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהְרֹן קֶטֶרֶת סַמִּים בַּבֶּקֶר בַּהֲטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יִקְטִירָנָהּ", והרי לא ניתן לבצע שתי פעולות על ידי אדם אחד בו זמנית, אלא ודאי שבזמן מסוים במהלך פעולות הטבת הנרות על הכהן להקטיר את הקטורת, אך לא נתבאר בכתוב מתי בדיוק - לפני, אחרי או באמצע ההטבה. חז"ל הסיקו שיש לחלק את הטבת הנרות לשני שלבים כאשר **הקטרת הקטורת תתבצע ביניהם**. אבא שאול מביא מסורת שונה, לפיה הטבת הנרות כולה קודמת להקטרת הקטורת, ברם דעתו דעת יחיד ואין הלכה כמותו. אפשר שלא תמיד הקפידו על הסדר והזמן המסוים וההקטרה נתאחרה עד לאחר ההטבה, אך דעתו צ"ע.

הטבת הנרות בבקרים הנזכרת בכתוב, מתוארת גם **בברייתא** המפורסמת במסכת יומא, הנאמרת בתפילה בבקר. היא בוצעה בשני שלבים, ומהווה חלק מסדר עבודת היום הקבועה בבית המקדש :

"אביי [הוה] מסדר מערכה משמיה דגמרא ואליאב דאבא שאול :

דישון מזבח הפנימי קודם **להטבת חמש נרות**, והטבת חמש נרות קודם לדם התמיד. ודם

התמיד קודם **להטבת שתי נרות**. והטבת שתי נרות קודם לקטורת..."^{10, 11}.

ברייתא זו והמשניות במסכת תמיד, מדברות על **סדר** הפעולות **בכל בקר** בלבד¹², ואילו **המשנה** ביומא מדברת באופן סתמי גם על הטבת הערב בלי ציון שום שוני לעומת הטבת הבקר. ברם בהעדר קביעה ברורה בעניין, לא ברור מהמקורות שלפנינו, האם היה פיצול של הטבת הנרות בערבים כבבקרים, שכן לדעת רבי יוחנן, הפיצול מבוסס על דרשת הכתוב "**בבקר בבקר** בהטיבו את הנרות" [ולו כאסמכתא] ולא קיים פסוק ולא קיימת דרשה דומה לגבי הערב, אף כי אין לשלול מסברא הנהגה דומה, ואף כי לדעת ריש לקיש לא פוצלה ההטבה בבקר אלא כדי "להרגיש את העזרה" כלומר שיהא מעשה ההטבה מורגש ונמשך יותר זמן, מפני שבד"כ בבקר לא הצריכו הנרות אלא תיקון קל [כפי שנראה להלן - לשיטת הרמב"ם, שהרי לשיטת רש"י, ההטבות שונות לחלוטין ורק בבקר פוצלה ההטבה לשני שלבים נפרדים], אבל בבית ראשון ערכו והדליקו בכל ערב מנורה אחרת, ולכן לא ברור אם היה צורך להאריך את משך העריכה וההדלקה בערב, וצ"ע.

ב. דישון המנורה במשניות מסכת תמיד :

8. יומא פ"ג מ"ד. לכאורה, מדובר בהטבה השניה, ברם אין לשלול שמדובר כאן באופן כללי בשתי ההטבות שהקטרת הקטורת נעשית ביניהן, אם כן, הכוונה - לפנייה ואחריה.

9. יומא פ"ז מ"ד. אין במשנה כל התייחסות מפורשת להטבת בין הערביים חוץ מזו, ואין איזכור לשתי הטבות בין הערביים כבבקר אלא לאחת בלבד, ברם היות שאף בבקר אין איזכור אלא להטבה אחת ואפשר שהמשנה מדברת באופן כללי בשתי ההטבות, יש להסיק שהוא הדין בין הערביים.

10. יומא לג, א.

11. ודעת חכמים (יומא יד, א) שהלכה כמותם, שסדר המערכה שונה ותזמון הטבת הנרות בתוך סדר המערכה שונה, אך גם לשיטתם הטבת חמש הנרות **קודמת** בכל אופן להטבת שני הנרות. גם לגבי הסיבה להפסק בהטבה נחלקו אמוראי א"י - ר' יוחנן וריש לקיש. בנושא תזמון ההטבה וההקטרה במסגרת סדר המערכה, לא אדון במאמר זה.

בכל אופן, הרשב"א סובר שקדימה זו של הטבת חמש נרות להטבת שני הנרות אינה מוסכמת (ראה להלן בשיטתו).

12. בשונה משאר הראשונים סובר הרשב"א שמשניות מסכת תמיד עוסקות גם בהטבת הערב, אך הוא יחידי בגישתו.

"דישון המנורה" בבקר, מתואר בשני פרקים במשניות מסכת תמיד, כיון שגם ההטבה מפוצלת לשני שלבים. אמנם עובדה זו נתבררה לכאורה רק ע"י האמוראים (ר' יוחנן וריש לקיש), אך נראה שהיא עומדת בבסיס חלוקת תיאור ההטבה לשתי משניות נפרדות, כבר במשניות מסכת תמיד, (כמו גם בברייתא של אבא שאול שהובאה לעיל) : הטבת חמשת הנרות המזרחיים מתוארת בפ"ג מ"ט, והטבת שני הנרות המערביים מתוארת בפ"ו מ"א. אולם (עד כמה שהדבר מוזר ומפליא), הראשונים מסבירים את המשניות באופן שונה, ולא דווקא על פי חלוקה זו. שיטותיהם יבוארו להלן. יוצעו גם שני הסברים חלופיים משולבים : אחד - המבוסס חלקית על שיטת הרמב"ם ובהתחשב בתיאור המנורה של רס"ג, ושני - המבוסס חלקית על שיטת רש"י ועל שיטת יוסף בן מתתיהו. בפרק ג משנה ט, מובא :

"מי שזכה בדישון המנורה,

נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקים - מדשן את השאר ומניח אלו [דולקים] במקומן.

מצאן שכבו - מדשן, ומדליקן מן הדולקים, ואחר כך מדשן את השאר."

יש לשים לב :

- א. הדיון בגמרא לגבי כיוון עמידת המנורה מנותק מהדיון בנוגע לסדר דישון נרות המנורה.
- ב. על כן לא ברור אם גם לשיטת רבי אלעזר ברבי שמעון הסובר (במנחות צח, ב) שהנרות עמדו לרוחב (המשכן) המקדש, יש לגרוס " מזרחיים ". ברם הרמב"ם אינו גורס מלה זו כלל.
- ג. נדון בשאלה אם משנה זו עוסקת בהטבת חמשת הנרות בלבד או גם בפעולות נוספות או בשתי ההטבות.
- ד. אין במשנה קביעה המזהה מיהם שני הנרות " המזרחיים " הדולקים - שני הנרות המזרחיים הקרובים ביותר אל הכהן בכניסתו או שנים כלשהם מבין חמשת המזרחיים.
- ה. אין במשנה זיהוי של " השאר " - שאר חמשת הנרות של המנורה או שאר שלשת הנרות המזרחיים של ההטבה הראשונה.
- ו. לא נתבאר מיהם הנרות ש"מצאן שכבו" - שני הנרות שנזכרו בתחילה, או ה"שאר", או כל נר שנמצא שכבה. אם הכוונה ל"שאר", לאיזה שאר - האם "השאר" הראשון זהה לשני.
- ז. לא נתבאר אם "מצאן שכבו" הוא מצב חריג, המשנה את חלוקת ההטבות הרגילה של חמשה ושני נרות, למצב בו מקדימים תיקון (שאינו הטבה של) השניים תחילה לפני תחילת הטבת החמישה.
- ח. אין במשנה הגדרה מהו הדישון, האם משמעו ניקוי נרות שכבו בלבד או שמא גם עריכתם לדלוק ע"י החלפת פתילה והוספת שמן, וכן האם ניתן לכבות נרות לשם דישונם, והאם יש להדליקם מיד בסיום עריכתם כבר בבקר.
- ט. לא נתבאר מדוע מובאת הדוגמה של "מצא שתי נרות מזרחיים דולקים" דווקא, האם ניתנת בזה דוגמה אחת מיני רבות, ומדוע ניתנות דווקא דוגמה זו וההפוכה לה.
- י. לא נתבאר מיהם הנרות "הדולקים" שמהם מדליקים את הנרות שכבו, (ומדוע - לשיטת הרמב"ם - אינו חייב להדליק מהנר המערבי).

המשנה מתעלמת ממקרה שבו לא נותר במנורה שום נר דולק (כי המשנה מדברת על מקרה בו לא נותר שום נר מזרחי דולק, אך עדיין יש לפחות נר מערבי אחד דולק), ממקרה בו נותר נר מזרחי אחד בלבד דולק, וממקרים בהם נותרו יותר משני נרות מזרחיים דולקים. יהיה עלינו לדון כיצד על הכהן לנהוג במקרים אלו לפי השיטות השונות.

לפרק ו משנה א, קיימות שתי גרסאות הפוכות (במספר מקורות). גרסאות אלו הן הבסיס העיקרי למחלוקת הפרשנית בנוגע לסדר הדלקת הנרות :

"מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות מערביים (זה נוסח הרמב"ם, אך נוסח

רש"י : מזרחיים¹³) דולקים, מדשן את המזרחי, ומניח את המערבי דולק, שממנו היה

מדליק את המנורה בין הערבים. מצאו שכבה - מדשנו, ומדליקו ממזבח העולה".

קיים שוני ברור בהתייחסות לנרות המערביים. בעוד שאת המזרחי יש לדשן, הרי שאת המערבי יש להניח דולק. ברם לא ברור האם להניחו דולק משמע לתקנו כדי שידלוק עד הערב, או שמדובר בשעת הנס (העל טבעי) ואזי יש להניחו דולק כמות שהוא.

לכאורה, המשפט "ומניח את המערבי דולק, שממנו היה מדליק את המנורה בין הערבים" אינו

ברור משתי בחינות :

א. ראוי היה לכתוב כהסבר להנחתו לדולק, בקיצור : [מפני] שהוא נר התמיד.

ב. ראוי היה לכתוב : שממנו היה מדליק את שאר הנרות [גם בין הערבים, שהרי גם בבקר

בדרך כלל היו מדליקים אותם ממנו, אם כן לכאורה גם תוספת זו אינה לצורך], כפי שפירש

הרמב"ם בפירוש המשנה, ולא - את המנורה.

אני סבור שהדרך ההגיונית היחידה להסביר ניסוח זה היא בכך שמשנתנו הינה העתק וציטוט ממשנה עתיקה מאד ("ראשונה"), המתארת את סדר הדלקת הנרות עוד בבית ראשון, שכאמור, בכל יום הדליקו בו אחת מאחת עשרה המנורות שהיו בהיכל, בסבב, ולכן היו "חונכים" ומדליקים בכל ערב מנורה אחרת, והיו מדליקים אותה דווקא מנר התמיד של המנורה הקודמת. לפי זה, בכל ערב כיבו את נרות המנורה היוצאת וניקו אותם, וערכו והדליקו מנורה אחרת.

ברם לשיטת רש"י, כוונת המשנה להורות שבכל ערב הודלקו כל שבעת הנרות בבת אחת, לאחר שבמהלך שעות היום היו שאר הנרות כבויים, ובניגוד לבקר בו היו שתי הטבות, בערב היתה הטבה אחת בלבד.

ג. בספרא אמור (פ"ג, ז) מופיע ציטוט של המשנה בתמיד פ"ו מ"א, בשינויים :

"להעלות נר - שתהא שלהבת עולה [מאליה].

להעלות נר [תמיד] - שיהא [הנר המערבי תדיר,] כלומר דולק בד"כ יותר משאר הנרות, ובד"כ

גם ביום, בנס], שממנו יהיה מדליק (נ"א : מתחיל) [את הטבת המנורה (בין הערביים)] ובו

יהיה מסיים [את ההטבה בבקר (ובערב ?)],

ובשעה שאחיו הכהנים נכנסים להשתחוות [בהיכל, בסיום הקרבת התמיד של השחר], הוא

[=הכהן שזכה בדישון המנורה בפיס] היה מקד[ים] לפניהם [להיכנס להיכל להטבה השניה,

ובסיום ההטבה היה גם הוא משתחוה בהיכל ויוצא].

כיצד [היה מסיים בו את ההטבה השניה בבקר] ? - נכנס ומצא שני נרות [מערביים - לפי

הרמב"ם] (מזרחיים - נוסח רש"י ורמב"ן) דולקים, מדשן את המזרחי ומניח את המערבי

דולק, שממנו [היה] מדליק את המנורה בין הערבים. מצאו שכבה - מדשנו, ומדליקו ממזבח

העולה".

חלקה הראשון של הברייתא שבספרא, מובא בנוסח שונה מעט גם בבבלי :

13. הוא נוסח רש"י ונושאי כליו, ראה להלן בהסבר שיטתו, ולענין יש לדחות נוסח זה מפני נוסח הרמב"ם, אף כי דווקא בכתבי היד המהימנים ביותר של המשנה נקוט נוסח זה. הרמב"ן כתב שנוסח זה מבוסס על נוסח הספרא אמור, אך הרי גם נוסח הספרא אינו עצמאי ומבוסס מן הסתם על נוסח המשנה ואין זה סביר לומר שמדובר בנוסחים חלוקים באופן הפוך כזה.

"מאי עדותה [של הנר המערבי] ?

אמר רב : זה נר מערבי, שנותנין בה שמן כנגד [=בכמות זהה לזו של] חברותיה [אבל הפתילה הותאמה לדלוק עד ההטבה השניה], וממנה היה **מדליק (מתחיל)** את המנורה (בין הערביים) [ובה היה **מסיים** את ההטבה (בבקר)]. (מנחות פו ע"ב. שבת כב ע"ב).
כפי שנראה להלן, לשינוי הנוסח : מתחיל - מדליק, משמעות רבה, אך רק בהבנת הסברי סדר הטבת הנרות לשיטות רש"י ובעלי התוספות.

במקרה ונר התמיד כבה, האש להדלקתו חייבת היתה להילקח דווקא ורק מאש התמיד של מזבח העולה, כמוכח מהספרא צו א, טז :

"ואש המזבח תוקד בו - מנין לאש המזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החיצון ? - ת"ל : "ואש המזבח תוקד בו". **אש** מחתה ומנורה מנין ? ודין הוא : נאמר תן אש במזבח הפנימי, ונאמר תן אש במחתה ומנורה. מה אש מזבח הפנימי ממזבח החיצון, **אף אש** מחתה ומנורה **ממזבח החיצון**. או כלך לדרך זו : נאמר תן אש במזבח הפנימי ונאמר תן אש במחתה ומנורה, מה אש מזבח הפנימי ממזבח חוצה לו, **אף אש** מחתה ומנורה ממזבח חוצה להם ? - ת"ל : "אש תמיד תוקד על המזבח" - אש שאמרתי לך [שהיא] תמיד, לא תהא אלא ממזבח החיצון".

הטבת הנרות בבקר פוצלה אפוא לשנים, ובעירת שני הנרות המערביים [או המזרחיים - לרש"י] תוכננה להימשך מהערב עד ההטבה השניה, שבוצעה - לעתים - זמן ניכר לאחר הראשונה, שכן במרווח הזמן שבין ההטבות, התפללו הכהנים את תפילת השחרית [אף כי בקצרה]. אי לכך בעת ההטבה הראשונה, עשויים היו חלק מהנרות המזרחיים [או כולם] להימצא כבויים, אך בדרך כלל שני הנרות המערביים (או המזרחיים - לרש"י) עדיין דלקו, והיה ניתן להדליק מהם - אם צריך - את הנרות שכבו. על כן כשכתוב בפ"ג מ"ט : "**הדולקים**", **הכוונה היא בעיקר לשני הנרות הללו, בעיקר לנר המערבי**, או גם לנרות מזרחיים שעדיין דלקו בעת שהכהן נכנס להטבה הראשונה.

ד. בברייתא דמלאכת המשכן : הדישון = ניקוי כחלק מהעריכה.

בעוד שבמשניות מסכת תמיד עצמן, אין הגדרה של פעולת ה"דישון", הרי שבברייתא דמלה"מ פ"י מובא ההסבר הבא :

כיצד **מדשנן** [כלומר כיצד מנקה את בזיכי הנרות שכבו¹⁴] ?

מעבירן מעל גבי¹⁵ המנורה¹⁶, ומניחן באהל ומקנחן בספוג. נמצאו כמה כהנים עסוקין בנר אחד. **דברי ר' יוסי**.

14. אין בברייתא התייחסות לנרות דולקים או תיקונם, ולא נזכר שיש לכבותם תחילה, כמו שגם לא נזכר שיש להחליף פתילה ושמן ולהדליק נר שכבה, ברם ברור שהדישון - היינו הניקוי - אינו סיום העיסוק בנרות [כשיטת רש"י], שהרי מוכח מהפסוק המצוטט שמדובר בעריכה, הכוללת גם מילוי שמן ופתילה חדשה. להלן נראה שלשיטת רש"י, ההטבה כוללת את כיבוי הנרות הדולקים לפני ניקוי בזיכיהם. **אני סבור שהפרקים בהם נזכרת המנורה בברייתא דמלה"מ [פ"ד, פ"ט ופ"י] לא היו לפני רש"י, שכן למרות שהדבר מתבקש, אין רש"י מתייחס אליהם או משתמש בהם בפירושו לתורה ולתלמוד.**

15. ר' יוסי סובר שמשמעות המילה "**על**" היא **על יד, בסמוך**, וכיון שכל האהל או ההיכל "סמוך" למנורה, אפשר לדשן את הנרות בכל שטח האהל או ההיכל. השווה שיטתו כאן למובא במנחות צח, א לגבי השלחן :

דתניא, רבי אומר : "ונתת **על** המערכת לבונה זכה" - **על - בסמוך** [כמו : על יד]. אתה אומר על - בסמוך, או אינו אלא **על - ממש** [כמו : על גבי] ? כשהוא אומר "וסכת **על** הארון את הפרוכת", הוי אומר : **על - בסמוך**.

השאלה היא אם גם **במקדש** יש לנהוג על פי הפשט הפשוט ובמובן הבסיסי הרחב של המלים, או על פי המובן המעולה והמושלם ביותר גם אם הוא מצמצם. בניגוד לרבי יוסי, סוברים חכמים שראוי לבצע כל פעולה במקדש באופן המושלם

וחכמים אומרים : לא היה מזיזן ממקומו, אלא על גבי המנורה מדשן, שנאמר: **"על המנורה הטהורה יערך את הנרות"**.

הדישון הוא אפוא ניקוי של הבזיכים, והוא **חלק מהעריכה** של הנרות, הכוללת כמובן מתן פתילה חדשה וחצי לוג שמן. עורך הברייתא דמלה"מ קיצר בתיאור ולא הזכיר את החלפת הפתילה, את מילוי השמן ואת ההדלקה, למרות שברור שחייבים לבצעם, שכן **ברור מפשט הכתוב** שהעריכה כוללת מילוי שמן והתאמת עובי הפתילה למשך הלילה על פי עונת השנה, וממילא יש אחריה גם הדלקה. הוא עוסק רק בנרות שכבו ולא בתיקון נרות דולקים, כיון ש**עיקר העבודה** היתה בהם, בעוד שהוספת שמן לנרות דולקים אינה כרוכה כמעט בשום מאמץ ועבודה.

נוסף לעצם הגדרת פעולת הדישון, מבארת הברייתא דמלאכת המשכן [כמו גם המקבילות : הספרא אמור, הבבלי במנחות פח,ב ועוד] את מחלוקת התנאים לגבי מבנה המנורה, ובאופן משני מקום הדישון, ומספר הכהנים המדשנים :

נחלקו התנאים בשאלה אם הנרות מהווים חלק מככר הזהב של המנורה, אך היה מוסכם שהנרות **אינם** מקשה אחת עם הקנים וניתנים להפרדה מהם, שכן אילו היו הנרות מקשה אחת עם המנורה ולא רק קבועים בקנים, מה צורך היה לכתוב בתורה **"על המנורה הטהורה יערך את הנרות"**, הרי אם הם מקשה אחת עם קני המנורה לא ניתן היה לעורכם שלא על גבי המנורה !

כפועל יוצא, נחלקו התנאים בשאלה אם הדישון של נרות כבויים בוצע על גבי הקנים, וע"י כהן אחד בלבד (דעת חכמים בברייתא דמלה"מ), או אם הסירו אותם מעל גבי הקנים בעת הדישון, וניתן היה לבצע את הדישון ע"י כמה כהנים (דעת רבי יוסי). לא ברור אם רבי יוסי מודה שנרות דולקים יש לדשן על גבי קני המנורה, ולמרות שהמחלוקת נוגעת לפירוש הכתוב **"על המנורה הטהורה יערך את הנרות"**, כלומר האם **"על"** משמע בסמוך או על גבי, לא ברור אם תיקון נרות דולקים נחשב לעריכה לרבי יוסי. ברם הדעת נוטה שמחלוקתם נוגעת גם לתיקון נרות דולקים.

מחד, ראינו מלשון המשנה בתמיד פ"ג מ"ט, שכהן אחד בלבד זכה בדישון כל נרות המנורה - **כדעת חכמים**, ולכן גם התיקון של נרות **דולקים** בוצע כשהבזיכים מצויים **במקומם** על גבי הקנים. מאידך, מעובדה זו משמע שנרות **שכבו** ניתן לדשן גם שלא על גבי קני המנורה - כדעת רבי יוסי. אף שניתן היה להעביר נר דולק מקנה לקנה קרוב יותר או רחוק יותר, הרי שבפועל לא העבירו את הנרות הדולקים מקנה לקנה.

כך נוקט גם רב פפא בגמרא, בשבת כב,ב, בקובעו שהנרות היו קבועים בקנים, ולכן הצריכו הדלקה באמצעות משיכת הפתילות הארוכות מנר כבוי לנר דולק.

נראה שתחילה נחלקו התנאים היכן להטיב את הנרות, הן הדולקים והן הכבויים, האם על גבי הקנים או לאו דווקא, ו**מחלוקת ראשונית** זו מצוטטת ב**ברייתא דמלה"מ**. לבסוף **נפסק במשנת תמיד**, במין פשרה, הן כדעה זו והן כדעה זו, כל אחת במצב אחר, כלומר, שנרות דולקים יש להטיב על גבי הקנים ואילו נרות שכבו ניתן להסיר ולדשן שלא על גביהם. לענ"ד, הדבר מעיד על קדמות המקורות שעמדו לפני העורך הראשון של הברייתא דמלאכת המשכן.

ברם בחגיגה כו,ב, מובא במשנה [ופירש"י בסוגריים] :

ביותר. כיון שמשמעות המילה **"על"** היא **גם** כמו **"על גבי"** [**"על - ממש"**], אעפ"י שיש למילה **גם** משמעות של **"בסמוך"**, **"על גבי"** הוא הסמוך ביותר על כן לפחות לכתחילה הנרות נערכים כשהם מחוברים למנורה הטהורה.

16. לכאורה, **"המנורה"** כאן היא שם כולל לגוף המנורה עם כל הקנים, שהרי זהו הפירוש של **"על המנורה הטהורה יערך את הנרות לפני ה' תמיד"**.

"כיצד מעבירין על טהרת עזרה [לאחר הרגלים] ? מטבילין את הכלים שהיו במקדש, ואומרין להם [לכהנים עמי הארצות] : הזהרו שלא תגעו בשלחן", ובסוגיה זו דנה הגמרא, תוך הבאת ברייתא שהדין בה שונה מהמובא במשנה :

"תנא : הזהרו שמא תגעו בשולחן ובמנורה.

ותנא דידן - מאי טעמא לא תני "מנורה" ? - שלחן כתיב ביה "תמיד", מנורה לא כתיב בה "תמיד"¹⁷.

אמנם לשיטת רש"י הנרות נותרו כבויים במהלך היום ולכן היה ניתן להטבילה, אך כבר העירו בעלי התוספות שאף לשיטתו היה נר התמיד דולק גם ביום בשעת הנס, ולכן לא ברור כיצד ניתן היה להטביל את המנורה אם נטמאה כשהיא דולקת, ונראה שגם לשיטת רש"י יש לכבות את הנרות במקרה כזה.

הקושי גדול כמובן יותר לשיטת הרמב"ם, הסובר שכל הנרות דלקו כל היום בכל יום. ברם אפשר שיש חיוב שיהיה נר תמיד דולק "לפני ה'" אף כאשר המנורה אינה בנמצא מסיבה כלשהי, מה שאין כן לגבי המנורה כולה אין כזה חיוב. אפשר גם ואולי סביר יותר, שגם בבית שני היו מנורות נוספות למנורת ההיכל בה השתמשו, אלא שלא העמידו אותן בהיכל כבבית ראשון, ולאחר הרגל החליפו את המנורה באחרת כדי להטבילה, ולכן הסירו תחילה את נר התמיד מהמנורה כדי להטבילה, והשאירוהו דולק על המנורה החלופית או אפילו החזיקו בו עד השבתה, אך הזהירו את הכהנים (עמי הארץ) לבל יגעו במנורה הדולקת.

ד. ההטבה בסוגיית "נר של מקדש של פרקים הוה"

בסוגיית "נר שבמקדש של פרקים הוה"¹⁸, מופיע ציטוט של הברייתא דמלה"מ בנוסח שונה :

17. פירש"י - כלומר, תמידין האמורין במנורה, לא תמיד יומם ולילה קאמר, אלא תמיד מלילה ללילה, כתמיד האמור בעולת תמיד ובחבית כה"ג, אבל ביום לא היה דולק, ד"מערב עד בקר" כתיב - תן לה מדת השמן שיש בה כדי לידלק מערב עד בוקר, לפיכך כל היום אתה יכול לסלקה ולהטבילה, אבל תמיד האמור בשלחן, תמיד - יום ולילה הוא, דמשבת לשבת הוא ערוך עליו.

18. מנחות פח"ב, והשווה את ההסבר שהוספתי במאמר בסוגריים, לפירש"י המובא כאן, השונה ממנו בכמה דברים, בעיקר בכך שלעני"ד אין לגרוס בו את המילה "מקשה", שכן הדבר סותר פסוק מפורש כנ"ל :

"נר של מקדש - נרות הקבועים במנורה שמדליק בהן שקורין קרושוליי"ש. של פרקים היה - של חוליות. לא שהיה יכול ליטלן, אלא מן המנורה עצמה היו הנרות, כדכתיב : "מקשה", אלא היינו של פרקים - שהיו הקנים שבהם הנרות קבועים דקים הרבה, והיה יכול לכופף ולהטותן למטה בשעת הטבה ולהשליך הדשן לחוץ, ולזקפה בשעת הדלקה. ע"א : של פרקים - שהנרות היו קבועות במנורה, אבל היה כסוי שלהן כסוי מלמעלה כמין טס, שהיה יכול ליטלו כל שעה שירצה, והיינו "של פרקים" - אמנורה ואנרות כתיב. "נרותיה" קרי למקום הנחת השמן, וזהו ודאי הוה מקשה, וכיון דבעיא הטבה, אי לאו דהוי הכיסוי של פרקים שיכול לסלקו, לא מתייבנא [=מתטיבנא], והיינו חכמים, וכדמתרץ לה לקמן וכן כולה, כך שמעתי.

קסבר, כי כתיב כנר ומקשה, אמנורה ונרותיה כתיב - שהמנורה והנרות היו מחתיכה אחת, וכיון דבעי הטבה, אי לאו דשל פרקים היתה, שהיה יכול לכופפה ולהטות[ה] ולזקפה ולפנות את הדשן, לא הוות מתייבט.

מסלקן - [את] הנרות בשעת הטבה מן המנורה ומניחן באהל, אלמא דלא היתה מקשה אלא של פרקים ממש היתה. רב הונא דאמר [בשם רב ששת] כי האי תנא, חכמים אומרים, לא היו מזיזין אותה - לנר - מן המנורה, מצי לאוזה, א"כ לא הוה ליה מקשה !? לא היתה - הנר - זזה ממקומה - דמקשה היתה.

טס של זהב היתה על גבה - על כל נר ונר כעין כיסוי, כאותן שעשוין מלבנים, ובהאי טס לא עביד כלום, אלא כמין כיסוי הוא שמכסה את הנר, מקום שפתילה דולקת.

דוחקו - לטס שעל גבי הנר כלפי פיה, ודולפת השמן לחוץ. וכשהוא נותן בה השמן ורוצה לזקפה, דוחק לטס שעל גבי הנר כלפי ראשה וזקפה, אבל לא היה מזיזה ממקומה. עכ"ל.

"אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב ששת : נר [=הבזיך] שב[מנורת ה]מקדש, של פרקים הוה. [ולכאורה, יש להסיק שרב ששת] קסבר - כי כתיב "ככר [זהב טהור יעשה אותה ואת כל כליה]" [ו-"מקשה אחת" -] אמנורה ונרותיה כתיב [היינו - שהמנורה והבזיכים כולם עשויים מאותה "ככר" זהב, ורק הכיסוי של הבזיכים "מתפרק" ואינו חלק מהם], [ו]כיון דמיבעיא הטבה [=דישון, כלומר ניקוי כל נר], אי לאו דפרקים הוי, לא הוה מטייבא ליה¹⁹ [כלומר לולא היה לבזיכים כיסוי "מתפרק", לא היה ניתן לסלק מהם את השאריות החרוכות ולנקותם כראוי].

מיתבי [הגמרא מביאה עתה קטע מהברייתא דמלה"מ, בנוסח שהיה לעורכי התלמוד הבבלי, כדי להוכיח שהמסקנה אינה נכונה]²⁰ : כיצד עושה [מה עושים בנרות שכבו] ? - מסלקן [את הבזיכים מעל גבי קני המנורה] ומניחן באהל, ומקנחן בספוג [כשיטת רבי יוסי בברייתא דמלה"מ], ונותן בהן שמן²¹ ומדליקן²² [ומשמע שהבזיכים עצמם מתפרקים מעל הקנים] !?

[ועונים :] הוא [=רב ששת] דאמר [שהבזיכים עצמם אינם מוסרים מעל המנורה, ורק כיסוייהם מוזזים הצידה בעת ההטבה, סבר] כי האי תנא, דתניא [בברייתא דמלה"מ שם], חכמים אומרים : לא היו מזיזין אותה [הכוונה - בפועל, את הבזיך] ממקומה [מעל גבי קני המנורה, אעפ"י שגם הם מסכימים שניתן - מעשית - לסלקם מעל גבי הקנים]. [על זה שואלים עוד :] מכלל [והרי מתוך דברי חכמים עצמם, הקובעים שרק בפועל לא היו מסירים את הנרות מעל גבי קני המנורה, ניתן להסיק] - דאי בעיא [ליה] לאוזהו [שאם היה הכהן רוצה להסיר את הבזיך מקנה המנורה], מצי מזיז לה [הוא אכן היה יכול להסירו, ואם כן הבזיכים עצמם מתפרקים מקני המנורה] ?

לפי הנוסח בגמרא "כי כתיב ככר ומקשה, אמנורה ונרותיה כתיב", וכפי שהבין רש"י, נראה שהסוברים שגם הנרות היו חלק מככר הזהב של המנורה, סוברים (לפחות בהווא אמינא) שהם גם היו מקשה אחת עם המנורה, ברם לולא דמיסתפינא נלענ"ד שמדובר בשיבוש בנוסח הגמרא וצ"ל : כי כתיב "ככר זהב", אמנורה ונרותיה כתיב, שכן בתחילת פרשת המנורה וכן באמצעה נזכרו כל החלקים במנורה המהווים מקשה אחת ["...ירכה וקנה גביעה כפתוריה ופרחיה"] והנרות אינם נזכרים שם, ורק בסוף הפרשה כאשר כתוב שהמנורה נעשתה מככר זהב, כתוב גם שהככר כוללת "את כל כליה" של המנורה, ובה נחלקו התנאים אם "כל כליה" כוללים את הנרות או לא, וכן אם הם כוללים את המלקחיים והמחתות.

עיי' היטב גם בברייתא דמלה"מ פ"ט, וכן ברמב"ן על התורה, ו"אור החיים" על התורה הפושט כדברינו, ובפירוש המיוחס לרש"י לדב"ה פ"ד כ, ודייק בלשון הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ג ה"ו, ותמצא כדברינו, ואכמ"ל.

לא התייחסתי במאמר עצמו לאפשרות שהקנים היו ניתנים לכיפוף, גם מפני שיצירת מבנה כזה בעייתית מבחינה טכנית ואין לה זכר בדברי חז"ל שלפני תקופת רש"י, וגם מפני שלפי תיאור מבנה המנורה בברייתא דמלה"מ הדבר אינו אפשרי.

19. בעל המסקנה הראשונית הבין שבמימרא זו רב ששת מתכוון לומר שהנר עצמו היה עשוי חלקים הניתנים להפרדה או תנועה, ולכן מסקנתו היא שהמנורה והנרות לא היו נפרדים. לכן מובא הקטע מהברייתא דמלה"מ, על מנת להוכיח שהמנורה והנרות היו ניתנים להפרדה, אף על פי שגם הנרות הם חלק מככר הזהב ממנה נעשתה המנורה.

20. קטעים מהברייתא דמלאכת המשכן מצוטטים כבר בירושלמי. ברם הנוסח של הברייתא שלפנינו הינו נוסח מאוחר, מלוקט ממקורות שונים [מהמשנה, מהתלמודים ומהמדרש] וכנראה ערוך מחדש, בד"כ בקיצור נמרץ. הוא נערך בסוף תקופת התלמוד או אחריה, ולכן קיימים שינויי נוסח ניכרים בינו למקבילות בירושלמי ובבבלי. ברם אכמ"ל בנושא זה.

21. גם כאן לא נזכרת החלפת הפתיל, אף כי ברור שלא ניתן בלעדיה, ומחזיר את הבזיך אל הקנה ומדליקו.

22. המלים "מסלקן ומניחן באהל, ומקנחן בספוג", מקבילות למלה "מטיבה" בקטע על "נר שכבתה", כך שנראה שההטבה היא דישון במשמעות ניקוי, כפי שרש"י הבין. ראה להלן שאסביר שאפשר והבבלי מתייחס לפעולה המעשית העיקרית של ההטבה ג"כ בשם פועל זה. המלים האחרונות "ונותן בהן שמן ומדליקן", אינן מופיעות בברייתא דמלה"מ. לכאורה, אין בהן צורך כאן אלא אם מוסכם שמיד לאחר הניקוי של הנר ממלאים בו שמן ומדליקים אותו, ולא בערב, וכשיטת הרמב"ם.

- אלא אימא [הגמרא עונה למקשן שכוונת דבריהם היא] : לא היתה [כל נר] זזה ממקומה [מפני שהנרות היו קבועים בקני המנורה ולכן בפועל לא הסירו אותם, גם אם הדבר היה אפשרי].

ומאן [=ומיהם] חכמים [הסוברים שצריך לנקות את בזיכי הנרות ולמלאם בשמן על גבי קני המנורה] ?

- ר' אלעזר הוא, דתניא : רבי אלעזר ברבי צדוק אומר : כמין טס של זהב היה לה [לנר, לבזיך] על גבה. כשהוא מטיבה [=מנקה את הבזיך] - דוחקו כלפי פיה. כשהוא נותן בה שמן - דוחקו כלפי ראשה".

בקטע זה, ה"הטבה" זהה לניקוי הנזכר גם בברייתא דמלה"מ, ואינה כוללת את הוספת השמן והפתילה החדשה, וממילא גם אינה מתייחסת להדלקה.

זה יסוד שיטת רש"י (להלן), שההטבה (=הדישון) היא ניקוי הנרות, אך בכך הוא מתעלם מהחיוב הסמוי המופיע בצמוד לניקוי, לבצע עריכה והדלקה, וסובר שהללו בוצעו רק לקראת הערב. עיקר המאמץ והעבודה היו בדישון נרות שכבו, ולכן הגמרא מתייחסת לניקוי כ"הטבה" כי הם אכן ה"עבודה העיקרית" שבהטבה.

ה. ההטבה בסוגיית "נר שכבתה"

גם בסוגיית "נר שכבתה", המופיעה לפני סוגיית "נר שבמקדש של פרקים הוה", ה"הטבה" בלשון הגמרא משמעה ניקוי, במשמעות של סילוק שיירי השמן והפתילה החרוכה מהבזיך ומתן פתילה חדשה. ואין לבלבל : שמן ופתילה שנידשנו הם שמן ופתילה שהפכו לדשן כלומר "פסולת ושיירים" שאינם ראויים עוד לשימוש, אולם הפעולה שמבצעים בנרות היא פעולה כוללת, המביאה לבסוף להדלקתם :

"נר שכבתה, נידשן השמן, נידשנה הפתילה"²³.

כיצד עושה [=מה עליו לעשות] ? - מטיבה, ונותן בה שמן כמידה ראשונה, ומדליקה". גם כאן הגמרא ממשיכה את ההטבה=הדישון=הניקוי, בעריכה ובהדלקה ללא כל הפסק ברצף הפעולות, ללא התייחסות לזמן בו בוצעו הפעולות השונות, וללא התייחסות לנר או נרות מסוימים. כפי שנראה, אין בסוגיה התייחסות לנר מסוים, ולכאורה מדובר בכל נר שכבה. ברם לשיטת רש"י, הכרחי לומר שמדובר בנר המערבי דווקא, כפי שנראה להלן בהסבר שיטתו, למרות הדוחק שבדבר.

ו. הדישון בסוגיית "פתילה שכבתה" [ה]

גם בירושלמי יומא²⁴ [שהסוגיה בו היא מקבילה של סוגיית "נר שכבתה"], ה"דישון" כולל את החלפת הפתילה והשמן לקראת הדלקה :

"פתילה שכבתה" [מ]צריכה דישון [=ניקוי והחלפה]. מה [=מהו=האם] - מיד²⁵ ?

23. בפירוש המשניות לרמב"ם, מנחות פ"ט מ"ג, בנוסח התרגום שבדפוסים מובא :

"...ודע שאם כבה אחד מהנרות, שהפתילה והשמן שיש באותו הנר ייחשב כולו כאילו הוא ישן, ומסיר הפתילה והשמן ונותן שמן אחר חצי לוג, ופתילה שלמה חדשה, והוא מה שאמרו : "נר שכבתה - נתישן השמן ונתישנה" [ה]פתילה. כיצד הוא עושה ? מטיבה, ונותן שמן כמדה ראשונה ומדליקה".

הרי שלנוסח זה, הרמב"ם גרס בגמרא "נתישן" ו"נתישנה" במקום "דשן", "נידשן" ו"נידשנה" כבדפוסים, אף שאין המשמעות שונה. ברם הרב י. קאפח ז"ל גרס כבגמרא לפנינו, ולא העיר על שינוי זה כלל, שכן כנראה מדובר בשיבוש פשוט.

24. שם יא, ב ו-יב, א, פ"ב ה"ב.

25. השווה ללשון הירושלמי נדה פ"א ה"ד, ג.ב. וכן כתובות פ"א ה"ד, ה, א, באותה משמעות.

תלמידיו דר' חיה בר לולייני אמר [=שאל] : מעתה [כלומר, אם התשובה לשאלה הקודמת היא שאכן צריך להחליף מיד בעת ההטבה כל פתילה שכבתה, השאלה המתבקשת היא, האם כיון שגם] צריך שיהא מיצן שמן²⁶ [=שיהא השמן כלה מהנר, כלומר ממוצה עד סופו עד הבקר], מהו שיהא [=האם גם השמן שנותר בנר שכבה] צריך דישון [כלומר ניקוי והחלפה בשמן חדש] ?

- מילתיה [=תשובת] דר' שמואל בר רב יצחק, אמר : [אכן] שמן [שנותר בבזיך של נר שכבה] צריך **דישון** [ניקוי והחלפת הישן בחדש].

ר' שמואל בר רב יצחק בעי : מעתה, [האם כמו ש]בא' בתקופת טבת, [צריך] מחצית] לוג לכל נר, [כך גם] באחד בתקופת תמוז [צריך] מחצית] לוג לכל נר [הרי הלילות קצרים יותר ואין צורך באותה כמות שמן, ואם צריך שהשמן יימצא וישרף כולו, האם משמע שצריך לשים בבזיכים כמות שמן מופחתת בלילות תמוז או שיש לשים מידה קבועה של חצי לוג לכל נר] ?

א"ר יוסה : אין מן הדא [אם משינויי אורך הלילה אתה רוצה להסיק שדי להשלים את החסר בכמות השמן ואין צורך לשים שמן במידה הראשונה], לית שמע מינה כלום [אין להסיק מסקנה שכזו], דתנינן תמן²⁷ : "בן בבי²⁸ על הפקיע" - שהיה מזווג²⁹ את הפתילות [- כוונתו : היה ממונה מיוחד לעשות פתילות דקות ללילות החורף ועבות ללילות הקיץ, אבל כמות השמן שנתנו בנרות היתה קבועה וזהה - חצי לוג כל לילה, לכן יש ל"דשן" נר שכבה, כלומר להחליף את כל השמן ולמלא את הנר **במידה הראשונה**].

מההשוואה בין סוגיות הבבלי והירושלמי, עולה ש"נר שכבתה" מתייחס בעצם ל"פתילה שכבתה". "פתילה שכבתה" צריכה **דישון במובן ניקוי והחלפה בפתילה חדשה**, וברור שאין הכוונה לתיקון או סילוק החלק החרוך בלבד, אעפ"י שהפתילות היו ארוכות וניתן היה להשתמש בפתילה זמן מרובה ופעמים רבות. גם בירושלמי לא מצוין שמדובר בנר מסוים ובמועד מסוים, להיפך, נראה שמדובר בכל אחד מהנרות.

לעני"ד השאלה כאן אינה כפירוש פרשני הירושלמי, קרבן העדה ופני משה. בירושלמי שואלים האם הכרחי להחליף את הפתילה שכבתה [כלומר - האם מיד כשכבתה הופכת הפתילה לדשן ומחייבת החלפה :] או שניתן לסלק ממנה את חלקה החרוך ולהשתמש בה פעם נוספת, שכן הפתילות היו ארוכות מאד, וכיון שבתורה כלל לא כתוב שבמסגרת העריכה והדיושן יש להחליף כל פתילה שכבתה או שהיא הופכת לדשן, ובהווא אמינא משמע, שאולי אפשר להסתפק בהוספת שמן בלבד, כלומר בתיקון.

26. מלה זו יחידאית בירושלמי. משמעה כנראה כמו : "מיצוי" המידות, כלומר ניצול עד הסוף של השמן בנר, שצריך לבעור עד גמירה. השאלה הנשאלת כאן היא : כיון שהשמן צריך לבעור עד גמירה, מה דין שארית השמן בנר שכבה - האם די בהשלמת כמות השמן החסרה או שיש לסלק את שארית ולשים שמן אחר בכמות הראשונית - והיינו **לדשן, כלומר להחליף**.

בספר "הר המוריה" מעלה המחבר סברא ש"מיצן" משמעו כמו "מקרה" את השמן (מהשוואה ללשון דומה "יצן" בירושלמי הוריות פ"ב ה"ה, יב, ואכן שם משמעה לקרר, לצנן), ואין להסברו פשר ומובן בהקשר לסוגיותנו, כי לשאלה אם השמן חם או קר אין שייכות לעניין. השאלה היא אם צריך להשלים את השמן או להחליפו, ופשוט. ועיין גם בתוספות רי"ד לירושלמי ואכמ"ל.

27. שקלים פ"ה מ"א.

28. בזיהויו של בן בבי שעל הפקיע, נחלקו האמוראים : ר' יוסה בירושלמי ואבבי בבבלי, ואף הראשונים : הרמב"ם והראב"ד. עיין גם : יומא כג, א. מידות פ"א מ"ב. משנה למלך על הלכות ביה"ב פ"ח ו. שקלים פ"ה פ"א. ואכמ"ל.

29. השווה גם לתרגום יונתן בשמות כ"ו כד, ו- ל"ו כט. ה"זיווג" הוא **חיבור מתואם ומכוון** בין שני חוטים או יותר ע"י שזירתם כך שתיווצר פתילה בעלת עובי מתאים.

ז. הדישון כולל עריכה : החלפת פתילה והוספת שמן - ראיות נוספות מהמקרא

יש בהטבה "סור מרע" - הסרת שאריות הפתילה והשמן, וגם "עשה טוב" - מתן פתילה חדשה ומילוי שמן. **מבחינה לשונית**, "דישון" הוא **סילוק** הדשן, היינו סילוק וניקוי של שאריות השמן והפתילה החרוכה מהבזיך, כמו שדישון המזבח הוא סילוק שאריות אפר הבעירה של הקרבנות והעצים. אולם **לא רק** סילוק הדשן נכלל ב"דישון". **בתנ"ך עצמו**, יש ל"דישון" גם משמעות של **תוספת שמן** או שומן ול"דשן" עצמו יש משמעות של תוספת שמן או שומן, **ולא רק סילוק של שאריות ותוצרי שריפה**. למשל :

בתורה : "ואכל ושבע ודשן"³⁰.

בנביאים : "ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב"³¹.

ובכתובים : "תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויח"³².

ויש דוגמאות נוספות, עיין בפירוש הקצר לראב"ע, שמות כ"ז ג, שמסביר כך בפשטות.

בכל אופן, להלן נראה שמשמעות ה"דישון" וה"הטבה" במשנה היא נושא למחלוקת ראשונים³³.

ח. נסיון שחזור של הטבת הנרות על פי הספרי : תיאום מסקנת חז"ל לפשט הכתוב

כבר בתקופת הראשונים, היו קיימים נוסחים שונים של הספרי בהעלותך בכתבי יד שונים, והיות שהנוסח ותוכן הדיון בו אינם ברורים, נקטו הראשונים נוסחים שונים והתאפשר להם לתת לו הסברים שונים מאד זה מזה. ברם כל הנוסחים הקיימים אינם תואמים בהגיונם לפשט הכתוב ולמסורת חז"ל הברורה. גם פרופ' מ. כהנא, במהדורתו המדעית המצוינת לספרי במדבר, שיצאה לאור לאחרונה, לא צלח במציאת נוסח הגיוני. תחילה אביא בזה רק את נוסח הפנים המובא בספרו, ואח"כ אציע נוסח משוחזר :

"יאירו שבעת הנרות – שומע אני שיהו דליקין לעולם ת"ל מערב עד בקר. אי מערב עד בקר ת"ל יאירו שבעת הנרות >> הא כיצד יאירו שבעת הנרות << מערב עד בקר, לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי תדיר שממנו מדליק את המנורה בין הערבים". בנוסח זה הדיון אינו מובן כלל.

מחד, בידינו שלשה חלקי פסוקים בעלי משמעות לדיון במשך הדלקת הנרות המצריכים תיאום ביניהם, ומאידך קיימת בידינו מסקנת מסורת חז"ל, הנזכרת גם במסקנת הספרי, לפיה הנר המערבי דלק לעתים בנס זמן ממושך בלי לכבות. עלינו לחבר את שני הקצוות הללו בדיון שיוביל מבירור פשט הכתובים למסקנת חז"ל.

אנסה אפוא לשחזר להלן את נוסח הספרי כך שההיגיון שבדברים יתאים הן לפשט הכתוב והן למסורת חז"ל לגבי הנר המערבי :

הפסוק היחיד הכתוב בתורה העוסק באופן מפורש בהדלקת כל הנרות, מצוי בפרשת בהעלותך, ובו כתוב באופן סתמי : "...יאירו שבעת הנרות",

ועל כן שואל התנא בספרי - "שומע אני שיהו [כל שבעת הנרות] דולקים לעולם ?"

30. דברים ל"א כ.

31. ישעיה ל' כג.

32. תהלים כ"ג ה.

33. השאלה אם ה"דישון" הוא מצוה עצמאית או הכשר מצוה בלבד, היא ג"כ נושא לדיון, ואכמ"ל.

בפסוק זה אין התייחסות לזמן, כלומר לא נזכרת מגבלת זמן לגבי משך הארת שבעת הנרות או שעת העלאה=הדלקה מסוימת או כיבוי, ויש להסיק לכאורה, **שכל שבעת הנרות צריכים לדלוק תמיד, יחד וברצף בכל שעות היממה, כל השנה, ללא שום הפסק כלל.**

"תלמוד לומר: [בפרשיות תצוה ואמור, קיים חיוב לערוך את נר התמיד בכמות שמן המספיקה לו כדי שידלוק] "מערב עד בקר"."

הפסוק המופיע באופן כמעט זהה בפרשיות **תצוה ואמור**, אשר חלקו מצוטט בספרי, הינו מרכזי להבנת סוגיית הדלקת הנרות. ברם הציווי הנוגע להדלקת נר התמיד בפרשיות אלה מתחיל פסוק אחד קודם: **יש לערוך נר מסוים בשמן, כך שידלוק תמיד**, ככתוב: "ואתה תצוה/צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד". אין ציווי מפורש לגבי **כל הנרות**, אך לכאורה זהים הנרות זה לזה וצריכים הם לדלוק תמיד יחד - כנלמד מהפסוק בפרשת בהעלותך, ולכן כאילו כתוב 'להעלות [את ה]נרות - תמיד' (כפי שכתב רס"ג בפירוש ספר שמות, שדומה פסוק זה לפסוק "ויהי לי שור וחמור", כשהכוונה לומר שהיו לו שוורים וחמורים).

אולם אם נמשיך באותו קו מחשבה, הרי שבפסוק הבא (שהוא מרכז דיונונו) ניתנה הוראה שונה, ולכאורה הפוכה בתכלית: "...יערך אתו...מערב עד בקר...", כלומר יש לשים בנר המסוים, כמות שמן שתספיק להדלקתו **רק מהערב עד הבקר**, ולכאורה משמע - כדי שבבקר יכבה אם לא ייעשה בו דבר. משמע שקיים **פער ברור בין אופן עריכת הנר למשך חיובו לדלוק**. כיצד ניתן לגשר על הפער הזה (בפסוק עצמו), במיוחד נוכח העובדה שמיד לאחר חיוב העריכה בכמות שמן מוגבלת, שבה התורה ומחייבת (בפרשת אמור) שהנר ייערך "**לפני ה' - תמיד**" ומשמע שלמרות מגבלת כמות השמן בכל עריכה, עליו לדלוק כל הזמן, כשאר הנרות? ועוד, הרי כבר חייבה התורה שכל הנרות ידלקו תמיד, אם כן מה הוסיפה התורה בחיוב ההתמדה הנוסף בנר התמיד?

אין אפוא קשר בין העריכה למשך הבעירה הנדרש. העריכה צריכה להיות תמיד בכמות שמן המספיקה להדלקת כל נר מערב עד בקר (שחכמים בדקו ומצאו וכך היא המסורת, שהיא חצי לוג) ואילו הבעירה צריכה באופן עקרוני להיות מתמדת. יחודו של נר התמיד הוא בהיותו **הכי "לפני ה'",** אשר על כן הוא המערבי ביותר, והכי "תמיד" כאשר הדבר מתבטא במסורת חז"ל לגבי בעירתו הנסית. אם הנר המצוי הכי "לפני ה'", שבו כמות שמן המספיקה להדלקתו רק עד הבקר, נשאר דולק לפחות עד הערב בלי תוספת שמן בבקר, זה ממש נס... ברם לכאורה לדעת חז"ל, זו בדיוק התכלית הנובעת מהכתוב "יערך אתו...לפני ה' - תמיד", דהיינו חיוב להשאיר את הנר המצוי יותר משאר הנרות "לפני ה'", כך שיושג באופן נסי, על מנת להורות - כעדות לישראל - על השראת השכינה במשכן. אך מה אמור לקרות אם הנר לא יושג באופן נסי (למשל, כאשר לא יהיה העם ראוי לכך)? ברור שהנר יכבה ברגע כלשהו, ולפי הכנתו - בבקר, אלא אם יוסיפו לו שמן בבקר או ידליקוהו מחדש.

מחד, כמו שאר הנרות, על נר התמיד לדלוק עד הערב, אך אילו רק אותו ערכו לדלוק רק עד הבקר ואילו שאר הנרות נערכו לדלוק עד הערב, לא היה הנס ניכר כלל. המסקנה המתבקשת היא שיקרה בדיוק להיפך, כלומר כל הנרות ייערכו לדלוק "מערב עד בקר", ובעוד ששאר הנרות יוטבו גם בבקר כולל האפשרות לכבותם לעורכם ולהדליקם מחדש כדי לדלוק עד הערב, הרי שגם התמיד לא יוטב במקרים בהם ברור יהיה שבהיותו מושג נסית - "לפני ה'", אין הוא זקוק לכך!

שואל אפוא התנא דספרי (וכאן אני משחזר לפי ההסבר דלעיל): "אי (רק) מערב עד בקר - יאירו שבעת הנרות (אם כל הנרות ייערכו לדלוק כנר התמיד, בחצי לוג שמן בלבד), מה תלמוד לומר: **לפני ה' תמיד**" (הרי בזה משמע שעליהם לדלוק כל הזמן), ובמה בכל זאת שונה נר התמיד משאר הנרות?

על כן מצוטטת בספרי סיומת המשנה במסכת תמיד פ"ו מ"א, להורות ש"פלגא דיבורא", מחצית הפסוק הראשונה מתייחסת אמנם בעקיפין לכל הנרות אך המחצית השניה מתייחסת לנר התמיד בלבד :

לפני ה' - תמיד - [כמו ששנינו במשנה שם: "נכנס ומצא נרות מערביים דולקים (לשון המשנה נאמרה על דרך השכיח, שהרי שני הנרות הללו נערכו מלכתחילה לדלוק בשוה עד ההטבה השניה, אך לעתים הנר המזרחי כבר כבה בעת ההטבה הראשונה או מיד אחריה, ואז רק המערבי עדיין דלק ולעתים בנס, אך גם אם לא התרחש הנס, ואף אם השמן עמד להיגמר גם בנר המערבי, היה הכהן (מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק (ואינו מכבהו, כדי)) **שיהיה נר מערבי**] דולק תמיד - ברצף³⁴, כלומר דולק] **תדיר** - שממנו **מדליק** את המנורה³⁵ בין הערבים] ולכן אם עמד לִקְבוֹת היה מתקנו, ורק אם כבה היה מדשנו ומדליקו מהאש שעל מזבח העולה].

שונה נר התמיד משאר הנרות, שעיקר תכליתו (מעבר לשימוש הבסיסי של הארת ההיכל, שהרי לא הקב"ה זקוק לאור הנר אלא הכהנים העובדים במקדש) היא שתהא אש התמיד בוערת בו, וכך להורות ולהעיד על השראת השכינה בישראל, ולכן יש להשתדל להשאירו דולק **ברצף** כל היממה **יותר** משאר הנרות, ולא לכבותו בבקר, ואף להדליק ממנו את נרות המנורה מחדש בכל ערב ובקר. כאשר ראו העומדים בעזרה שהכהן המדשן יוצא מההיכל ליטול אש ממזבח העולה לצורך הדלקת נר התמיד, ידעו שלא התרחש הנס, וממילא כשלא יצא ידעו ששורה השכינה בישראל בין אם באופן טבעי ובין אם בנס על טבעי.

כאמור, אונקלוס בתרגום התורה, וכן רס"ג בפירוש ספר שמות, ראב"ע בפירושו לתורה והרמב"ם במשנה תורה, מתייחסים לכתוב "להעלות נר תמיד...יערוך אותו...**מערב עד בקר** לפני ה' **תמיד**"... וכו', כמדבר בעצם על **כל הנרות**, הן על בסיס דקדוקי, שכן לעתים מדברת התורה על הכלל בלשון יחיד בשל אחידות ההתייחסות לכל הפרטים בכלל (כבפסוק "ויהי לי שור וחמור"), והן על בסיס השוואה לפסוק בפרשת בהעלותך, המשווה את הארת כל הנרות.

מסקנת התרגום **תואמת אפוא את ההלכה - לשיטת הרמב"ם**, אף כי אינה הכרחית מבחינה דקדוקית - מילולית, לפי "פשוטו של מקרא". **הפסוק בפרשיות תצוה ואמור, מדבר רק על הנר המערבי**, אולם מתוך **השוואה לפסוק בפרשת בהעלותך**, הקובע ש"יאירו שבעת הנרות" ומשמע - יחד, **ניתן להסיק שדין זהה קיים לגבי שאר הנרות**, כאשר מדובר בנר התמיד כחלק מהמנורה [מה שאין כן כשאנו חלק מהמנורה].

5. מהסברי הראשונים בסוגיית סדר הטבת והדלקת הנרות

א. שיטות רש"י

א. לגבי משמעות המושג "תמיד" לגבי המנורה והנרות, כותב רש"י עה"פ "להעלות נר תמיד" :

34. השווה להלן לפירש"י בשבת כב, ב .

35. כשהיה צריך בערבי הקיץ לאחר לילות קצרים וימים ארוכים, לדשן את ששת הנרות שכבו וגם את הנר המערבי, דישנו אותו אחרון ואח"כ הדליקו תחילה את הנר החדש מהנר הישן ואח"כ את כל הנרות ממנו.

"תמיד" - כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר: "עולת תמיד", ואינה אלא מיום ליום³⁶, וכן במנחת חביתין נאמר "תמיד", ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא"³⁷,

כלומר: התמדה זו אינה ברצף כל היממה אלא חזרה מתמדת כל לילה בלבד.

וכן ראינו לעיל ונביא שנית את המובא במסכת חגיגה כו, ב:

"כיצד מעבירין על טהרת עזרה [לאחר הרגלים] ? מטבילין את הכלים שהיו במקדש, ואומרים להם [לכהנים עמי הארצות]: הזהרו שלא תגעו בשלחן", ובסוגיה זו דנה הגמרא, תוך הבאת ברייתא שהדין בה שונה מהמובא במשנה:

"תנא: הזהרו שמא תגעו בשולחן ובמנורה."

ותנא דידן - מאי טעמא לא תני "מנורה" ? - שלחן כתיב ביה "תמיד", מנורה לא כתיב בה "תמיד".

ופירש שם רש"י:

"תמידין האמורין במנורה, לא תמיד יומם ולילה קאמר, אלא תמיד מלילה ללילה, כתמיד האמור בעולת תמיד ובחביתין כה"ג, **אבל ביום לא היה דולק**, ד"מערב עד בקר" כתיב - תן לה מדת השמן שיש בה כדי לידלק מערב עד בוקר, לפיכך כל היום אתה יכול לסלקה ולהטבילה..."

לשיטת רש"י, **קיים חיוב להדליק את כל הנרות בכל ערב**, כך שיוכלו לדלוך במשך כל הלילה ויכבו עם הגעת הבקר, ולא נדרש שהנרות ידלקו ברצף כל היממה, ולכן בד"כ **כל** הנרות אכן כבו לקראת הבקר, אז הם נוקו, והושארו כבויים במהלך היום. אמנם בתקופות מסוימות דלק הנר המערבי בנס כל היום, אך לא כחלק מהחיוב של הדלקת או הטבת הנרות. יש חיוב להכין את הנרות כך שיוכלו לדלוך מ"ערב עד בקר", ע"י מילוי כל נר בדיוק בחצי לוג שמן. רש"י נאמן להסבר זה בכל פירושו.

ב. הסבר המושג "הטבה":

כמו בפירושו למנחות פו, ב ו- פח, ב, כך מפרש רש"י את המושג "הטבה" גם בפירושו לתורה. לשיטתו, ה"הטבה" בלשון הגמרא היא ה"הטבה" של לשון המשנה והמקרא, ומשמעותה ניקוי בלבד:

"בהיטיבו - לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה. והיה מטיבן

בכל בקר ובקר, ...חוץ ממקום שנאמר שם "העלאה" שהוא לשון הדלקה".

יוצא שלשיטת רש"י, **ההטבה שהיא עבודת ההכנה של הבקר, היא ה"דישון", והיא ניקוי**

הבזיכים, כלומר סילוק שאריות השמן והפתילות מהם (בחינת "סור מרע" בלבד)³⁸.

36. אך גם עולת התמיד שבאה כל יום, באה **פעמיים ביום**: "את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים" (במדבר כ"ח ד). מאחר וכתוב "עולת תמיד" בלשון יחיד, משמע ששני הכבשים של התמיד - בבקר ובערב, הם כעולה אחת, אלא שעולה "כפולה" זו מחולקת לשניים כמו מנחת חביתין שמחציתה בבקר ומחציתה בערב. וצ"ע, מדוע לא ייאמר שגם נרות המנורה מצריכים הטבה בקר וערב ?

37. בפירש"י לשמות כ"ז כ. וכן עיין בפירש"י לחגיגה כו, ב. כך מפרש רש"י גם בויקרא כ"ד ב: **"תמיד"** - מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום. רש"י אינו מזכיר כלל שקיים דין מחייב, להשאיר או להדליק את הנר המערבי דולק "תמיד" ברצף, כיון שאילו היה ציווי כזה, היה צריך להשאיר את אחד הכהנים בלילה בהיכל, כדי שישמור על הנר המערבי דולק, וכדי להדליקו אם יכבה.

38. בדיון לגבי "זר שסידר", ביומא כד, ב, מפרש רש"י שהטבת הנרות אפשרית בכל ההיכל ולא דווקא על גבי המנורה: **"בבוקר היו מסלקין את הנרות של זהב מן המנורה לקנח אפרן יפה וחוזרין וקובעין אותם בה והרי עבודה תמה"**. מאידך, בשבת כב ע"ב הוא כותב: **"והא הכא כיון דקביעי נרות - במנורה, ולא היה יכול לנתק נר מערבי מן המנורה להדליק בו**

העובדה שהמשנה קובעת שיש הטבה גם בערב, אינה משנה לשיטתו, מאחר ובערב כתוב מפורש על הדלקה, ולכן יש לומר לשיטתו, שהמשנה קיצרה ונקטה לשון הטבה גם בערב, אף כי בערב יש להדליק את הנרות ולא לנקותם (ברם אם הנר המערבי שדלק בנס, כבה לקראת הערב, היה על הכהן לנקותו, למלאו שמן ולשים בו פתילה חדשה ולהדליקו). **העריכה** שהיא **מילוי השמן ומתן פתילה חדשה**, היא **עבודת ההכנה של בין הערביים**.

נראה שכדרכו גם במקומות אחרים בתלמוד, נוטה רש"י להסביר כל סוגיה כמשתמע ממנה, בהתעלם מהמקורות האחרים³⁹ (בניגוד לרמב"ם [בעקבות רס"ג ?], הנוטה לפרשנות שאינה צמודה תמיד לפשט המילולי אלא לכוונת הדברים - לפי הבנתו).

ג. את ה"העלאה" מפרש רש"י בפירושו לתורה, עפ"י שבת כ"א, א :

תני רמי בר חמא : פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן במקדש, משום שנאמר : "להעלות נר תמיד". הוא תני לה והוא אמר לה : **כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא שתהא עולה על ידי דבר אחר**⁴⁰.

יוצא שלשיטת רש"י, ההעלאה אינה הפעולה האנושית המסתיימת בתחילת אחיזת האש בפתיל, אלא המצב הסופי כאשר השלהבת יציבה ודולקת מאליה בכל אחד מהנרות בכיוון הדרוש (במשיכת השמן ע"י הפתיל. ממילא, השלמת ההדלקה אינה נעשית בידי המדליק אלא רק התחלת ההדלקה היינו ה"הצתה").

ד. בפירושו לתורה ולתלמוד, מביא רש"י שלשה זיהויים שונים של הנר המערבי :

- א. הנר המערבי ביותר - לשיטת רבי [הסובר שהמנורה עמדה כשקניה לאורך המקדש], במנחות צח, ב.
- ב. הנר השני ממזרח - לשיטת רבי, בשבת כב, ב, יומא ל, א, ומגילה כא, ב.
- ג. הנר האמצעי - לשיטת ראב"ש [הסובר שהמנורה עמדה כשקניה לרוחב המקדש] במנחות פו, ב, ושם צח, ב, וכן במגילה כא, ב.
- א. במנחות צח, ב, מפרש רש"י בדעת רבי כפשט הדברים בסוגיה, **שהנר המערבי ביותר** הוא הנר המערבי :

מדכתיב בנר מערבי "לפני ה' " - דכתיב : "יערוך אותו אהרן... לפני ה' ", דמשמע "אותו" - "לפני ה' " **ואין אחר "לפני ה' "**, אלמא חד הוא דהוי כלפי מערב לצד בית קדשי הקדשים, אלמא מזרח ומערב מונחים, **והחיצון של צד מערב קרי ליה נר מערבי**, דאי בצפון [ודרום מונחים], אישתכח דכולהו פי הפתילות שוות [במרחקן] למערב.

האחרים, על כרחיך הא דקתני "ממנה היה מדליק", לא סגי דלאו [בלתי אפשרי שלא] משקל קינסא". ברם אפשר שקיים שוני בין הניקוי היכול להתבצע כשהנרות מוסרים מהקנים, להדלקה של הנרות לאחר עריכתם, הצריכה - לכתחילה - להתבצע על הקנים. כמו כן אפשר שהגמרא נוקטת בשני המקומות בגישות שונות, ביומא - כרבי יוסי, ובשבת - כחכמים, או שכאמור לעיל, נרות כבויים ניתן להסיר מהקנים ואילו נרות דולקים יש לתקן על גבי הקנים. עוד ידובר בהמשך בהפרדה הקיימת בתורה שבכתב בין מצוות עשיית המנורה למצוות הדלקת הנרות. אמנם הדלקת נרות המנורה הינה חלק ממצוות המנורה, אולם לא כן הדלקת נר התמיד, הנזכרת בנפרד מציווי עשיית המנורה. רק בפרשת אמור נאמר : "על המנורה הטהורה יערך את הנרות לפני ה' תמיד" אך ההתמדה מתייחסת לנרות ולא למנורה, והנפקא מינה לשיטת הרמב"ם, הסובר שגם ביום הדליקו את הנרות, היא שבדיון בחגיגה כו, ב, לגבי האזהרה שנאמרה לכהנים עמי הארצות, שלא לגעת בשולחן ברגלים שמא יטמאוהו, ושלא נאמרה לגבי המנורה, הרי שאם נטמאה המנורה, היה צורך להטביל אותה בשעות היום, ואזי להסיר את הנרות מעליה, להחזיקם דולקים בהיכל (ע"י כמה כהנים), להטבילה ולהשיבה להיכל ולהחזירם עליה.

39. עיין על כך ב"ספר רש"י", בעריכת הרב י"ל מימון, הוצאת מוסד הרב קוק.

40. מצוטטת בפירוש"י בשמות כ"ז כ ובבמדבר ח' ב.

לפי פירוש זה, משמעות הביטוי "לפני ה'" היא, שהנר המצוי "לפני ה'", הוא **הקרוב ביותר** אל קודש הקודשים. אילו עמדו הנרות בקו ישר מצפון לדרום לרוחב המקדש, לא היה נר שהינו קרוב יותר משאר הנרות לצד בית קדש הקדשים. בהתאם לכך יוצא, שהשתדלו תמיד שני נר זה יודלק ראשון. לא הפריע לרש"י לפי שיטה זו, שאין זה הנר הקרוב ביותר לכהן בכניסתו להיכל, ושבאי הדלקת הנרות המזרחיים יותר לפניו יש משום "העברה על המצוות".

ברם בפירושו לשאר מסכתות התלמוד, דחה רש"י פירוש זה, שכן לשיטתו, לפי המשנה בתמיד פ"ג מ"ט [שאין מחלוקת לגבי הנוסח שלה] יש לכבות את שני הנרות **המערביים** בעת ההטבה הראשונה, ולכן לא ניתן לגרוס במשנה בפ"ו מ"א, העוסקת בהטבה **השניה**: "מצא שני נרות **מערביים** **דולקים**..." , אלא יש לגרוס בה: "מצא שני נרות **מזרחיים** דולקים..." (כגרסא בספרא אמור) וממילא לא יתכן שניר התמיד המערבי הוא אחד משני הנרות המערביים אלא רק אחד משני המזרחיים. על כן בכל שאר פירושו הוא מפרש שניר התמיד המערבי הוא הנר השני מהמזרח.

במנחות צח,ב מדייק רש"י בלשון הסוגיה : בגמרא כתוב : "**מדכתיב בנר מערבי ייערוך אותו...לפני ה'**", מכלל דכולהו - לאו "**לפני ה'**". משמע שהנר המערבי הוא **הקרוב ביותר "לפני ה' "**. אולם לפי ההסבר בשאר פירושו, **נאלץ רש"י להתייחס לדברים כאילו כתוב בגמרא : מכלל דלאו כולהו "לפני ה' "**, כלומר כל הנרות נחשבים כמצויים "לפני ה' " חוץ מהנר המרוחק ביותר, למרות הדוחק וההכרח לשנות את נוסח הגמרא שבהסבר זה. כדי להסביר מדוע נקבע הנר השני מהמזרח להיות נר התמיד, משתמש רש"י בכלל התלמודי הקובע ש"אין מעבירין על המצוות". ברור שהשימוש בכלל זה כאן הינו "מלאכותי", שהרי לשיטתו במנחות צח,ב, אין להשתמש בכלל תלמודי זה. נר זה הוא הקרוב והראשון מבין הנרות המצויים "לפני ה' " שאליו מגיע הכהן בכניסתו להדלקת הנרות, לכן הוא שנקבע להיות נר התמיד וממנו יוחל תמיד להדליק את נרות המנורה.

נראה שבמנחות צח,ב נוקט רש"י, שקיימת גם אפשרות פרשנית של סדר הטבת הנרות דומה מעט לזו שבפירוש הרמב"ם במהדורה קמא של פירוש המשניות [ובהתאם לגרסתו במשנה בתמיד פ"ו מ"א, המדברת על הטבת שני הנרות ה"מערביים" בהטבה השניה ולא ה"מזרחיים", ראה להלן בהסבר שיטותיו], לפיה הנר המערבי הוא המערבי ביותר, וזה לדעתו ההסבר לפי פשטות הסוגיה כפי שהיא, אך כאמור, לבסוף הוא דחה הסבר זה. רש"י לא נקט בשיטה זו בשאר המקומות, בשל הקושי הנ"ל לגבי סדר הדלקת הנרות במשניות מסכת תמיד, אך כנראה גם בשל העובדה שעל פי הספרי בהעלותך, כיוון המנורה הוא לאורך המקדש כרבי, והן על פי הספרי והן על פי עדות רשב"י בספרי זוטא בהעלותך, הנרות פנו אל הנר האמצעי ולא אל הנר המערבי ביותר. על כן אין רש"י מסביר לשיטה זו את סדר דישון המנורה והטבת הנרות⁴¹. יחד עם זה חשוב לציין שראוי היה לקבוע תחילה מהו נר התמיד ועל פי זיהויו לקבוע את סדר הטבת הנרות, ואולם רש"י נוקט בסדר הפוך, והוא מתאים את זיהוי נר התמיד לסדר הדלקת הנרות, בשל האילוצים שהיו לפניו כנ"ל.

ה. בפירושו למסכת שבת כב,ב, מסביר רש"י שהנר המערבי הוא השני מהמזרח⁴², וזאת על פי מה שכתב גם בפירושו לתורה, בו נקט רש"י כבספרי בהעלותך בנוסח שלפניו :

41. עיין על כך גם במאמר "מנורת המקדש - צורתה וכיוון עמידתה", בקובץ תחומין כ"ו.

42. כך מפרש רש"י גם ביומא לט,א :

"והיה נר מערבי דולק - לאחר שכבו שאר כל הנרות. ואע"פ שממנו מתחיל להדליק ערבית, בו היה **מסיים הטבת נרות שחרית** [בשעה שלא היה הנס] והוא עדות שהשכינה שורה בישראל [בשעה שהנס התרחש], כדכתיב : "מחוץ לפרכת העדות", ואמרינן במסכת שבת : "עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל", ואמרינן : "מאי עדות ? - זה נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה, וממנה היה מתחיל [בגמרא שלנו הנוסח "**מדליק**" ועיי"ש בפירוש] ובה היה

אל מול פני המנורה - אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה.
יאירו שבעת הנרות - ששה שעל ששת הקנים - שלשה [פיות הנרות] המזרחיים פונים למול האמצעי, וכן שלשה המערביים. ראשי הפתילות למול האמצעי.

ולמה⁴³ ? - כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך.

דברי רש"י - שהנר המערבי הוא השני מהמזרח, התקבלו על דעת מרבית פרשני המשנה - אף כי הסבריהם לגבי סדר הדישון וההטבה, שונים בתכלית מזה של רש"י - מפני שגם לפי גרסתם בשתי המשניות במסכת תמיד, הנוסח מתייחס **לשני נרות מזרחיים**, כפי שנראה להלן.

"נר מערבי - למ"ד במנחות צח,ב, מזרח ומערב מונחין סדר הקנים, **קרי מערבי** - **נר שני שבצד החיצון שהוא במזרח**. ולמ"ד צפון ודרום מונחים, אמצעי קרי מערבי, על שם שהיה פיו כנגד מערב, וכל שאר הנרות כלפי האמצעי, דכתיב: **"אל מול פני המנורה"**, **דהיינו - אמצעי**, **"יאירו שבעת הנרות"** - של צפון היו פונות לדרום ושבדרום פונות לצפון⁴⁴.

וממנה היה מדליק - הנרות בין הערבים.

...ובנה היה **מסיים** - הטבת הנרות, [מפני] ש[הנר המערבי] **דלק כל היום** [=בנס], ואינו מטיבו עד הערב [כיון שלא היה לו להטיב כל אחד מהנרות אלא פעם אחת ביום]. ומשנה זו ב"תורת כהנים" [בספרא אמור, פיסקא יג] שנויה, וסבירא ליה דמזרח ומערב מונחין. והכי תניא לעיל מיניה: **"להעלות נר תמיד"** - שיהא נר מערבי [דולק]⁴⁵ **תמיד**⁴⁶, שממנו יהא **מתחיל**⁴⁷ ובו יהא מסיים. ומדלא כתיב: **"להעלות נרות"**⁴⁸, שמע מינה **הוקבע נר אחד, להתחיל בו** [להדליק אותו ראשון] בכל יום [בערב], וזהו **נר מערבי - השני של מזרח**. והכי

מסיים". ואיזהו נר מערבי ? - למאן דאמר [במנחות צח,ב] שבעת הנרות סדורים מזרח ומערב, קרי נר מערבי - נר שני שסמוך לראשון שבמזרח, כדתנן [תמיד פ"ו מ"א] : **"נכנס (אחד) ומצא שתי נרות מזרחיות דולקות...**, למאן דאמר צפון ודרום נתונים היו, אמצעיתן פניו מסובין כלפי מערב והוא קרוי מערבי ושאר הנרות מצדדין פניהם כלפי אמצעי, כדכתיב: **"אל מול פני המנורה"** היא אמצעית, יאירו נרות של ששה קנים".

43. שאלת רש"י משמעה: מדוע לא האירו ששת הנרות לכיוון המערב ? ברם הנר האמצעי אכן האיר למערב למ"ד שהנרות עמדו מצפון לדרום.

44. וקשה לפירש"י: מדוע לא כתוב: אל מול פני המנורה יאירו ששת הנרות ? בכל אופן לפירש"י, גם למ"ד מזרח ומערב, הנר האמצעי הוא פני המנורה ואילו פנו ששת הנרות אבל הנר המערבי הוא השני ממזרח, ורש"י לא כתב לאן פונה האמצעי למ"ד זה, כפי שבספרי חסר נתון זה.

45. כך הוא הנוסח בתורת כהנים [בספרא אמור].

46. בספרי בהעלותך ובספרא אמור, הנוסח הוא **"תדיר"**, והיינו הך.

47. זה הנוסח בספרא. אבל במקבילות בתלמוד כתוב: **מדליק, ולא: מתחיל, ולשיטתו, לא רק שמתחיל להדליק את המערבי לפני האחרים אלא שמדליקו מהנר הישן. פירש"י מאפשר כאן הצצה מעניינת לשיטות עבודתו בהשוואת מקורות שהיו מצויים לפניו ובשימוש בהם.** גם בפירושו לתורה נוקט רש"י כספרא.

רש"י מסביר כאן שהטבת הערב אינה נפרדת מהטבת הבקר אלא המשכית לה, שיש רק מצות הטבת הנרות אחת ליום, ושקיומה הוא במשך כל היום. ולכן **"הטבת הנרות"** של בין הערבים היא השלמת המצוה מהבקר, ובכך יש לענות לשאלת הרמב"ן בעניין.

48. ברור שרש"י מתעלם כאן מתרגום אונקלוס. הוא מתייחס לנר המערבי שדולק בנס.

רש"י קובע שמשמעות המלה **"תמיד"** היא - בקביעות מערב לערב, כלומר שהנר המסוים המצוי **"לפני ה' "** ייקבע להיות זה שתמיד - בכל ערב וערב, יודלק ראשון וידלוק עד הבקר. ברם הנר המערבי לא רק הודלק ראשון אלא גם דלק זמן רב יותר משאר הנרות, שכבו בד"כ בתחילת כל בקר. כשהנס לא התרחש הוא הוטב אחרון בבקר, אך כשהנס התרחש הוא הוטב רק בערב.

תנן (בתמיד פ"ו מ"א) : "נכנס ומצא [שני⁴⁹] נרות מזרחיים דולקים, מדשן [את] המזרחי ומניח את המערבי דולק, שממנו **מדליק**⁵⁰ את המנורה⁵¹ בין הערבים⁵². "מצאו שכבה" - כגון משמת שמעון הצדיק - "מדליקו ממזבח העולה"⁵³.

ונראה בעיני⁵⁴, דאמור **רבנן** קביעותא בנר שני, משום **דאין מעבירין על המצות**⁵⁵. וכי עייל בהיכל [בהטבת הערב], בקמא פגע ברישא, וביה לא מצי לאתחולי, דכתיב : "יערוך אותו לפני ה' " - צריך שיהא אחד חוצה לו, דאי לא, לא קרינן ביה "לפני ה' ". **והכי אמרינן במנחות צח,ב** : "דכתיב **בנר מערבי** - "לפני ה' ", **מכלל - דכולהו לאו "לפני ה' "** וכו', ובה היה **מסיים ההטבה**, לפי שהשאר היה מטיב שחרית וזו מטיב בין הערבים [דווקא בשעת הנס]. ואוחז [את הפתילה] הישנה בידו או מניחה בכלי⁵⁶, עד [לאחר] שנותן שמן ופתילה

49. חסר כאן בפירש"י, והשלמתי.

50. ולא : מתחיל להדליק.

51. יש לדייק שכתוב כאן "המנורה" [שהיא כינוי יותר כולל מהנרות] ולא - הנרות, כיון שלא רק את ששת הנרות הדליקו מהנר המערבי הישן אלא גם ותחילה את המערבי החדש - שהוא עיקר "המנורה" - מהישן, וא"כ כל המנורה הודלקה מהמערבי.

52. כיון שבשעת הנס בבקר, לא נגעו כלל בנר המערבי, אבל בין הערביים החליפו לו פתילה כחלק מההטבה, וכשהיה צורך בכך אף בשעת הנס.

53. ומוכח שלשיטת רש"י בכל ערב כשלא היתה שעת הנס, הדליקו את הנר המערבי ממזבח העולה, ולא מהדולקים כשיטת הריב"א [המובאת בתוספות].

54. להלן נראה שהראשונים שבעקבות רש"י השתמשו בהסברו, והבינו שזהו דין דאורייתא, למרות שרש"י כותב "אמור רבנן" וכנראה שהוא מתכוון שרבנן קבעו על סמך הכלל ש"אין מעבירין על המצוות" [שהוא מדאורייתא, אך יש הסוברים שכלל זה הוא מדרבנן], שמדובר בנר השני ולא במערבי ביותר, כמשתמע מהסוגיה במנחות צח,ב, אך אילולא הכלל הזה היה ראוי לקבוע כנר המערבי את המערבי ביותר. ברור היה לרש"י, שכלל זה תופס אם בכלל, רק למ"ד שהמנורה עמדה בין המזרח למערב אך לא למ"ד שעמדה בין הצפון והדרום. בכל מקרה, נראה שיסוד ההסבר בסברתו העצמית של רש"י ולא במסורת פרשנית שהיתה לו, כיון שהוא עצמו כתב : "ונראה בעיני".

55. השימוש ביסוד זה כאן **דורש הסבר** :

קביעת הנר השני כנר המערבי אינה קשורה לקיום **ההטבה**, מה גם שסדר ההטבה הפוך לכלל זה, באשר אם נמצא שני הנרות המזרחיים כבו, הכהן היה מדשנם ומדליקם לא כחלק מההטבה הראשונה אלא רק בהטבה השנייה, ואילו היה הכלל של "אין מעבירים על המצוות" חל גם על ההטבה, היה ראוי להטיב את שני הנרות הקרובים שהם המזרחיים בהטבה הראשונה ולא בהטבה השנייה. מזה מוכח שההטבה לשיטת רש"י היא רק הכשר מצוה.

ברם לשיטת רש"י עיקר המצוה במנורה היא ההדלקה בערב, ככתוב "להעלות נר תמיד", ולכן "ממנו היה מתחיל להדליק את המנורה" ולכן הוא הראשון. ההטבה הינה רק הכשר מצוה ולא קיים לגביה הכלל ש"אין מעבירין על המצוות". אבל להלן בהסברים האחרים של רש"י, בנוסח "שממנו היה מדליק" ואותו מטיב ומדליק אחרון, אין ההסבר שרש"י כותב בשבת כב,ב, תופס כלל, שהרי לפי הסברים אלו לא הדליקו אותו ראשון אלא אחרון.

56. איזה כלי ? ההיה בו שמן ? הרי ללא שמן, הפתילה היתה נדלקת נשרפת וכבה תוך זמן קצר והוא עדיין לא הטיב את הנר המערבי ? וי"ל, שלא אכפת שתכבה מהר ובלבד שישפיק להטיב את הנר המערבי ולהדליק את החדש מהישן.

התוספות על אתר ובמנחות פו,ב ד"ה ממנה, התקיפו את רש"י על דבריו אלה, עיין בדבריהם.

לדעת הריב"א, לא מהפתילה הישנה הדליקו את הפתילה החדשה, אלא תחילה משכו מכל נר את פתילתו אל המערבי הישן והדליקו, ואח"כ הוציאו מהמערבי את הפתילה הישנה ונתנו לה לכבות, ולאחר דישון הנר המערבי, הדליקוהו ע"י משיכת פתילתו לאחד הנרות להדליקו. ברם הסבר זה אינו סביר בעיני, שכן היה צריך להדליקו ממזבח העולה, וכך כתב הרמב"ם עפ"י הספרא צו לגבי אש התמיד של המזבח והמנורה, אך הריב"א נוקט בשיטה שהדלקה ממזבח העולה אינה חיוב אלא כורח כאשר כל הנרות כבו - כולל המערבי.

רש"י כותב שהכהן היה מדליק את הנר המערבי החדש מהפתילה הישנה **לאחר** שהוציאה, ונראה שרש"י דייק זאת מהמלים במשנת תמיד "שממנו היה מדליק", כלומר שמדליק את המערבי החדש תחילה, ומשמע לרש"י - מהפתילה הישנה

[חדשים בששת הנרות ובנר המערבי, שהרי בשאר הנרות היתה לו שהות לתת שמן ופתילה לפני הנר המערבי] ומדליקה [משמע - ראשון], ומדליק ממנה [מהחדש, לא מהישן] את השאר⁵⁷ [במשיכת פתילות מנר לנר והדלקת הנרות הכבויים מהדולקים]. והא דאמרינן **בסדר יומא לגב, הטבת ה' נרות קודם להטבת ב' נרות, משמע כולהו הוה מטיב שחרית** [כוונת רש"י – **מדשן ומנקה את כל הנרות ואינו מדליקם, כיון שכולם - כולל הנר המערבי, כשלא התרחש הנס - כבו עד הבקר או כובו בבקר**], ויליף לה מקראי, היינו - **בשלא היה הנס מתקיים**, והיה מוצאו שכבה [שאז היה מטיב את כולם בבקר], **דלא סמך קרא אניסא**. וכל זמן שהיו ישראל חביבין היה [הנר המערבי] דולק כל היום, והיינו עדותה".

ו. בסוגיית אי היזקקות הקב"ה להארת המנורה בקשר לנר המערבי, במנחות פו,ב מובא : שלחן בצפון ומנורה בדרום - א"ר זריקא אמר ר' אלעזר : לא לאכילה אני צריך ולא לאורה אני צריך..."מחוץ לפרכת העדות באהל מועד" - עדות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל... מאי עדותה ? אמר רב [ציטוט הספרא] : זה **נר מערבי** שנותנין בה שמן כנגד חברותיה (בכמות המספיקה לבעירה מהערב עד הבקר בלבד), **וממנה היה מדליק ובה היה מסיים**.

קיימים **שני הסברים** שונים המיוחסים לרש"י בסוגיה זו. הסבר אחד מכתב יד של פירש"י, ואחד הקרוי כך ומובא בגמרות שבדפוס, בתחילת פרק ז' במנחות⁵⁸. על פירוש זה מובא בשם רבינו בצלאל אשכנזי ז"ל, **שפירוש זה אינו של רש"י** [אלא של אחד מתלמידיו, ומסתבר שצדק לפי ההסבר שיובא להלן], ודווקא הפירוש שבכתב יד שהיה אצלו, הוא פירש"י האמיתי. למרות שאינו ממש פירש"י, נצטט תחילה מהפירוש ש"בדפוס" :

ממנה [מן הישנה] **היה מדליק** - האחרות [בערב], **ובה היה מסיים** [ומשמע - את ההטבה בבקר], כדתנן : "(בא) (נכנס) ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים..." **, שמנורה היתה עומדת**

שהרי רק היא דלקה, ממילא הכרח להוציא את הפתילה מהנר לצורך דישונו, וכיון שהדליק אותו לפני כל הנרות מהנר הישן, ברור שלא הדליקו ממזבח העולה.

הרמב"ם וראשונים אחרים לא נקטו את נוסח תורת כהנים "מתחיל" אלא כנוסח הגמרא - "ממנו היה **מדליק**", כלומר מהנר המערבי היה מדליק את כל המנורה לפי סדר ההטבה הרגיל, "ובו היה מסיים" - את ההטבה ואת ההדלקה, ומשמע - ממזבח העולה או מעצמו.

57. כך נלענ"ד להסביר דבריו של רש"י, שכן "בו היה מתחיל" להדליק. אולם רש"י נקט גם בגישות אחרות, ראה להלן. לענ"ד, כוונת רש"י היא, שמהנר המערבי הישן היה מדליק את הנר המערבי החדש, וכדי להדליק את שאר הנרות לא היה משתמש לא בפתילה הישנה ולא בחדשה למושכן אל הנרות להדליקם, אלא כל נר מושך פתילתו אל החדשה ומדליק ממנה [כמו שפסק הרמב"ם ב"משנה תורה"].

בתוספות הקשו על הסברו של רש"י, שכמו שהדליקו את הנר המערבי החדש מהישן, כך יכלו להדליק מהנר הישן גם את שאר הנרות אחריו, וא"כ מדוע קובע רש"י שמדליק אותם מהנר החדש, ובמיוחד לאחר שכך משמע מהמימרא : "שממנו [היינו - מהישן] מדליק את **המנורה**" [היינו - גם את שאר הנרות] ? עיין בתוספות ד"ה "ובה היה מסיים". ועיין עוד להלן.

לעצם העניין, יש לענות על שאלת התוספות, שבמשפט "שממנו מדליק את המנורה", הכוונה אמנם מהנר המערבי הישן דווקא, אך כיון ששיטת ההדלקה היתה שמושכים את פתילת הנר המודלק אל הנר המדליק הסמוך לו שהודלק לפניו, הרי שכל אחד מהנרות הודלק כך, ולכן משכו את פתילת הנר הראשון והשלישי אל המערבי החדש [הנר השני] שהודלק זה עתה באותה צורה מפתילת המערבי הישנה, והדליקוה, ואז משכו את פתילת הנר הרביעי אל הנר השלישי והדליקוה וכן הלאה.

58. פרק "ואלו נקמצות", מנחות עב,ב.

מזרח ומערב. מכבה האחת שבצד מזרח ומדשנה, ומניח האחת שבצד אותה שבמזרח, הוא נר מערבי, ומניחה דולקת עד לערב [בשעת הנס], ומדליק [ממנה את] האחרות שכבו בשחר, ומטיבו [כלומר] וזרק מה שנשאר מן השמן ומן הפתילה לחוץ, ונותן בה שמן ופתילה, ומדליקה - כדי לקיים בה מצות הדלקה, ונעל ידי כך גם [מסיים בה הדלקה - [כיון] שהיה מדליקה בתר כל הנרות.

משמע שבשחר כמו גם בערב, היה הכהן מסיים את ההטבה בהטבת הנר המערבי שהוא השני ממזרח. אם הנר המערבי עדיין דלק בערב, הכהן הדליק ממנו תחילה את הנרות ואח"כ הטיב אותו והדליקו אחרון.

פירוש זה שונה מפירוש"י בשבת כב,ב, המבוסס על הנוסח בספרא, כיון ששם מבואר, שבערב היה הכהן מדליק את הנר המערבי תחילה וממנו את השאר, ואילו כאן מבואר, שבערב היה הכהן מדליק את השאר תחילה ורק אח"כ מדליק את הנר המערבי.

בפירושו לשבת כב,ב, מסביר רש"י שהנר השני מהמזרח הוקבע להיות המערבי, בשל הכלל "אין מעבירין על המצוות", אולם במנחות נקבע שהנר השני ממזרח הודלק אחרון, וא"כ לא ניתן להסביר את הקביעה שלו כמערבי בכלל של "אין מעבירין על המצוות". מדוע אם כן הוקבע הנר השני מהמזרח כמערבי ?

נראה כאילו שכאן יש חזרה לנוסח של "מדליק" במקום "מתחיל" ושינוי בהסבר, ונראה שדווקא ההסבר במסכת שבת קרוב יותר לאמת, כיון שאם הנר המערבי כבה במהלך הלילה או הבקר, היה הכרח להדליקו הראשון בערב, וממילא המשמעות היא ש"ממנו היה מתחיל". רק אם הנר דלק בנס כל היום, היה אפשר להדליק תחילה מהישן את שאר הנרות ואח"כ להטיב ולערוך אותו ולהדליקו אחרון, כך שהפירוש ש"בדפוס" אפשרי רק בשעת הנס.

פתרון הסתירה בין שתי הגירסאות של "מתחיל" ו"מדליק", נמצא לכאורה בפירוש"י מכתב יד :

ז. בפירוש זה מובא כמאן דאמר [= כראב"ש במנחות] שהנר המערבי הוא האמצעי :

נר מערבי - נר אמצעי היה פונה פיו לצד מערב וכל שאר הנרות היה פיהם כלפי נר מערבי, כדאמרינן בפרק שתי הלחם [לשיטת ראב"ש, שהנרות עמדו מצפון לדרום לרוחב המקדש], ולהכי קרי ליה נר מערבי.

ממנה היה מדליק, כלומר ממנה מתחיל הדלקה [שלא בשעת הנס, כשגם הנר המערבי היה כבוי ביום], **שאותה היה מדליק תחילה מבערב, ובה היה מסיים - ההטבה בבקר**, שאותה היה מטיב אחרון.

לפי **שכל בקר** [בשעת הנס, בד"כ] **מצא אותו דלוק**⁵⁹ **והשאר מצא אותם שכבו**⁶⁰, (ופעמים ש) [ו]היה דולק כל היום, ומדליק ממנו כל שאר הנרות [בערב], **שבבקר היו כולן כבות חוץ מנר מערבי**. ומטיבן ומנערן מן הדשן...**ונר מערבי דולק כל היום**, ולערב היה מדליק ממנה [מהישנה, את] **שאר הנרות**.

59. כיון שכפי שראינו בשיטת רש"י בסוגיית "נר שכבתה", אם כשהכהן נכנס להטבה ראשונה, הוא מצא שהנר המערבי כבה קודם הבקר, הוא היה מדשנו ומדליקו מן הדולקים עד הטבה שניה ואז מכבה אותו ואת המזרחי לו. יוצא שגם כשלא התרחש הנס, קרה שהנר המערבי דלק בשעה שהכהן נכנס להטיבו בהטבה שניה. רק כשכבה בין ההטבות לא מצאו הכהן כשהוא דולק. וצ"ע, כאשר מיד לאחר שהכהן נכנס להיכל וסיים לדשן את חמשת הנרות המערביים - הנר כבה - מה הדין ?

60. ב"מערב עד בקר", הכוונה עד ולא עד בכלל. הנרות היו צריכים לדלוק בדיוק עד תחילת הבקר ואז לכבות לקראת הטבתם בבקר. כיון שלא ניתן לדייק מעבר לדרגת דיוק מסוימת בזיווג הפתילות, לא תמיד כבו הנרות עד תחילת הבקר.

[**ובה היה**] **מסיים** [את ההטבה וגם ההדלקה בערב, בשעת הנס] - **דלאחר הדלקת שאר הנרות**, היה מכבה אותה ומטיבה [כלומר מנקה משיירי השמן והפתילה], ונותן בה שמן [ופתילה, ומשמע - עורכה, ולבסוף - כמובן - כך מעיר הרש"ש - מדליקה - אחרונה].

יוצא שיש **מקום לשתי הגרסאות** - ל"שממנה היה **מדליק** את המנורה" וגם ל"שממנה היה **מתחיל** ובה היה מסיים". "ממנה היה **מתחיל**" - **שלא בשעת הנס** כשגם הנר המערבי היה כבוי בערב, והיה מטיבו ומדליקו תחילה ממזבח העולה, וממנו מדליק את השאר, ו"ממנה היה **מדליק**" - **בשעת הנס** כשהנר המערבי דלק עד הערב, וממנו - מהישן - היה מדליק תחילה את שאר הנרות, ואח"כ מטיב אותו אחרון, ובו היה מסיים להדליק ממנו - מהפתילה הישנה - את הפתילה החדשה.

ברם לפי פירש"י בשבת כב ע"ב, **גם בשעת הנס** - "ממנו היה **מתחיל**", ולא רק שלא בשעת הנס. אמרנו שהוסבר במנחות פו ע"ב, מדוע בשעה שלא היה הנס, הוקבע הנר המערבי להיות מודלק ראשון. אך מדוע בשעת הנס הוא ג"כ הוקבע, הרי לא הודלק ראשון? מה ההסבר לשוני פרשני זה ברש"י, בין מסכת שבת למסכת מנחות?

במסכת שבת כב,ב, מפרש רש"י **לפי רבי**, הסובר שהמנורה עמדה **ממזרח למערב**, ואילו במנחות פו,ב, רש"י מפרש **לפי רבי אלעזר ברבי שמעון**, הסובר שהמנורה עמדה **מצפון לדרום**. אם הנר המערבי הוא האמצעי [מצפון לדרום], **אין צורך** לקבוע את הנר השני ממזרח בתור המערבי ואין צורך בכלל של "אין מעבירין על המצוות", כיון שכל הנרות מצויים במרחק שווה מקדש הקדשים, ועדיפות הנר המערבי על שאר הנרות (אשר בגללה הוא נר התמיד) מתבטאת בכך שהוא היחיד הפונה ישירות כלפי קדש הקדשים בעוד השאר מצודדים פניהם אליו. כשלא היה הנס, היה הכרח להדליק את האמצעי ממזבח העולה תחילה, וממנו להדליק את שאר הנרות. ואילו כשהנס התרחש, עיקר הנס היה בכך שמהנר הישן [שדלק מהערב הקודם] הדליקו את כל הנרות, ולכן יוצא שאת הנר המערבי החדש הדליקו מהישן לאחר שאר הנרות.

אבל למ"ד שהמנורה עמדה ממזרח למערב, נאלץ רש"י לומר שהנר השני הוא המערבי, ולכן הוא נאלץ לקבוע שזה נובע מהכלל של "אין מעבירין על המצוות", וכיון שהמצוה היא ההדלקה בערב והוא הראשון, ממילא הוא נאלץ להסביר שבין בשעת הנס ובין שלא בשעת הנס הוא מודלק ראשון, ולפי זה נאלץ רש"י להסביר שבשעת הנס כשהנר המערבי דלק כל היום, "ממנו היה מדליק את המנורה", שהיה מתחיל להדליק את המנורה, ע"י שהדליק את הנר המערבי ראשון לאחר שהטיב אותו [כלומר סיים בו את הטבות הבקר] ומהנר המערבי החדש הדליק אח"כ את שאר הנרות. הכהן **לא** הדליק אותם מהפתילה הישנה, משום שהדלקת הנרות נעשית ע"י שמושך פתילת נר שרוצה להדליק אל הנר שדולק ומדליקה, וכך מדליק נר מנר שלידו ולכן מדליק את הנר הראשון והשלישי מהנר החדש [שהוא השני ממזרח] שזה עתה הודלק מהישן וכן הלאה.

הדלקת הנר המערבי החדש מהישן אינה ביזוי או הכחשת מצוה, כיון שהיא דומה להדלקתו מהמזבח, שהרי אילולא היה מדליק את החדש מהישן, היה צריך להדליק אותו מאש המובאת מהמזבח, ומן הסתם ע"י פתיל דולק או גחלת או קיסם בוער מעצי המערכה, ולהדליק את המערבי אחרי הדלקת שאר הנרות מהישן אי אפשר, כיון שאזי מתבטל הכלל של "אין מעבירין על המצוות" אם הוא אינו מודלק ראשון, ולכן ממילא אי אפשר להדליק את המערבי החדש [אחר הטבות] מהדולקים, מה גם שהמשנה קובעת מפורשות שאם הנר המערבי כבה בבקר, הרי **שבערב** [כך רש"י הבין וכתב במפורש בסוגיית "נר שכבתה"] היה מדליקו ממזבח העולה.

כאמור, הרבותא והעדות בנר המערבי למ"ד מזרח ומערב, לפי הנוסח: "ממנו היה מתחיל ובו היה מסיים", היא בכך שבשעת הנס הוא הודלק ראשון בערב, והוטב אחרון למחרת בערב במקום בבקר [וכמובן ההטבה קדמה להדלקה של שבעת הנרות].

ח. הסבר המשפט "מצאן שכבו - מדשנן ומדליקן מן הדולקים", בתמיד פ"ג מ"ט - זיהוי הנרות שכבו.

הסבר משפט זה לשיטת רש"י ניתן בפירושו למנחות פח ע"ב, בסוגיית "נר שכבתה" [פירושו יובא בסוגריים מרובעים, שלי - בעגולים] :

אמר רבי יוחנן אמר רבי : **נר שכבתה** [בחצי הלילה או קודם אור היום⁶¹], נידשן השמן [כמו ש]נידשנה הפתילה. [האי נידשן השמן, לאו דווקא, אלא הכי קאמר : כשם שהפתילה שכבתה אין לה תקנה שהרי היא כדשן, כך השמן שנשאר בנר הרי הוא כדשן ואין לו תקנה. הואיל ונידשנה הפתילה - נידשן השמן].

כיצד עושה ? **מטיבה** [שמשליך כל מה שבנר לחוץ] **ונותן בה שמן** [ופתילה אחרת] **ומדליקה**⁶².

ייתב רבי זריקא וקא מיבעיא ליה : כשהוא נותן בה שמן, (האם עליו לתת בה שמן) כמדה ראשונה [חצי לוג כמו שנתן מתחילה] או כמה שחסרה [במה שזורק לחוץ] (כלומר, את ההפרש בין חצי לוג למה שנותר בבזיך הכבוי שלפי המסקנה יש לזרוק לחוץ) ?
אמר רבי ירמיה : פשיטא דכמדה ראשונה, דאי כמה שחסרה, מנא ידעינן מאי חסר ? וכי תימא דמשער ליה, א"כ (האם די ב)שבע מדות, נפיש להו מדות טובא ? [לשער כמה חסר - הא ודאי לא, אלא כמדה ראשונה היה נותן בה, ולמחר כשמכבה המזרחית מכבה נמי זו].

פירש"י מצריך הסבר :

א. רש"י קובע שהנר שכבה, **כבה במהלך הלילה**. אך רש"י אינו מסתפק באמירה כללית : "נר שכבתה" - בלילה, אלא מפרט שני זמנים : א. בחצי הלילה. ב. קודם אור היום, ולכאורה הפירוט מיותר. מה הסיבה שרש"י מוסיף את הפירוט ?

ב. רש"י מתייחס בסיום דבריו, לסיום המשפט "ומדליקה", וקובע : "ולמחר כשמכבה [את] המזרחית מכבה נמי זו".

לכאורה לפי קביעה זו, **מדובר דווקא בנר המערבי, שכבה במהלך הלילה**. יש לדשנו ולהדליקו עם חצי לוג שמן. לא הגמרא כותבת שיש לכבותו "למחר וכו'", אלא רש"י הוא המוסיף משפט זה כהערה פרשנית. מה הכריח את רש"י להעיר הערה זו ומדוע הגמרא עצמה לא סיימה "ולמחר מכבהו עם המזרחי" ?

כדי לענות על שאלות אלו, יש להקדים ולקבוע על פי שיטת רש"י, בשבת כב, ב :

א. שבעת הנרות היו אמורים לדלוק מהערב, כל הלילה עד הבקר [עד ולא עד בכלל]. כיון שהטבת הנרות בבקר חולקה לשתי הטבות נפרדות שמרווח זמן ניכר ביניהן, חמשת הנרות המערביים של ההטבה הראשונה, היו צריכים לדלוק מהערב עד עת ההטבה הראשונה, ושני הנרות המזרחיים של ההטבה השניה היו צריכים לדלוק מהערב עד עת ההטבה השניה.

61. כאן עדיין אין רש"י קובע שמדובר בנר מסוים.

62. ומשמע - מיד.

ב. כל בזיכי הנרות הכילו בדיוק חצי לוג שמן בתחילת ההדלקה בערב. ההבדל במשך ההדלקה נוצר ע"י התאמת פתילות בעובי שונה לנרות השונים. לשני הנרות המזרחיים הכינו תמיד פתילות דקות יותר מפתילות חמשת הנרות המערביים, כך שהם יכלו לדלוך עד עת ההטבה השניה.

ג. אם הנרות כבו קודם להגעת עת הטבתם [שהיא ה"בקר" לגביהם, כלומר אם כבו במהלך ה"לילה" שלהם], היה ראוי לנקות מהם באותו רגע את השאריות החרוכות, להחליף פתילה ושמן ולהדליקם מחדש עד עת הטבתם. אולם משהגיעה עת הטבתם, כלומר הבקר שלהם, לא היה עוד טעם לעשות זאת ורק ניקו אותם מהשאריות. מילוי השמן, מתן הפתילות החדשות והדלקת הנרות נעשו רק בערב.

ד. מאחר שמהערב עד עת ההטבה הראשונה, לא נכנס שום כהן להיכל שהרי דלתותיו היו נעולות [עד כמה שהדבר מוזר, לא מצאתי בראשונים או באחרונים שום התייחסות לכך], לא היתה משמעות לכך שמדי פעם, אחד או יותר מחמשת הנרות המערביים כבהו לפני עת הטבתו/ם. אולם מאחר ששני הנרות המזרחיים היו אמורים לדלוך עד עת ההטבה השניה, אם הם כבו [אחד מהם או שניהם] קודם לכן - בין אם באמצע הלילה ובין אם קודם אור היום, כלומר קודם להטבה הראשונה, ניתן היה **בעת ההטבה הראשונה** לנקות מהם את השאריות החרוכות, להחליף פתילה ושמן, ולהדליקם מחדש, כך שידלקו עד עת ההטבה השניה שהיא ה"בקר" שלהם.

ה. יוצא שסוגיית "נר שכבתה" נוגעת לשיטת רש"י, רק לשני הנרות המזרחיים בעת ההטבה הראשונה⁶³.

ו. כאשר הנר המערבי דלק בנס כל היממה, לא היה צריך להטיב אותו, אלא השאירו אותו דולק עד הערב.

ז. כאשר לא התרחש הנס, כל הנרות - כולל הנר המערבי - היו כבויים מעת הטבתם בבקר עד הערב. הנרות שעדיין דלקו בבקר כשהגיעה עת הטבתם, כבו ע"י הכהן המטיב ונוקו משאריות השמן והפתילה, ורק בערב שמו בהם פתילה ושמן חדשים והדליקו אותם.

ח. הסיבה שרש"י מתייחס בהערותיו רק לנר המערבי, נובעת מכך שהכהן הנכנס להיכל להטבה **השניה** היה עלול לחשוב בטעות, שאם הנר המערבי עדיין דולק ומלא בשמן בכמות היכולה להספיק לבעירה עד הערב, הרי **שבכל מקרה** יש להשאירו דולק, בין אם כבה במהלך הלילה עד ההטבה הראשונה ודוושן והודלק מחדש, ובין אם לא פחתה כמות השמן שבו מהערב עד ההטבה השניה והיה ניכר שהוא ידלוך בנס כל היממה. לכן רש"י מעיר הערתו, שכן **רק בשעת הנס** היה הכהן מניח את המערבי דולק ולא מכבהו, אבל אם הנר המערבי כבה במהלך הלילה ועד ההטבה הראשונה, אף שלאחר דישונו והדלקתו יכול היה לדלוך עד הערב, ובודאי במקרה שעמד לכבות בעת ההטבה השניה, בכל אחד משני מצבים אלו, הכהן כיבה אותו בהטבה השניה. אבל הנר המזרחי כובה ונוקה בהטבה השניה בכל מקרה, בין אם הנר המערבי דלק בנס ובין אם לאו.

63. ברם עצם התפיסה שיש לדשן ולהדליק את הנרות הללו בעת ההטבה הראשונה אם הם כבו בלילה, מוזרה. אם כ"כ חשוב היה שהנרות ידלקו ככל האפשר ברצף ממש עד עת הטבתם, עד כי אם כבו היה צריך להדליקם שנית ולו לזמן קצר יחסית - מההטבה הראשונה עד ההטבה השניה, מדוע אין התורה מצווה להשאיר את אחד הכהנים בהיכל כל הלילה, כדי שיוכל להשגיח ששום נר לא יכבה, ואם יכבה - ידשנו וידליקו מיד שנית, וכך גם לגבי הנר המערבי - אם כבה במהלך היום, מדוע אין חיוב להשאיר את אחד הכהנים בהיכל להשגיח עליו כדי שאם יכבה, ידשנו וידליקו מיד שנית ? לענ"ד, רש"י נדחק ונאלץ לפרש כך את הדין של "נר שכבתה", שכן כאמור, בלילה לא היה שום אדם בהיכל, וגם לאחר הטבות הבקר היו כל הנרות כבויים בד"כ, חוץ מהנר המערבי שלא כבה עד הערב - אם דלק בנס. ברם לשיטת רס"ג ורמב"ם להלן, כל הנרות דלקו גם ביום ודין "נר שכבתה" נוגע לכל הנרות אך רק בעתות הטבתם בבקר ובערב, וחוץ משעות הטבתם לא היה שום חיוב להדליק נרות שכבו בין ההטבות כולל לא את הנר המערבי.

רש"י הוכרח להעיר רק על דבר שאינו מובן מיידית מפשט המשנה לגבי הנר המערבי, ושהכהן היה עלול לטעות בו [במיוחד אם קרה שהכהן שהטיב את הנרות בהטבה השניה לא היה הכהן שהטיב בהטבה הראשונה, למשל אם הכהן הראשון נטמא בין ההטבות, או אם הכהן שהטיב את ההטבה השניה היה הכהן הגדול].

א"כ לשיטתו, פירוש המשנה במסכת תמיד פ"ג מ"ט הוא כדלהלן :

מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות **מזרחיים** דולקים, מדשן את **השאר** ומניח את אלו דולקים במקומן. **מצאן שכבו**, מדשן, ומדליק מן הדולקים, ואחר כך מדשן את

השאר :

כלומר, אם הכהן המדשן, מצא בכניסתו אל ההיכל להטבה הראשונה, ששני הנרות המזרחיים עדיין דולקים [כפי שבד"כ היה קורה], הוא היה מכבה את הנרות הדולקים שבחמשת הנרות המערביים, ומנקה מכל החמישה את שאריות השמן והפתילות וכך משאירים עד הערב, ובערב הוא היה עורכם, כלומר מכינים להדלקה ע"י מילוי שמן ומתן פתילה חדשה, ומדליקים מהנר המערבי החדש. הכהן היה משאיר את שני הנרות המזרחיים לדלוק כמות שהם עד ההטבה השניה.

אך אם הכהן המדשן, מצא בכניסתו להטבה הראשונה, ששני הנרות המזרחיים כבו, או **אף אם רק אחד מהם נמצא כבוי**, הרי שלגביהם עדיין לא הגיע "הבקר" שלהם, כלומר עת הטבתם, ועדיין לילה לגביהם. כיון שכך, חל על נרות אלו דין "נר שכבתה [בלילה]", ולכן יש לדשנם לעורכם ולהדליקם מאחד הנרות הדולקים שבמנורה, קודם לתחילת "הטבת חמש נרות". [ובמקרה שכל הנרות כבו, יש חיוב להדליק את הנר המערבי ממזבח העולה, כיון שאין להדליק את הנרות אלא זה מזה או ממזבח העולה. המשנה באה אפוא **לאפשר** להדליק את הנרות שכבו זה מזה במקום להדליקם ממזבח העולה, אך אינה באה לקבוע שיש **חיוב** להדליק מאחד הנרות הדולקים, וכאילו כתוב "מצאן שכבו, מדשן" - **ויכול** להדליק מן הדולקים - להקטנת הטורח, אך ודאי שאין איסור ואין צריך לומר שאפשר להדליק את הנר המערבי או כל נר שכבה ממזבח העולה, אם כל הנרות כבו]. אח"כ ידשן [יכבה אם צריך, וינקה] את שאר חמשת הנרות.

ואמנם קשה לפי זה, מדוע המשנה מתעלמת מהאפשרות שכל הנרות כבו לפני הגעת הבקר, כאשר במקרה כזה צריך היה לומר שיש להדליק את הנר המערבי ממזבח העולה, ואם כן מדוע נכתב רק בפ"ו מ"א שאם הנר המערבי כבה יש להדליקו ממזבח העולה, הרי מצב כזה עלול היה לקרות גם בהטבה הראשונה ?

ופירוש משנה א בפרק ו' :

מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות **מזרחיים** דולקים, מדשן את המזרחי, ומניח את המערבי דולק, שממנו היה מדליק את המנורה בין הערביים. מצאו שכבה, מדשנו, ומדליקו ממזבח העולה :

כלומר, בהטבה השניה, בד"כ **אם** היה הכהן מוצא את שני הנרות המזרחיים כשהם עדיין **דולקים מהערב או מההטבה הראשונה בבקר**, או אם הנר המזרחי נמצא כבוי, הרי שאם הנר המערבי דלק ברצף מהערב - בנס [והיה הדבר ניכר מהשאירות כל השמן במידה הראשונה או לפחות בכמות שתספיק לדליקתו עד הערב], היה הכהן מדשן [מכבה אם צריך, ומנקה] את המזרחי ומניח את המערבי דולק עד הערב, ואז מדליק ממנו תחילה את "המנורה", כלומר אותו עצמו - את הנר החדש מהישן, ומהחדש את שאר הנרות.

אם הנס לא התרחש, ונמצא בעת ההטבה הראשונה או השניה שהנר המערבי כבה או עומד לכבות, היה הכהן מדשן גם אותו בהטבה השניה, ומשאיר אותו כבוי עד הערב⁶⁴, ואז עורך את הנרות, ומדליק אותו **בערב** ממזבח העולה וממנו את שאר הנרות. כאמור, סוגיית "נר שכבתה" מתייחסת לפי רש"י **רק** לשני הנרות המזרחיים.

ב. שיטות הרמב"ם

הקדמה

פירוש המשנה שכתב הרמב"ם בערבית ובאותיות עבריות, תורגם מערבית לעברית. תרגום הפירוש במהדורתו הראשונה לעברית, מוכר ונפוץ. הוא נדפס יחד עם התלמוד הבבלי כבר שנים רבות, אך הרמב"ם הוסיף ותיקן את פירושו שבכתב ידו גם לאחר שסיים את כתיבת הפירוש, בין אם ע"י תוספת הערות מן הצד ובין אם במחיקה וכתיבה מחדש. הפירוש בצורתו הסופית [המכונה המהדורה האחרונה] הגיע לידינו גם מגניזות וספריות אליהן התגלגל, ומהדורות תרגום חדישות המבוססות על תצלום כתב היד יצאו לאור בעשורים האחרונים ע"י הרב י. קאפח ז"ל והרב י. שילת שליט"א ולאחרונה ע"י הרב ע. קורח שליט"א, כך שאין להן כמעט פרשנים קודמים אחרים מלבדם. נוסח הרמב"ם של המשנה שונה מהנוסח המקובל במרבית כתבי היד של המשנה. לגרסת הרמב"ם, בפרק ו' משנה א' במסכת תמיד, הנוסח הוא: "נכנס ומצא שני נרות **מערביים** דולקים", ולא "נרות **מזרחיים**" כגרסת מרבית הראשונים.

1. פירושו במהדורה הראשונה :

א. פ"ג מ"ט: "נכנס ומצא שני נרות דולקים, מדשן את השאר ומניח את אלו במקומן. מצאן שכבו, מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואח"כ מדשן את השאר".

"כבר נתבאר בגמ' יומא, **שהטבת הנרות - והוא ניקוי הנרות והבערת מה שכבה מהם**⁶⁵,

והחלפת הפתילות⁶⁶, לא היה לשבעת הנרות בזמן אחד, אלא הסדר הוא :

מטיב חמש נרות ואח"כ מתעסק בעבודה אחרת, ואח"כ חוזר ומטיב את שני הנרות הנשארים. ונחלקו בטעם הדבר. יש מי שאמר [ריש לקיש], למה מטיבין וחוזרין ומטיבין -

64. בשבת כב,ב, ובחגיגה כו,ב [ופירש"י בסוגריים] :

המשנה :

"כיצד מעבירין על טהרת עזרה ? מטבילין את הכלים שהיו במקדש, ואומרין להם : הזהרו שלא תגעו בשלחן. תנא : הזהרו שמא תגעו בשולחן **ובמנורה**, ותנא דידן - מאי טעמא לא תני "מנורה" ? - שלחן כתיב ביה "תמיד", מנורה לא כתיב בה "תמיד" [רש"י - כלומר, תמידין האמורין במנורה, לא תמיד יומם ולילה קאמר, אלא תמיד מלילה ללילה, כתמיד האמור בעולת תמיד ובחביתי כה"ג, **אבל ביום לא היה דולק**, ד"מערב עד בקר" כתיב - תן לה מדת השמן שיש בה כדי לידלק מערב עד בקר, **לפיכך כל היום אתה יכול לסלקה ולהטבילה**, אבל תמיד האמור בשלחן, תמיד - יום ולילה הוא, דמשבת לשבת הוא ערוך עליו"].

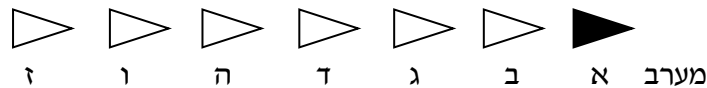
הרי שלשיטת רש"י, גם הנר המערבי היה כבוי כל היום כשהנס לא התרחש.

65. **הטבת הנרות** הכוללת את דישון המנורה - כולל את כל הפעולות שלפני ההדלקה וההדלקה עצמה, **נוגעת לנרות שכבו** וגם לדולקים והיא שם כולל. הנרות היו אמורים לדלוק עד עת הטבת הבקר. שלשיטת הרמב"ם "מערב עד בקר" הוא **עד בכלל**, ובד"כ הנרות לא הצריכו דישון והדלקה אלא תיקון בלבד. ברם לעתים כבו הנרות קודם זמנם ואז הצריכו דישון והדלקה.

66. לכאורה, צריכים היו הדברים להיות כתובים בסדר זה : שהטבת הנרות - הוא ניקוי הנרות **והחלפת הפתילות [והשמן]** והבערת מה שכבה מהם, **ותיקון הנרות שלא כבו**. אולם יש לדייק: "**ההטבה**" עוסקת **תחילה בנרות שכבו, החל בניקוי וכלה בהדלקה**. החלפת פתילות היא חלק אפשרי מהתיקון לנרות שלא כבו, בהם נדרשת על פי רוב רק השלמת כמות השמן. ה"דישון" לשיטת הרמב"ם, הוא לשון אחרת לתיקון לנרות דולקים. הרמב"ם מסביר תחילה מה יש לעשות בנרות שכבו ואח"כ בנרות הדולקים [החלפת פתילות אם צריך, ואין צריך לומר - הוספת שמן].

כדי להרגיש כל העזרה⁶⁷, כלומר להרחיב משך זמן אותה העבודה כדי שיהא לה היכר. ויש מי שנתן טעם לדבר [רבי יוחנן] ממה שנאמר: **"בבקר בבקר** בהטיבו את הנרות יקטירנה" - חלקהו לשני בקרים.

ואני מצייר לך כאן צורת סדר שבעת הנרות איך היו בין המערב למזרח, ואכתוב אות על כל נר, כדי שיהא אפשר לרמוז עליו בקלות בעת הפירוש. וזו היא צורתם :

ופיות כל הנרות לצד מערב, זה מאחורי זה, כמו שהוא מצויר, ונר שכתוב עליו א' הוא הנר המערבי שלא כבה זמן מסוים כפי שידוע. ואל הסדר הזה נתכוון הכתוב כשאמר **"אל מול פני**

המנורה יאירו", רוצה לומר, שיהיו **פיות כל הנרות לנכח קדש הקדשים**⁶⁸. ולפיכך אמר : כשהוא נכנס להטיב את הנרות, אם מוצא ששני הנרות שכתוב עליהם ו' ז' [=שני המזרחיים] דולקים, מניחם⁶⁹, ומטיב את חמשת הנרות [א - ה, המערביים, הם "השאר" שברישא של המשנה] כמו שאמרנו⁷⁰ [כלומר, מתקן את הדולקים לדלוק היטב בתיקון או דישון והדלקה, ואת שכבו מטיב בדישון והדלקה], אח"כ עושה איזה עבודה שיעשה, וחוזר ומטיב [בהטבה השניה] את שני הנרות [ו' ז'] שהניח.

אם מצא אותם [את שני הנרות המזרחיים ז' ו'] כבויים, עליו להטיב את חמשת הנרות [המזרחיים] שכתוב עליהם ז' ו' ה' ד' ג', ומניח את שני המערביים שכתוב עליהם ב' א', עד שעושה העבודה שהוא עושה וחוזר ומטיבם. והוא מה שאמר : **"ואח"כ מדשן את השאר"**.

ב. בפ"ו מ"א, כתב הרמב"ם :

67. ואכן במשנה תורה כתב הרמב"ם כריש לקיש, שכן לפי הסברו של הרמב"ם, ר' יוחנן רק נותן טעם נוסף לדבר.
68. הסבר זה אינו תואם כמובן את הספרי בהעלותך, לפיו שלשה מהנרות פנו מזרחה, אלא רק לגמרא במנחות, וכרש"י שם.

69. ומשמע, אינו מתקנם או מדשנם ואינו מכבם, כלומר אינו נוגע בהם, ואילו להלן מבואר ש"מניח את המערבי דולק" ע"י תיקונו, מפני שהרמב"ם מפרש את המילה "במקומן" כמו "כמות שהם" ולכן מניחם לדלוק ללא תיקון, בעוד שבנר המערבי לא כתוב "במקומן" אלא "דולק" ולכן מתקנו לדלוק.

לכאורה, לפי גרסת הרמב"ם במשנה "נכנס ומצא שני נרות", ולא "שני נרות מזרחיים" גרסת שאר הראשונים וכגרסת כל כתבי היד האחרים של המשנה, לא היה הרמב"ם צריך לפרש שמדובר בשני המזרחיים דווקא אלא כל שני נרות שדולקים, ולו גם שני המערביים, מה ששכיח וסביר יותר, ואזי היה יכול לפרש באופן דומה לפירושו במהדורה בתרא, שאם מצא את שני המערביים דולקים מניחם כמות שהם, ומדשן ואם צריך אף מדליק את חמשת המזרחיים מאחד משני המערביים, ומשאיר את שני המערביים להטבה השניה, והיה פירושו מתאים בדיוק למשנה. אפשר היה לחשוב שהרמב"ם סובר שהכוונה לשני המזרחיים מחמת שאין מעבירים על המצוות כרש"י, אולם בכלל זה השתמש רש"י מסברתו, ולכן נדחק מאד בפירוש המשנה (עיין בשיטתו לעיל), ואין הוא נזכר בהקשר זה במשנה עצמה, וגם הרמב"ם אינו מזכירו. אולם על הרמב"ם להסביר מדוע המשנה בפ"ו מ"א נוקטת דווקא "מצא שני נרות מערביים" הרי לשיטתו, יכול היה להיות שכבר בהטבה הראשונה הוא הטיב אותם, אם שני הנרות המזרחיים נמצאו דולקים ומניחם לדלוק כמות שהם. לכן הסביר הרמב"ם שאם שני המזרחיים כבו, וכפי שסביר שיקרה - שני המערביים עדיין דלקו, יכול היה הכהן להמשיך ולדשן את כל חמשת המזרחיים תחילה בהטבה הראשונה ולהשאיר את שני המערביים להטבה השניה. ברם אם נניח שרק שני נרות אחרים נמצאו דולקים, למשל השני מהמזרח והמערבי, יכול היה הכהן להניחם לדלוק כמות שהם, לדשן את החמישה האחרים, ולדשנם בהטבה השניה. כלומר נראה שלפי הרמב"ם לא משנה כלל מה סדר ההטבה, והמשנה רק נותנת דוגמה אפשרית אחת מני רבות להטבת חמש נרות בהטבה הראשונה והטבת שני נרות בשניה.

70. שהם "השאר", אלא שקשה, הרי הנר המערבי א', הוא אחד מהם, ואם כבה צריך להדליקו ממזבח העולה. א"כ מדוע אין דין זה נזכר במשנה זו אלא בפ"ו מ"א ? שאלה זו תחזור גם להלן ואין בדברי הרמב"ם התייחסות לכך.

"כבר ביארנו בפרק השלישי שהוא מטיב חמש נרות ויוצא, ואח"כ ישוב ויטיב את שני הנרות הנשארים. ונתבאר שם שהנרות שכתוב עליהן ו' ז' [שני המזרחיים] הם אלו שמניח לאחרונה [אם נמצאו דולקים]. אם מצאם כבויים, הרי זה [מדשנן] ומדליקם, ומטיב [גם את] **שלש[ה] נרות הסמוכים אליהם**, ומניח את שני הנרות המערביים [שהם "השאר"] עד שישוב, והם שכתוב עליהם א' ב'. לפיכך אמר כאן, אם מצא עכשיו כשחזר את שני הנרות האלו [א' ב'] דולקין, היה **מטיב האחד** שכתוב עליו ב' והוא המזרחי, לעומת האחר שכתוב עליו א', **ומניח שכתוב עליו א' כמו שהוא**, רוצה לומר, **שלא יכבה אותו וידליק אותו שנית**⁷¹ אלא **מטיבו**⁷², ומוציא הפתילה ומוסיף שמן והדומה לזה, לפי שמן המערבי והוא שכתוב עליו א' כמו שבארנו, ידליק שאר הנרות בין הערבים.

ולפיכך, אם מצא נר מערבי שכבר כבה, אז מדשנו ונותן בו פתילה ומדליק אותו ממזבח העולה ולא מן הנרות, לפי שזה נר מערבי והוא שכתוב עליו א', מדליק ממנו שאר הנרות לכשיכבו, והוא כשיכבה אין מדליקין אותו אלא ממזבח העולה".

לפי פשט לשון המשנה, נראה שהמשנה בפ"ג מ"ט אינה מתייחסת כלל להטבה השניה, אלא רק לחמשת הנרות המזרחיים שהכהן מטיב בהטבה הראשונה, והמשנה בפ"ו מ"א מתייחסת רק להטבת שני הנרות המערביים בהטבה השניה, והטבת הנר המערבי התרחשה אך ורק בהטבה השניה ומעולם לא בראשונה, שכן אילו היה צריך להטיבו בהטבה הראשונה, צריך היה לציין כבר במשנה בפ"ג מ"ט שאת הנר המערבי יש להשאיר דולק, להדליקו ממזבח העולה אם כבה, ולהבדיל בינו לשאר הנרות. ועוד, אם המשנה בפ"ג מ"ט מתייחסת לשתי ההטבות, לשם מה צריך לחזור ולפרט על ההטבה השניה גם בפ"ו מ"א ?

71. לשון הרמב"ם לכל אורך פירושו למשניות אלו קשה.

הוא עצמו קובע בתחילת דבריו שר שכבה מאליו יש לנקות, להחליף שמן ופתילה ולהדליק. כאן הוא קובע שאת הנר המערבי אין לכבות אלא לתקן בלבד, ומשמע שבניגוד לו, את הנר המזרחי אפשר לכבות במסגרת הטבתו גם אם לא כבה, ואח"כ לבצע בו את שאר הפעולות כמו בנר שכבה, שאם לא כן אין הבדל בין הטבת הנר המערבי לנר המזרחי אם נמצאו שניהם דולקים, שכן המשנה קובעת שאת המזרחי יש לדשן ואת המערבי יש להניח דולק. יוצא שהרמב"ם סובר שדישון והטבת ששת הנרות כוללים כאפשרות גם כיבוי נרות דולקים תחילה. א"כ מדוע לא כתב זאת בתחילת הגדרת ההטבה ? ברם אפשר וזו כוונתו בדברו על "החלפת הפתילות", היינו שמכבה את הנר, מנקוהו, מחליף בו פתילה ושמן ומדליקו, וצ"ע. אפשר שב"משנה תורה" [להלן] נקט הרמב"ם לשון סתומה - "מתקנו", להורות שאפשר לתקן נר שלא כבה בכל דרך, בין אם בכיבוי דישון והדלקה ובין אם בהוצאת פתילה והוספת שמן בלבד, הכל בהתאם למצבו וזוהו של הנר המסוים.

72. הרב קאפח ז"ל מתרגם כאן "מתקנו", כבתרגומי הפירוש של המהדורה הראשונה, בניגוד לכל שאר המקומות במשנתנו בהם הוא מתרגם את המלים מהשורש "יצלח" בערבית - "מטיב", למרות המשמעות הזוהה. היות שבד"כ הטבה בלשון הרמב"ם כוללת במשמעותה כיבוי, ניקוי, מילוי שמן והחלפת פתילה, והדלקה, ואילו את הנר המערבי אין לכבות, על כן תרגמו המתרגמים הראשונים כאן "יצלח" - תיקון, אך לענ"ד אין לכך הצדקה והדבר אף יוצר רושם מטעה כאילו התיקון אינו הטבה, ולכן החזרתי את הדברים למקורם וכתבתי "מטיבו". בכל אופן הלשון "מדשן" או "מטיב" היא לשיטת הרמב"ם לשון כללית שבמשמעה נכלל תיקון לנר דולק וניקוי ועריכה והדלקה לנר שכבה או כובה.

וקשה, אם "מדשן את המזרחי" משמעו שרק מתקן את הפתילה הישנה ומוסיף שמן, הרי במקום לכתוב: "ומניח את המערבי דולק", שמשמעו ג"כ שמתקן את הפתילה הישנה ומוסיף שמן, היה יכול לכתוב בקיצור: "מניחם דולקים במקומן", או - מתקנם, או - מדשנם, במשמעות של תיקון ?

נראה שאכן הרמב"ם סובר שכאשר הנס לא התרחש, היה הכהן מדשן את שני המערביים, ואם הם לא כבו עד הבקר, הוא היה מסתפק בתיקונם - כפי שהוא מסביר, אלא שאת המזרחי אפשר היה לכבות ולדשן ולהדליק כתיקון או לתקן בהוספת שמן בלבד - לפי הצורך, ואילו את המערבי צריך לתקן עד כמה שניתן בלי לכבות, כיון שאם כבה צריך להדליקו ממזבח העולה וטרחתו מרובה, וכיון שהוא נר "התמיד".

למרות זאת, הרמב"ם כותב שהמשנה בפ"ג מ"ט מתייחסת גם לשני הנרות של ההטבה השניה, וכן שלעתיים הנר המערבי הוטב בהטבה הראשונה, בלי כל התייחסות למקור האש ממנו הודלק אם כבה. ממילא ברור שאין התאמה בין הפירוש ללשון המשנה.

את המהדורה הראשונה של פירושו כתב הרמב"ם בשלב בו נקט כשאר הראשונים, ש"המנורה" לשיטת רבי כוללת את כל שבעת הקנים, קני המנורה עמדו ממזרח למערב, והנר המערבי הוא המערבי ביותר. **היות שלפי הסברו של הרמב"ם, התואם לכאורה את פשט הגמרא במנחות צח, ב לשיטת רבי, הנר המערבי הוא הנר הקרוב ביותר לקודש הקודשים** וכל הנרות פונים ומאירים למערב, ממילא "אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות" מתקיים היטב, כיון שקידמת המנורה היא צדה המערבי ושם מצוי הנר המערבי. יחד עם זה ברור ששיטה זו אינה תואמת בשום דרך לתיאור בספרי בנוסח שלפנינו ובספרי זוטא, לגבי צידוד הנרות כלפי הנר האמצעי, ולשיטת ראב"ש במנחות.

לשיטת הרמב"ם, סוגיית "נר שכבתה" (מנחות פח, ב), נוגעת לכל הנרות שכבו עד הבקר, ואין גם שום קושי לגבי שני הנרות המזרחיים שכבו, כיון שלא כראשונים אחרים הסוברים שחמשת הנרות של ההטבה הראשונה הם קבועים, לשיטת הרמב"ם הם מתחלפים.

לכאורה, לפי הרמב"ם, העיקרון המנחה בסדר ההטבה, הוא **דישון חמישה נרות לפי הסדר בזה אחר זה מאחד הקצוות וברצף**. אולם לא ברור, מדוע המשנה דנה דווקא ורק בשתי האפשרויות של שני הנרות המזרחיים כבויים או דולקים בלבד, כאשר אפשר שרק אחד מהמזרחיים יימצא דולק, או ששני המזרחיים כבו אבל שני מזרחיים אחרים דולקים ושאר השלשה כבו. אם המטרה היא שכל הנרות יאירו כל הזמן יחד [כפי שכתב ב"מורה נבוכים"], ראויה היה לדשן ולהדליק תחילה את הנרות שכבו ובעיקר את המערבי, ולא דווקא להדליק או לתקן את חמשת המזרחיים האחד אחרי השני ברצף, גם אם חלקם דולקים, ולהשאיר שני נרות כבויים במערב. גם אם צריך לדשן תחילה חמישה נרות ברצף, ודווקא מקצה אחד [עקרון שלא נזכר בשום מקום], מדוע צריך שני נרות מזרחיים דולקים, האם אילו דלק הנר המזרחי ביותר לבדו, לא נכון היה להטיב תחילה את חמשת המערביים או את חמשת האמצעיים?

אם נאמר שהמשנה אינה קובעת עיקרון מנחה אלא נותנת את שתי הדוגמאות הללו, כדי שנבין מהן שאין כלל עיקרון של קדימה אלא שאפשר להטיב תחילה את חמשת המערביים אם רק שני המזרחיים דולקים, ואם שני עד כל המזרחיים כבו ודווקא שני המערביים דולקים, אפשר להטיב את חמשת המזרחיים תחילה מהדולקים, אבל כל אפשרות אחרת ג"כ אפשרית, ויש להקדים ולהטיב את חמשת הכבויים לפני הדולקים, יקשה, מדוע אין המשנה נוקטת הסבר קצר ופשוט: נכנס ומטיב את חמשת הכבויים הקרובים - מהדולקים, ואח"כ [=בהטבה השניה] מטיב את השאר, אבל הנר המערבי שכבה מדשנו ומדליקו מיד [כלומר אם הוא נמצא כבוי, אזי מטיבו כבר בהטבה הראשונה] ממזבח העולה?

כאמור, קשה על שיטת הרמב"ם במהדורה זו, אם הנר המערבי נמצא כבוי בשלב ההטבה הראשון, מדוע לא נזכר כבר במשנה בפ"ג מ"ט שיש להדליקו ממזבח העולה? גם אם שני המזרחיים כבו ועל הכהן לדשן את חמשת המזרחיים תחילה, אך אם המערבי כבה ג"כ, היה ראוי להדליקו כבר בשלב ההטבה הראשון, הרי הוא "נר התמיד" וראוי שידלוק כל הזמן ובלי הפסק עד כמה שניתן, אעפ"י שהוא עדות להשראת שכינה דווקא כשאינו כבה על פי נס?

ה"חזון איש" שעסק בשאלה זו קובע⁷³, שהדלקת הנר המערבי אינה עניין להטבת הנרות אלא מצוה מיוחדת של הדלקת נר זה תמיד, ולכן במקרה כזה אכן דשנו והדליקו את הנר המערבי עוד לפני הטבת חמשת הנרות המזרחיים (אעפ"י שלא כתוב כך במשנה). ברם הוא אינו מסביר, מדוע במקרה זה, בשלב השני - כשמגיעים להטבת שני הנרות המערביים, צריך להניח את הנר המערבי דולק, הרי ברור שכך יהיה לאחר שכבר הטיבוהו בשלב ההטבה הראשון (ועיין בנצי"ב על הספרי בהעלותך), ואם הוא כבה בינתיים הרי ברור שיש לדשנו ולהדליקו, וכן מדוע דבר זה אינו כתוב בפ"ג מ"ט, הרי סוף סוף הכהן דיין והדליק את הנר המערבי עם חמשת הנרות המזרחיים, וא"כ יש כאן הטבת ששה נרות, ומה לי אם בגלל דין הטבה או דין הדלקת נר התמיד? כן קשה על המשנה, מדוע אינה דנה בסדר הדישון לשיטת ראב"ש. האם אין כל חשיבות לסדר לשיטתו?

כללו של דבר, שיטת הרמב"ם במהדורה זו, אינה מבוארת כל צרכה.

2. פירושו במהדורה האחרונה

במהלך חייו שינה הרמב"ם את גישתו, וכתב הסבר שאינו מסביר את המשנה כמות שהיא בנוסחה המקובל, כיון שהיה נראה לו שהמשנה מתפרשת רק לשיטת רבי, האומר שהמנורה עמדה בין המערב למזרח, בעוד שבמהלך תיקון פיהמ"ש למסכת תמיד, החל הרמב"ם לסבור כראב"ש - שהמנורה עמדה כשקניה מצפון לדרום.

א. בפ"ג מ"ט כתב הרמב"ם:

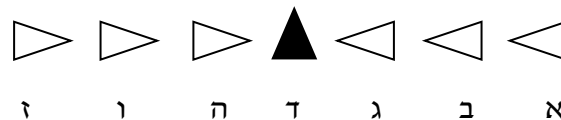
"כבר נתבאר בגמרא יומא, שהטבת הנרות והוא ניקוי הנרות והבערת מה שכבה מהם

והחלפת הפתילות, לא היה לשבעת הנרות בזמן אחד, אלא הסדר הוא:

מטיב חמש נרות ואח"כ מתעסק בעבודה אחרת, ואח"כ חוזר ומטיב את שני הנרות הנשארים.

ונחלקו בטעם הדבר. יש מי שאמר, למה מטיבין וחוזרין ומטיבין - כדי להרגיש כל העזרה, כלומר, להרחיב משך זמן אותה העבודה כדי שיהא לה היכר. ויש מי שנתן טעם לדבר ממה שנאמר "בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה" - חלקהו לשני בקרים [עד כאן ללא שינוי ממהדורה קמא].

ואני מצייר לך כאן צורת סדר שבעת הנרות איך היו **בין הצפון לדרום**, ואכתוב אות על כל נר, כדי שיהא אפשר לרמוז עליו בקלות בעת הפירוש. וזו היא צורתם:

ופיות כל הנרות כלפי האמצעי, אחד לגב השני כפי שהוא בצורה.

והנר שכתוב עליו ד' הוא הנר המערבי שלא כבה משך זמן מסוים כפי שידוע⁷⁴. והאמצעי נקרא מערבי מפני שפיו לצד מערב. ועל סדר זה רמז יתעלה באמרו "אל מול פני המנורה יאירו", כלומר שיהיו **פיות כל הנרות כלפי זה האמצעי אשר פניו למערב**⁷⁵.

73. מנחות סימן לו.

74. נראה שלדעת הרמב"ם היה הנס "טבעי", כלומר - אמנם הנר המערבי לא כבה, אבל השמן פחת בנר והפתילה נחרכה והיה צריך לתקן את הנר פעמיים בכל יום. ואילו הגמרא מציינת שהנר המערבי היה לעדות על השראת השכינה בישראל [=גילוי א-לוקי על טבעי], ולכן "ממנו היה מדליק [בערב את שאר נרות המנורה] ובו היה מסיים [את ההטבה]", ועובדה זו קשורה בנס על טבעי שהתרחש, והיו אז מטיבים אותו רק בערבים.

אמר, שכאשר הוא נכנס להטיב את הנרות, אם מצא שני הנרות שכתוב עליהם (ז' ו' 76) [צ"ל : א' ב'] דולקים, מניחם, ומטיב את **חמשת** הנרות [ז-ג] כמו שאמרנו, ואח"כ [עד ההטבה השניה] יעשה עבודה שיעשה, וחוזר ומטיב [את] שני הנרות שהניח [בעת ההטבה השניה].

ואם מצאם כבויים, הרי זה מטיב [את] חמשת הנרות שכתוב עליהם א' ב' ג' ד' ו' ז'-ה', הרמב"ם סימן קו מעל אותיות אלה, כנראה כדי לסמן שיש להוסיף את ה-ה', ומניח השנים הדרומיים שכתוב עליהם ו' ז', עד שיעשה העבודה שיעשה ויחזור להטיב [בהטבה השניה], וזהו אמרו : "ואחר כך מדשן את השאר" [של הסיפא].

בפ"ו מ"א כתב הרמב"ם :

"אמרו : שני נרות מערביים - היא דעת מי שסובר כי שבעת הנרות היו בין המזרח למערב סדורין אחד לגב חברו, ונר מערבי השביעי בצורה זו (כבתרשים שבמהדורה קמא) ואינה הלכה. ועל פי סברא זו הדחוייה בנוי לשון זה. וכבר בארנו בפרק השלישי שהוא מטיב חמש נרות ויוצא, ואחר כך חוזר מטיב שתי נרות הנשארות. ולכן אומר תנא זה כי שתי הנרות שכתוב עליהן ז' ו' הם אשר משייר לאחרונה. ואם מצאם כבויים הרי הוא מדליקן ומטיב שלש נרות הסמוכים להם ומניח שתי הנרות המערביים עד שיחזור והם אשר כתוב עליהם א' ב'. ואם מצא עתה כשחזר שתי נרות אלו דלוקין הרי הוא מטיב את האחד שכתוב עליו ב' והוא המזרחי ביחס לשני שכתוב עליו א', ומניח אותו שכתוב עליו א' כמות שהוא, כלומר, שאינו מכבהו ומדליקו שנית אלא מתקנו בכך שמוציא את הפתילה ומוסיף על השמן וכיוצא בכך, כי מן המערבי והוא שכתוב עליו א' כפי סברתו, מדליק שאר הנרות בין הערבים. ואם מצא שכבר כבה נר מערבי אז מנקה אותו ונותן בו פתילה ומדליקו ממזבח העולה לא מנר משאר הנרות, לפי שנה מערבי זה והוא שכתוב עליו א' לפי סברתו ממנו מדליקין שאר הנרות אם כבו, הוא אם כבה אין מדליקין אותו אלא ממזבח העולה".

כאמור, נראה שהמשנה מחלקת את ההטבות כך שהמשנה בפ"ג מ"ט עוסקת רק בהטבה הראשונה של חמשת הנרות המזרחיים, והמשנה בפ"ו מ"א עוסקת רק בהטבה השניה של שני הנרות

בניגוד לכך, הרמב"ם אינו מחלק בין שעה שהתרחש נס לשעה שלא התרחש, ואינו מסביר את "מניחו" במשמעות מניחו לגמרי לדלוק כמות שהוא, ומפני שהשמן לא פחת והפתילה לא נחרכה, אלא מניחו לדלוק **בתיקון** כמות השמן והוצאת הפתילה, על כן נראה שהוא סובר שהנס היה "טבעי".

אך יש להקשות : וכי מפני שהנר המערבי לא כבה עד הבקר נאמר שהיה זה בנס, הרי אפשר היה לעשות לו פתילה דקה יותר משאר הנרות כך שידלוק יותר זמן משאר הנרות, א"כ לא בנס תלוי הדבר אלא בעובי הפתילה שזווגו לו ? לענ"ד, בשעת הנס, השמן בנר נשאר כל העת כבעת מילוי במידה הראשונה, מפני שהאש היתה "אש של מעלה" שהובאה מהמזבח. 75. ולא כתב כבמהדורה הראשונה, שכל הנרות מכוונים לקדש הקדשים אלא רק המערבי. בכך פתר חלקית את הסתירה לספרי הקובע שששת הנרות פנו אל האמצעי, אך לא פתר את התיאור שם שהוא לשיטת מ"ד מערב ומזרח, אלא אם נאמר שגרס בספרי שששת הנרות עמדו מצפון ודרום לנר האמצעי כגרסת הגר"א, או שנוסח הספרי שלו היה שונה ולפיו הנר המערבי פנה כלפי הארון ושאר הנרות צודדו אליו.

75. כאן שגה הרמב"ם ולא השלים את תיקונו ולא החליף את האותיות, ושגגה היוצאת מלפני השליט היא. צריך להיות כתוב כאן א' ב', שכן לפי הסברו בשתי המהדורות, את שני הנרות שהוא מוצא דולקים, היה הכהן משאיר להטבה השניה, ואם מצאם שכבו היה מטיבם עם שלשת הסמוכים להם, ומשאיר את השנים הנותרים דולקים מצידה השני של המנורה להטבה השניה. תיקון זה מוכרח שכן גם במהדורה האחרונה של פירוש, כאשר הוא מסביר בפ"ו מ"א את שיטת מי שסובר שהנרות עמדו ממערב למזרח, עדיין הוא מסביר את שיטתו כמו במהדורה הראשונה ואין זה סביר שתנא אחד מסביר את המשנה באופן אחד ואת אותן מילים מסביר תנא שני באופן הפוך. מאמר מפורט בעניין זה יצא באתר 'גילוי מילתא' תחת הכותרת 'התיקון שהרמב"ם לא השלים בפירוש המשנה', עיי"ש.

הנותרים, והנר המערבי לא הוטב מעולם בהטבה הראשונה ולכן לא נזכר בפ"ג מ"ט שיש להדליקו ממזבח העולה במקרה שכבה.

למרות זאת, בדיוק כבפירושו במהדורה הראשונה, דחס הרמב"ם את כל הסבר ותיאור סדר ההדלקה של שתי ההטבות למשנה בפ"ג מ"ט, ולא עוד אלא יצר אפשרות שהנר המערבי הוטב בהטבה הראשונה ללא כל התייחסות למקור האש ממנו הודלק, בניגוד ללשון וסדר המשנה, וממילא גם הפעם קשה להתאים את פירושו ללשון המשנה. ברם כאמור, כנראה סובר הרמב"ם שהמשנה נותנת דוגמאות לסדר הטבת הנרות בשני מצבים הפוכים אך לא כללים מחייבים. לגבי הנר המערבי יש לומר שלדעתו דינו נכתבו דווקא בפ"ו מ"א רק מפני ששם נכתב המקרה בו מטיבים אותו בפרט.

3. ב"משנה תורה", הלכות תמידין ומוספין פ"ג, כתב הרמב"ם⁷⁷ :

"דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה, שנאמר: **"יערוך אותו אהרן ובניו..."**

וכמה שמן הוא נותן לכל נר? - חצי לוג שמן, שנאמר: **"מערב עד בקר"** - תן לו כמדה שיהיה דולק מערב עד בקר.

ואין מחנכין את המנורה אלא בהדלקת שבעה נרותיה בין הערבים" [כלומר, התורה מחייבת לערוך דווקא למערב עד בקר ולא למבקר עד ערב, וחינוך המנורה הוא בערב דווקא]. מהו **דישון המנורה**?

כל נר שכבה, מסיר הפתילה וכל השמן שבנר, ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר במידה, והוא חצי לוג. וזה שהסיר, משליכו במקום הדשן אצל המזבח עם דישון המזבח הפנימי והחיצון,

ומדליק נר שכבה. והדלקת הנרות היא הטבתם [הכוונה: השלמת הטבתם, הכוללת את הדישון או את התיקון דלהלן]. ואפשר לפי זה שהכה"ג ביום הכיפורים רק הדליק את הנרות שכבו או תיקן את שלא כבו ואילו הכהן ההדיוט שזכה בפיס בדישון המנורה דישן את הנרות שכבו, וצ"ע], ונר שמצאו שלא כבה - מתקנו⁷⁸.

נר מערבי שכבה, אין מדליקין [=מטיבין] אותו אחר דשונו, אלא ממזבח החיצון⁷⁹, אבל שאר הנרות, כל נר שכבה מהן מדליקין [=מותר להדליקו] מנר חבירו.

77. כידוע "משנה תורה" נכתב מאוחר יותר מפירוש המשנה, בעשור הרביעי לחיי הרמב"ם, לעומת פירוש המשנה שנכתב בעשור השלישי לחייו, כך שהיה לרמב"ם די זמן לעיין במקורות נוספים ולשנות את הסבריו ולפסוק הלכה בצורה שונה. אולם כידוע המשיך הרמב"ם לתקן גם את פירוש המשנה, וצ"ע - מדוע בסוגיה זו הוא השאירו כמות שהוא ושונה מ"משנה תורה" ולא תיקנו.

78. "תיקון" = סוג של הטבה = תחליף לדישון + הדלקה. ההטבה באה מאליה כיון שהנר דולק טוב יותר. הרמב"ם לא כתב שכשיש לתקן נר דולק אסור לכבותו, שכן אם הפתילה קצרה וחרוכה ואינה ראויה להמשיך ולדלוך, היה אפשר להחליפה ולהוסיף שמן, ולהדליק את הנר מהפתילה הישנה או מנר אחר. לפי מה שכתב בפירוש המשנה, יתכן שתיקון ששת הנרות חוץ מהאמצעי נעשה לעתים ע"י כיבויים דישונים והדלקתם, תוך שמירת שארית הפתילה הישנה והדלקת הנר המתוקן ממנה או מנר דולק אחר, כמו שרש"י מתאר לגבי הנר המערבי בשבת כב. כאן הרמב"ם לא פירט, אולם את הנר המערבי שדושן חובה להדליק ממזבח העולה, וצ"ע מדוע לא חילק בדבר זה.

79. נראה שהרמב"ם אינו מתבסס רק על המשנה בפ"ו מ"א במסכת תמיד, אלא אף על הברייתא בספרא צו א, טז: "ואש המזבח תוקד בו - מנין לאש המזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החיצון? - ת"ל: "ואש המזבח תוקד בו". אש מחתה ומנורה מנין? ודין הוא: נאמר תן אש במזבח הפנימי, ונאמר תן אש במחתה ומנורה. מה אש מזבח הפנימי ממזבח החיצון, אף אש מחתה ומנורה ממזבח החיצון. או כלך לדרך זו: נאמר תן אש במזבח הפנימי ונאמר תן אש במחתה ומנורה, מה אש מזבח הפנימי ממזבח חוצה לו, אף אש מחתה ומנורה ממזבח

וכיצד מדליקו ? מושך הפתילה עד שמדליקה ומחזירה, **לפי שהנרות [=הבזיכים] קבועים במנורה [=יושבים בחוזק בתושבותיהם בקני המנורה]**. ואינו יכול להדליק בנר אחר משום בזיון [כלומר, אין להשתמש ב"שמש" כבחנוכה או בקיסם, אלא להדליק הנר המערבי ממזבח העולה].

לא היה מטיב [מדשן ומדליק או מתקן את] כל הנרות בפעם אחת, אלא **מטיב חמשה נרות ומפסיק**, ועושין עבודה אחרת, **ואחר כך נכנס ומטיב השנים** [אין הרמב"ם מתייחס לסדר וכיוון מסוימים], כדי להרגיש את כל העזרה [כריש לקיש. ואינו מזכיר את הטעם של חלוקת ההטבה לשנים בשל האסמכתא של "בבקר בבקר" כרבי יוחנן]. כל נר שכבה מדליקין אותו מנר אחר מהן כמו שביארנו. וכיצד סדר ההטבה ?

זה שזכה בדישון המנורה, נכנס וכלי בידו, וכוז שמו, ושל זהב היה, דומה לקיתון גדול. מדשן⁸⁰ בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר. **והטיב חמשה נרות**, ומניח הכוז שם לפני המנורה על מעלה שנייה משלש מעלות שלפניה ויוצא. ואח"כ נכנס **ומטיב שני הנרות**, ונוטל הכוז בידו ומשתחוה ויוצא".

גם בהלכות בית הבחירה פ"ג ה"ח, כותב הרמב"ם :

"ששת הנרות **הקבועים** בששת הקנים היוצאים מן המנורה כולן פניהם לנר האמצעי שעל קנה המנורה, וזה - הנר האמצעי - פניו כנגד קדש הקדשים, והוא הנקרא נר מערבי".

וכן בהלכות בית הבחירה פ"ג ה"ד וה"ו הוא כותב :

"...וכן מנורה הבאה זהב תהיה כולה ככר עם נרותיה ותהיה כולה מקשה מן העשתות. ...המלקחים והמחתות וכלי השמן אינן מכלל הככר שהרי נאמר במנורה זהב טהור וחזר ואמר ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור ולא נאמר נרותיה זהב טהור **מפני שהנרות קבועין במנורה** [אך אינם מקשה אחת עמה] **והם מכלל הככר**".

ובהלכות ביאת המקדש פ"ט ה"ז, הוא כותב :

"וכן **הדלקת הנרות כשירה בזרים**, לפיכך אם **הטיב** הכהן את הנרות [הכוונה כאן אינה להדלקה אלא לניקוי עם העריכה שהיא **הכנה שבהטבה**] והוציאן לחוץ [כלומר אם עקרו ממקומן בקנים והוציאן לעזרה], מותר לזר להדליקן".

בשלושה מקומות קבע אפוא הרמב"ם כשיטת חכמים, **שהנרות היו קבועים במנורה** היות והם חלק מככר הזהב שלה, ולכן הדישון וההדלקה נעשו בד"כ על גבי הקנים. רק כאשר הוציאו נר לעזרה, יכול

חוצה להם ? - ת"ל : "אש תמיד תוקד על המזבח" - אש שאמרתי לך [ש]תהא תמיד, לא תהא אלא ממזבח החיצון",

ולכן אין סיבת ההדלקה של הנר המערבי מהמזבח החיצון מטעם שאין שום נר אחר להדליק ממנו, שהרי דין זה קיים גם כאשר יש נר אחר במנורה שדולק.

הרמב"ם הבין גם כאן שב"מנורה" הכוונה לנר המערבי, שהוא נר ה"תמיד", הנר הדולק ללא הפסק בשעת הנס. מאידך הרמב"ם פוסק שמותר לזר להדליק נרות מאש המזבח, ומשמע שאפשר עקרונית להדליק את כל הנרות ממזבח העולה ולא רק את הנר המערבי, אך בנר המערבי הדבר מעכב בניגוד לשאר הנרות.

עוד נראה מדברי הרמב"ם, שאם הנר המערבי **לא כבה**, אבל פתילתו הצריכה החלפה מפני שנתישנה, יכול היה הכהן להוציא את הפתילה מהבזיך כשהיא דולקת, לנקות את הבזיך, לעורכו מחדש ולהדליק את הפתילה החדשה מהישנה ולא מהמזבח.

80. הרי שגם הרמב"ם משתמש כאן במלה "דישון" במקום ניקוי, אלא שזו משמעות חלקית בלבד בעוד המשמעות הכוללת כתובה בתחילת הדברים.

היה זר להדליק את הנרות. בעיקר היה הדבר עלול לקרות בנר המערבי כשכבה, ובמיוחד אם לאחר הרגל הורידוהו מהמנורה כדי לקחתה להטבילה, וביתניים לאחר שדושן הוציאוהו אל המזבח להדליקו.

אין הרמב"ם מציין ב"משנה תורה" מהם חמשת הנרות של ההטבה הראשונה ומהם שני הנרות של ההטבה השניה ומה סדר ההדלקה. נראה שלדעת הרמב"ם סדר ההטבה אינו מעכב כלל, ולמעשה הוא אינו מתייחס לנס שהתרחש בנר המערבי כי אין זה נוגע להלכה.

הרמב"ם לא כתב שההטבה בערב זהה לזו של הבקר, אך גם לא כתב על שום שינוי מהבקר, ומשמע שאם הנרות עדיין דלקו בערב, די היה בתיקונם ולא היה חיוב לכבותם ולדשנם. הרמב"ם **לא הגדיר מהו תיקונו של נר שלא כבה**, אף שהסביר את התיקון בפירוש המשנה. "תיקון" הנר שהרמב"ם מזכיר, אינו נזכר כלל במקורות התנאיים או האמוראיים שהובאו לעיל, אלא הוא הסבר של פשט הכתוב במלה "הטבה" על פי **התרגומים**, שמשמעה: תיקון⁸¹ ושיפור עד שלמות.

נראה כאילו שבכוונה נקט הרמב"ם עמימות מסוימת בפסק ההלכה בנוגע לסדר הדישון והטבת הנרות, והסתפק באזכור חלוקת ההטבה לשני שלבים, להטבת חמישה נרות והטבת שני נרות. האם נעשה מודע לכך שאינו מסוגל לפרש כראוי את המשניות במסכת תמיד, המדברות על נרות מערביים ומזרחיים, בעוד שלפי תפישתו ב"משנה תורה" הן לרבי והן לראב"ש קני המנורה עמדו מצפון לדרום? עוד נזכיר שהרמב"ם כתב כשיטתו שגם ביום דלקו כל הנרות, גם **"מורה נבוכים"**, בחלק ג', פרק מה, בקיצור: **"כי הבית שנרות דולקים בו תמיד והוא מוסתר בפרכת - יש לו בנפש רגש גדול"**, תוך התעלמות מוחלטת מקביעת חז"ל על תכליתו העיקרית של נר התמיד להוות עדות להשראת השכינה בישראל, ע"י שהוא דלק בנס על טבעי. כמו כן ההסבר נכון לגבי שעות היום בהן היו הכהנים נכנסים לעבודתם בהיכל, אך אין הוא מסביר מדוע קיים חיוב ההדלקה בלילה, הרי הקב"ה אינו זקוק לאור?

ג. שיטת רס"ג

בשנים האחרונות יצאו לאור קטעים מכתב יד של העתק פירוש המיוחס לרס"ג לספר שמות, עם תרגום לעברית [פרופ' י. רצהבי. בהוצאת מוסד הרב קוק, תשנ"ח], וניתן להשוות את שיטותיו לשיטות הראשונים.

מפירוש ראב"ע המצטטו פעמיים בפירושו - הארוך והקצר, התעלמו הפרשנים בד"כ⁸², אולי מפני שראב"ע לא הסביר שיטה זו בפירוט. עתה משנתפרסם, מסתמן פתרון אפשרי לקשיים מסוימים שבשיטת הרמב"ם. וכך כותב רס"ג:

"...ומה שאמר "להעלות נר תמיד", נאמר שכוונתו - להעלות נרות, כי פעמים שהוא משתמש

ברבים ליחיד כדרך שפעמים שהוא משתמש ביחיד לרבים" [רס"ג מביא דוגמאות, ואכמ"ל].

כאמור, פירוש רס"ג נזכר בפירוש ראב"ע הארוך⁸³:

"אשר על העדות - דרך קצרה על ארון העדות [כלומר: סמוך אליו]. אמר יפת, כי "יערוך"

כמו בערך הכהן, שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר, וככה נרות

המערכה, ונכון הוא להיות טעם "יערוך" בעבור היות הנרות כחצי עגול [כלומר: עריכה

81. עיין לעיל באונקלוס על הפסוק: "והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר **בהיטיבו** את הנרת יקטירנה": "ויקטר עלוהי אהרן קטרת בוסמין בצפר בצפר **באתקנותיה** ית בוציניא יסקנה", וכן בכל מקום.

82. למעשה גם בעל פירוש "מאור האפילה" מתימן מבאר כך, אלא שהוא נוקט שצורת המנורה כ"מדורה" וקשה להבין מדבריו שמדובר בחצי עיגול ולא עיגול שלם, כפי שגם קשה להבין זאת מלשון הספרי זוטא.

83. בשמות כ"ז, כ.

בכמות שמן וגם בסדור וכיוון על גבי הקנים, כי הבזיכים אינם מקשה אחת עם הקנים], **ועוד אדבר על זה**" [לצערנו הסבר נוסף זה שרצה ראב"ע לכתוב לא נכתב או לא הגיע לידינו]. מדבריו הקצרים של ראב"ע עולה **שהפסוק מתייחס לכל הנרות**, וה"עריכה" אינה נוגעת רק למילוי השמן, אלא גם לכך שהנרות ידלקו כולם בסדור כזה של חצי עיגול סביב האמצעי, כאשר **פיותיהם יכוונו אל האמצעי**, הנובע ממבנה המנורה. ראב"ע אינו מתייחס להסבר המשניות במסכת תמיד, ואינו מתייחס מפורשות לדישון המנורה בבקר, כך שלא ידוע מה פירושו בהן, אולם גם הוא כרמב"ם, סבור שהטבה אינה סילוק שאריות בלבד אלא תיקון פתילה והוספת שמן, כדי שהנר ידלוק יותר טוב :

"ופירוש בהטיבו - **לתקן הפתילה והשמן**"⁸⁴.

"וטעם בהטיבו את הנרות - לתקן הפתילים **עד שיהיה אור הנר טוב**"⁸⁵.

עוד כתב רס"ג⁸⁶ :

"...וזה שאמר :**"באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערוך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה' חקת עולם לדרתם מאת בני ישראל"**⁸⁷, מצאנו לזה סיבה, **בדרך הנחה**, והיא : **צורך הכהנים לו ביום**, בעת כניסתם ויציאתם. וזה לפי **שהמסך היה מופשל תמיד על פתח המשכן**, ואין כלל אפשרות שיחדור לתוכו האור. והוצרכו לנרות אלו להאיר להם. לפי זה, **הנרות בלילה לשם כבוד**, כפי שאמרנו קודם. **וביום - לצרכם. ורוב צורך הכהנים לנרות הוא משעת בין הערבים [חצי שעה אחרי הצהריים] עד שקיעת החמה**⁸⁸, כמו שנאמר : **"ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני ה' לדרתכם"**⁸⁹. וזה, לפי שפתח המשכן מצד מזרח.

במחצית הראשונה של היום אפשר שיגיע אליו מקצת מן האור, כיון שהשמש במזרח. אבל במחצית השנייה של היום לא יגיע אליו אור כלל. וזה גם כן מלמד שהיעלמות האור הוא שעת בין הערבים".

"ומה שאמר **"יערוך אותו** אהרן ובניו מערב עד בקר", חייב שאפילו יתקבצו כל הכהנים, לא יותר להם להדליק אלא **מנורה אחת בלבד**, ולא שתים או שלוש".

הנרות כולם דלקו לילה ויום, ורס"ג נוקט בשיטה בה נקט אחרי הרמב"ם. הדלקת כל הנרות בלילה נעשתה **לכבוד השכינה**, כיון שבד"כ הכהנים לא נכנסו להיכל בלילה, אבל **נראה מדבריו של רס"ג שההדלקה ביום מחולקת : הדלקת הנרות המזרחיים היא תועלת לכהנים**, אבל **הנר המערבי דלק בנס גם ביום לכבוד השכינה - כבלילה**.

הסבר דומה מובא גם בתנחומא תצוה, ד' :

84. בפירושו הארוך לשמות ל', ז.

85. שם בפירושו הקצר.

86. שם בעמ' קנו.

87. שמות כ"ז, כא.

88. במקור הסדר הפוך : **"משקיעת החמה עד בין הערבים"**. הטעות מופיעה במקור הערבי, וי. רצהבי העתיק ותירגם ללא תיקון או הערה. ברם מוזר שרס"ג קובע שעד **שקיעת החמה** היו הכהנים עובדים בהיכל, הרי נעילת שערי התרחשה מיד לאחר הקרבת התמיד של בין הערבים, לעתים כבר בשעה תשע וחצי ביום ורק לעתים נדירות יותר מאוחר מזה ? ושמה כוונתו עד לקראת שקיעת החמה, היינו משעה שיאדימו פני המזרח, וצ"ע.

89. שמות ל' ח.

"ויקחו אליך - אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה : לא שאני צריך לנר, אלא "ויקחו אליך" - **בשבילך, שאתה רואה להיכן אתה נכנס ויוצא**".

רס"ג לומד מהמלה "אותו" בלשון יחיד, שיש להדליק בכל פעם רק "נר תמיד" אחד ולכן רק מנורה אחת כל יום, ולכן הוא קובע שהמנורות בבית ראשון הודלקו לפי תור בסבב⁹⁰.

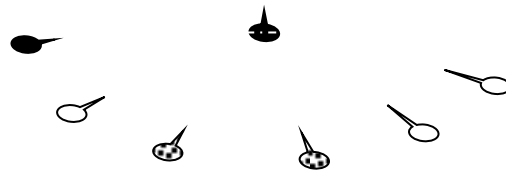
כאמור, רס"ג סובר שקני המנורה לא עמדו בשורה ישרה. כך תיאר רס"ג את מנורת המקדש (בפירושו לחומש שמות, מהדו' פרופ' יהודה רצהבי, הוצ' מוסד הרב קוק תשנ"ח, עמ' קמו) :

וראוי שנדע גם כן, שששת הקנים לא הותקנו כתבנית הענפים היוצאים מן העץ, שהם ענף מעל ענף ומקביל לו. אך צורתם כצורת כף בעלת שש אצבעות, ששתן בצורת קשת, מחצית אחת מעוגלת,⁹¹ אבל המחצית השניה ריקה מהם. כך **ששה קנים מקיפים את המנורה**. צד מזרחי מוקף בששה קנים, והמחצית המערבית ריקה מהם. ופירוש זה, למרות שנמסר **בקבלה (=בספרי ובספרי זוטא)** [ברם אין צורך בקבלה זו, שכן] הריהו יוצא מן הכתוב [עצמו], לפי שאמר כאן : "ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה".

עוד קודם לכן (בעמ' קמה) כתב הרס"ג :

ויהיה ענין הקפת ששת הנרות למחצית העיגול שמרכזו הנר השביעי, עד שנעשית צורתם כקשת, כדרך שתלמידים היושבים לפני רבם מקיפים אותו כחצי קשת, והוא במרכז... וכדרך שסיפרו חז"ל על ישיבת שבעים זקנים ואמרו : "סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, כדי שיהו רואין זה את זה" (סנהדרין לו, ב).

עלינו לנסות לבאר בעצמנו את כל המקורות ובעיקר את המשניות, עפ"י הסבר רס"ג, שכן כאמור, לא קיים בידינו הסבר מפורט של רס"ג או ראב"ע למשניות מסכת תמיד, ואף הרמב"ם לא פירש את משניות מסכת תמיד, שאינן תואמות לתפיסתו, לפיה קני המנורה עמדו לרוחב המקדש.

שני הנרות המערביים שחורים ושני המזרחיים מנוקדים

השאלה העיקרית במחלוקת הראשונים היא, האם בעקבות הטבת הבקר, היו הנרות כבויים או דולקים.

ד. שיטת יוסף בן מתתיהו

בתיאור המשכן ב"קדמוניות היהודים", כותב יוסף בן מתתיהו⁹², שנרות המנורה עמדו בשורה ישרה בכיוון **דרום מזרח**, בניגוד מוחלט לשיטת חז"ל, ברם אם אין מדובר בשיבוש מכוון, נראה שכוונתו לומר שהם עמדו בשורה ישרה **בצד** דרום מזרח של הנר המערבי והאירו אליו לצפון מערב. כמו כן הוא

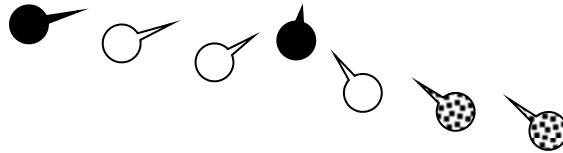
90. עיין עמ' קמו וקמח בפירוש רס"ג, והשווה ללשון הברייתא דמלה"מ, שהמנורות הודלקו בסבב.

91. אין לדעת אם לשיטת רס"ג היו הקנים ישרים ועלו באלכסון - כעולה מצירי הרמב"ם בפירוש המשנה - או שהיו עגולים. במרבית תבליטי הקיר מתקופת המשנה צוירה המנורה צוירה במבט קדמי עם קנים עגולים, ולא עם קנים ישרים העולים באלכסון. קשה להסתמך על ציורים אלו, כיון שברבים מהם מצויר גם קו ישר אופקי המחבר בין הקנים סמוך לראשם, קו אשר לו בוודאי אין זכר בכתוב או בדברי חז"ל.

92. בהוצאת ותרגום א. שליט, ספר שלישי, עמ' 88.

כותב שבעוד שבכל לילה דלקו כל הנרות, הרי שכל יום דלקו במנורה **לפחות שלשה נרות, בלי לציין איזה**. להלן יובא הסבר חלופי למשניות מסכת תמיד התואם לשיטתו.

אפשר שגם לפי פירש"י במגילה כא,ב, יתכן הסבר דומה להסבר רס"ג לגבי צורת המנורה וכיוון עמידתה, אך לשיטת ראב"ש בלבד ועל פי קביעת יוסף בן מתתיהו, לפיה המנורה עמדה מעט באלכסון, כך :

דומה תיאור זה של המנורה לתיאור רס"ג, אך תיאורו של רס"ג תואם יותר לזה שבספרי.

6. הסבר המושגים לשיטתנו, ושני הסברים חלופיים למשניות תמיד

ההגדרות לפי השיטה שתוצג בזה לצורך הסבר סדר דישון המנורה והטבת הנרות, המבוססת על שיטות רס"ג והרמב"ם (אך אינה זהה להן), הן :

א. **העריכה של נרות כבויים**, כוללת שני שלבים :

1. סילוק שאריות השמן והפתילה החרוכה [סילוק התוכן הישן] וניקוי הבזיכים [ניקוי הכלים]. זהו עיקר הדישון.

2. מילוי בשמן ומתן פתילה חדשה, וכן סידור הבזיכים בכיוון הדרוש על גבי קני המנורה. למעשה, **כל ההכנות להדלקה מחודשת**.

לכתחילה, יש לבצע את **העריכה של הנרות** על גבי הקנים ובהיכל, כרבי אלעזר ברבי צדוק. **ב. ההעלאה** היא **הצתת נרות כבויים**, עד שיהיו הנרות דולקים מאליהם. הדלקת הנר מותרת אף לזר, אך ברור שרק אם הוציאו את הנר לעזרה כשהוא מוכן להדלקה, יכול היה זר להדליקו. [אפשר גם שכהן שלא זכה בפיס נחשב "זר" לעבודה זו, ובכל זאת אם הדליק נר בהיכל אין בזה חסרון]. ביום הכיפורים, דישה הכהן ההדיוט שזכה בפיס את כל הנרות שהוצרכו לכך אך לא הטיב את כולם, שכן ביום זה הטיב הכהן הגדול לפחות חלק מההטבות, והדבר יידון להלן.

ג. **ההטבה** היא **בעיקר תיקון נרות העומדים לכבות**, כך שימשיכו לדלוך עד שעת ההטבה הבאה, ע"י תיקון ראש הפתילה והוספת שמן, אך גם **עריכה והדלקה של נרות שכבו**. כאשר שום נר לא כבה, ההטבה הינה הוספת ומילוי השמן עד שיהא במידה הראשונה של חצי לוג, ואם צריך - תיקון הפתילה, היינו סילוק הראש החרוך וסידורה בפי הבזיק, או החלפתה בפתילה חדשה אחרת - אם רובה נחרך. על כן, ניתן לכבות נר במסגרת הטבתו אם יש צורך בכך, אך **בד"כ, לא היו מכבים נרות דולקים**. לכתחילה, אין להסיר נרות מעל גבי הקנים. הטבת הנרות חולקה לשניים שהם שלשה שלבים. עניין זה יבואר בהמשך.

ד. **חייב ההתמדה** הנזכר בכתוב, **אינו מחייב שהנרות יבערו ללא הפסק**, ועד כמה שניתן ברצף, כל יום כל שעות היממה, אלא **את ההכנה לכך בכל ערב ובקר, ע"י עריכת הנרות והטבתם בכמות שמן מספקת** כך שיוכלו לדלוך עד ההטבה הבאה. ברם התמדת ההארה [כתוצאה מהטבת הנרות פעמיים ביום] **נמשכה לעתים ברצף כל השנה** [תנחומא תצוה ג]. אולם בשונה ממה שהיה במשכן ובבית שני, בהם היתה מנורה בודדת, בבית ראשון היו י"א מנורות, והן הודלקו בסבב, בכל ערב מנורה מסוימת אחרת, [לא ברור האם כיבו בערב את המנורה שדלקה ביום שעבר או חיכו שנרותיה יכבו מאליהם, ובבקר שלמחרת ניקו אותם. הגיוני שכבר בערב הם כובו ונקו, וצ"ע].

ה. **הכהנים הם החייבים בהטבת הנרות**.

העבודות הנ"ל נעשו ע"י **כהן אחד, שזכה בפיס באחריות לכל הדישון לבקר וערב אחד**. חיוב זה היה קיים רק בנוגע להדלקת נרות המנורה **במשכן ובמקדש**.

ברם כאשר ארון הברית לא היה במשכן, היה חיוב לערוך וכמובן להדליק לפניו נר תמיד ללא המנורה, כפי שמצווה בפרשיות תצוה ואמור. החיוב הכתוב בפרשיות תרומה ויקהל ובהעלותך, נוגע למנורה כולה ולכן הוא נוגע למשכן ולמקדש בלבד, ואילו החיוב בפרשיות תצוה ואמור אמנם נוגע לנר התמיד כמצוי לפני ארון הברית בהיותו במשכן או במקדש - כחלק מהמנורה, אך גם לנר התמיד לבדו, כשארון הברית נמצא במקום אחר.

חיוב הדלקת נר תמיד לפני ארון הברית נוגע **לכלל ישראל**, ככתוב בתחילת פרשת תצוה, אך בהיות הארון במשכן ובמקדש, נר התמיד הוא חלק מהמנורה והחיוב לעורכו ולהדליקו מצומצם **לכהנים בלבד**, ורק כאשר הארון היה מחוץ למשכן, היה החיוב על כלל ישראל ומעשית על שומרי הארון, ולכן יכול היה להתבצע גם ע"י לויים, כמו שקרה בבית עובד אדום הגתי [הלוי]. כאמור לעיל, גם במקדש, **הדלקת הנרות מותרת לכל אדם מישראל** ["זר"].

רק כאשר הדליקו את נר התמיד [שכבה ודושן] ממזבח העולה, היה ניתן להוציא אותו [או את כל המנורה] אל מחוץ להיכל ולהדליקו בעזרה, ולכן מבחינה מעשית אפשרות זו היא נדירה.

בבקר יום הכיפורים הטיב הכהן הגדול את שני הנרות של ההטבה השניה וכן את הטבת בין הערביים, ואילו הכהן ההדיוט שזכה בגורל בדישון המנורה דישן את הנרות [כלומר ביצע את השלב הראשון של העריכה שהיא סילוק שאריות השמן והפתילה מנרות שכבו וניקוי הבזיכים] והטיב [כלומר החליף פתילה ומלא בשמן והדליק] את חמשת הנרות של ההטבה הראשונה. יש להניח שהכהן ההדיוט שזכה בפיס בדישון המנורה ליווה את הכהן הגדול גם בהטבה השניה ובין הערביים. בהטבות אלו אפשר שהוא דישן כל נר שכבה, ואילו הכהן הגדול תיקן נרות דולקים, אך עניין זה צ"ע. כיון שבד"כ לא כבה שום נר עד הבקר, סביר להניח שהטבת הנרות של הכהן הגדול בבקר כללה בד"כ מילוי שמן בלבד.

ו. **הדישון הנזכר במשנה הוא באופן עקרוני שם אחר להטבה**. כיון שתיקון נרות דולקים היה כרוך בד"כ רק במילוי מחודש של הבזיכים בשמן, וכיון שעורך המשנה היה מעוניין לעסוק בעיקר בעבודה "הממשית" של ההטבה, שהיא **סילוק השאריות, ניקוי הבזיכים והעריכה המחודשת של נרות שכבו**, על כן נקראה ההטבה "דישון" על שם סילוק הדשן, הניקוי והמילוי מחודש, כנראה לצורך הדגשת עניין זה.

ז. מחד, במסכתות **יומא ותמיד** מדובר על "דישון המנורה", ומאידך, במסכת **יומא** מדובר על "הטבת הנרות". נראה שהסיבה לשמות השונים כפי שהם, קשורה בכך שהכהן שזכה בפיס ב"דישון המנורה", שהיא עיקר העבודה במנורה, זכה לבצע באותו יום את עבודת **כל הדישון** בבקר ובערב, של **כל נרות המנורה לבדו** ולכן הוא דישן את **כל המנורה**.

לעומת זה, **פעולת ההטבה והתיקון** בוצעה **באופן מופצל בנרות**, דווקא מפני שעבודה זו היתה מועטה מאד בד"כ, וכדי שלא תהיה בלתי מורגשת. תחילה הוטבו חמשת הנרות הקרובים לכהן בכניסתו, שהם המזרחיים - וגם הם היו מחולקים לעתים קרובות לשתי קבוצות, של שניים ושלושה נרות, ולאחר פסק זמן ניכר הוטבו שני הנרות הנותרים, ולכן ההטבה מתייחסת לנרות ולא למנורה.

בהתייחסות לכהן [**לאדם**] המבצע את עיקר עבודת הדישון, הזכייה בדישון בפיס, כללה את דישון כל המנורה בבקר ובערב. ואילו בהתייחסות לפעולה המאפשרת המשך ההארה בנרות עצמם

[**לפעולת מצות ההטבה**], ההטבה היתה מפוצלת לשניים ושלושה שלבים, ובכל אחד מהם רק שניים או שלושה נרות הוטבו או דושנו והודלקו.

ח. סדר הפעולות של הטבת הנרות יבואר להלן בשני אופנים, על פי משניות מסכת תמיד.

ט. [אפשר שדישון המנורה והטבת הנרות, משקפים את המצב הרוחני של כלל ישראל, ואת העבודה השונה של כל השנה לעומת עבודת יום הכיפורים.

ככל שהעם היה במעלה רוחנית גבוהה יותר, טהור וקדוש יותר, כך זכו והיתה עבודתו המעשית של הכהן קטנה יותר, עד כי בדרגה העליונה לא היה צורך בהטבה מעשית כלל, שכן הנרות דלקו בנס ללא כל הפחתה בכמות השמן, של **מידות חצאי הלוג** [=תרי"ג]. וכן להיפך.

נראה שככל שמצבו הרוחני של העם הצריך יותר תיקון והטבה מעשית, כלומר "דישון", ע"י סילוק השיירים וניקוי הבזיכים, החלפת פתילה, מילוי שמן והדלקה [במובן הרוחני של הדברים], כך גם נרות המנורה הצריכו יותר עבודות מעשיות אלו. מאידך, קיום הנס מושפע גם מרום מעלת הכהן המטיב, ולכן כששמעון הצדיק הטיב את הנרות היה הנר המערבי דולק תמיד בנס.

מסכת יומא משקפת את רום מעלת הכה"ג **ביום הכיפורים** [אך גם בסתם יום של חול, כשהכהן הגדול רצה להטיב את הנרות], ולכן מתייחסת בעיקר **להטבת הנרות, הטבת תוכן וכלי ההארה** שהם בזיכי הנרות, לתיקון שנותר לעשות בנרות ע"י מילויים בשמן. אפשר גם שלא הטריחו את הכהן הגדול לבצע את הטבת חמש הנרות אלא רק את הטבת שני הנרות ובהם נר התמיד שזו השלמת פעולת ההטבה, שבו נאמר "יערוך אתו אהרן ובניו".

מסכת תמיד משקפת את עבודת היום - יום של **כל השנה** [כולל יום הכיפורים], ולכן מתייחסת בעיקר **לדישון המנורה** שהיא רק **הבסיס החומרי** של כלי ההארה, העבודה המעשית של **ניקוי וזיכוכ כלי ההארה עצמם**, כבסיס למילויים בשמן ופתילה חדשים והדלקתם.

ככל שהעבודה הנדרשת יותר רוחנית, ההתייחסות לכל נר היא מיוחדת ונפרדת, ואילו כשהעבודה "גשמית", היא נחשבת עבודה כללית יותר ואחידה יותר, הגם שגם אז היא פרטנית לכל נר.

אחד העקרונות המרכזיים של עריכת הנרות, היה מילוי שמן בכמות שתאפשר לנרות לדלוק בדיוק עד הבקר, כך שהכהן יספיק להטיבם. התורה אינה מציינת מתי בבקר, ולכאורה לא ברור אם הכוונה היא עד שיאיר המזרח ועלות השחר או עד כניסת הכהן להטבת הנרות. ברם מה הטעם לערוך את הנרות רק בדיוק עד הבקר ולא קצת יותר, כאשר המטרה היא שעד כמה שניתן הם ידלקו ברצף **כל** היממה ?

כפי שראינו בשיטת רס"ג, היה הבדל בין הארת הנרות ביום להארתם בלילה. בלילה האירו הנרות לכבוד השכינה, כיון שבלילה לא היה שום אדם בהיכל [בלילה דולקים הנרות בלא שום השגחה אנושית, מאליהם, כפי שז"ה - נשמת האדם ישנה ואין האדם משגיח עליה אלא מפקידה ביד ה'. ביום - שהוא זמן עבודת האדם, משתתף האדם כביכול עם הבורא בתיקון עצמו ובתיקון העולם, ואמנם עיקר עבודתו היא בעת **חילופי העתים** בבקר ובערב, שכן ביום ממש מאירה לו השמש באור חזק, אך בבקר **מוסיף** הוא אור עד שתאיר לו השמש, ובערב הוא **מכין** לקראת הלילה]. ביום האירו הנרות לצורך הכהנים בעבודתם, ובשעה שהיו ישראל ראויים, היה מתרחש הנס, וגם השמן לא היה כלה מנר התמיד, וממשיך להאיר באש של מעלה בלילה וביום. אם כן צריך היה ליצור הבדל ברור בין הערב [לכבוד השכינה] לבקר. ההבדל היה בכך שמרבית השמן ששימש לבעירת הנרות בלילה, כלה מהבזיכים, ועל כן ההטבה התבטאה בעיקר במילוי שמן. הפתילה היתה צריכה להיות מותאמת למשיכת השמן, בקצב שיגרום לכליוו בדיוק בבקר, זמן קצר **לאחר** שהכהן נכנס להיכל להטבת הנרות. לא תמיד הצליחו לתאם היטב בין עובי הפתילות למשך הלילה המשתנה במהלך השנה ולכמות

השמן הקבועה, אך בכל אופן, גם בנרות הדולקים, כמות השמן שנותרה בבקר בבזיכים היתה קטנה מאד.

השאלה העומדת בפני הכהן המדשן היא, האם לתקן תחילה את הנרות שעדיין דולקים, או לדשן ולהדליק תחילה את הנרות שכבו ובעיקר את הנר המערבי. הכרעתם של חז"ל היא, **שיש לדשן תחילה חמישה נרות ואח"כ שני נרות בלי קשר למצבם, אך בכל הטבה יש לדשן את הנרות שכבו תחילה ולהדליקם ורק אח"כ לתקן את הנרות הדולקים**, הגם שגם הם עומדים לכבות בכל רגע, שכן בתכנון הבעירה ועריכת הנרות, את שני הנרות המערביים ערכו בפתיחה דקה יותר שתאפשר להם לדלוך עד ההטבה השניה, ולכן בד"כ בעת ההטבה הראשונה הם עדיין דלקו, והיה ניתן להתחיל לדשן את הנרות המזרחיים שכבו, כך שאם הנרות המזרחיים שעדיין דלקו בתחילת ההטבה כבו במהלכה, דישו והדליקו גם אותם אח"כ, כך שהיתה יותר "עבודה" לכהן [שהרי לפי העבודה גם החשיבות, אעפ"י שהעבודה נעשתה לשם שמים ולא לשם שכר, אך השכר הוא בעצם מתן האפשרות לעבוד את ה'].

הסבר המשניות על פי השיטה המוצעת בזה הוא אפוא:

א. תמיד, פ"ג מ"ט:

"מי שזכה בדישון המנורה, [אם קרה, ובשעה שהכהן נכנס,] הוא [(ו)מצא [שיש רק] שני

נרות מזרחיים⁹³ [כלשהם, לעתים היו אלה השניים הקרובים אליו ביותר מבין חמשת המזרחיים, שעדיין [דולקים, [אזי היה הכהן [מדשן [תחילה] את השאר]=את שלשת המזרחיים האחרים, כלומר : מנקה את בזיכיהם, נותן בהם שמן ופתילה חדשים ומדליקם מאחד הנרות הדולקים, בד"כ מנר התמיד, ואין צריך לומר שאם השלשה הללו נמצאו דולקים די היה בתיקונם, שכן גם התיקון הוא בכלל ההטבה והדישון, ואין המשנה מגבילה את הדישון למקום מסוים], ומניח [בינתיים] את [שני] אלו **דולקים במקומן**⁹⁴ [ורק אחרי דישון השלשה, הוא היה מדשנם ומדליקם, או מתקנם במקומם להמשיך לדלוך. אם הם כבו **תוך כדי** דישון שלשת הנרות המזרחיים האחרים, היה הכהן מתייחס אליהם כמו במקרה המובא בסיפא, אך כמובן בסדר ההפוך, כלומר הוא היה מדשן ומדליק את שני הנרות המזרחיים **לאחר** שסיים לדשן ולהדליק את השלשה שהחל בהם].

מצאן [כשנכנס] שכבו [גם שני המזרחיים, כלומר אם ארבעה מחמשת הנרות המזרחיים או כל חמשת הנרות המזרחיים כבו, הוא היה [מדשן] את **שני** הנרות המזרחיים הכבויים הקרובים אליו תחילה, וכמובן שאם נר אחד עדיין דלק היה הכהן מתקנו בלבד עם הנר המזרחי הקרוב אליו], ומדליק מן הדולקים [שהם בד"כ שני הנרות המערביים, האמורים לדלוך עד ההטבה השניה], ואחר כך מדשן את **השאר** [=את שלשת המזרחיים האחרים הכבויים, מנקה את בזיכיהם, מחליף בהם שמן ופתילה ומדליקם מהדולקים].

93. לא מופיע בפ"ג מ"ט, בנוסח מהדורה בתרא של הרמב"ם לפירוש המשנה, כיון שבמהדורה זו הוא מבאר את המשנה לפי התנא הסובר שהמנורה עמדה בין הצפון לדרום, ולכן הרמב"ם משמיט מילה זו. אבל באותה מהדורה בפ"ו מ"א, כשהוא מסביר את שיטת התנא הסובר שהמנורה עמדה בין המזרח למערב, ואשר לדעת הרמב"ם אינה להלכה, הוא מסביר שאכן מדובר בשני הנרות המזרחיים דווקא. להלן אסביר מדוע יש לגרוס מילה זו במשנה, על פי הסבר רס"ג.

93. יש לברר את משמעות הביטוי "במקומן" : האם הכוונה - **על גבי הקנים שבהם הם קבועים או כמות שהם** ? אם הכוונה היא "על גבי הקנים שבהם הם קבועים ולא יעבירו לקנים מרוחקים יותר מחמשת הקנים המזרחיים", משמע שהתנא בתמיד סובר שלצורך הדישון ניתן להסיר אף **לכתחילה** את הנרות האחרים - הכבויים - מהקנים [אף כי יש להשיב לקנים קודם הדלקתם], **וכרבי יוסי** בברייתא דמלה"מ פ"י. ברם מדבריו בפיהמ"ש עולה, שהרמב"ם סובר כנראה שכוונת המשנה לומר "מניח את אלו דולקים **כמות שהם**", בניגוד לנר המערבי שמניחו דולק **בתיקון**.

לפי הסבר זה, המשנה נוקטת לשון קצרה, ואחרי הדישון באה תמיד הדלקה, ואין צריך לומר שיש להטיב נר דולק, כלומר לתקנו להמשיך לדלוק.

מ"ט בפ"ג, עוסקת אפוא בהטבת חמשת הנרות המזרחיים בלבד. היא עוסקת בעיקר בהכנות להדלקה חוזרת של נרות שכבו, מתוך הנחה שאין צורך להזכיר את ההדלקה, שכן היא עניין ברור ומובן מאליו, וכל דישון [כלומר ניקוי והחלפת פתילה ושמן] מסתיים בהדלקה.

המשנה עוסקת אפוא בשני מצבי המינימום, כאשר רק שני נרות או פחות, מתוך חמשת הנרות המזרחיים, עדיין דולקים בבקר. אלו שני המצבים בהם עבודת הכהנים היא מרבית.

אולם בד"כ - וזו היתה הכוונה בעריכת הנרות בערב - מרבית או כל הנרות דלקו עדיין בכל בקר כשהגיע זמן ההטבה [וכמובן - "מערב עד בקר", "עד" - ועד בכלל], והם לא הצריכו דישון אלא תיקון בלבד, ועל מצב כזה אין צורך לדבר, מפני שאין בו כמעט שום עבודה.

אין המשנה עוסקת באפשרות שהנר המערבי יימצא כבוי כבר בכניסת הכהן להטבה הראשונה, שכן מצב כזה היה נדיר, היות שהוא הוכן לדלוק עד ההטבה השנייה שהיא זמן הטבתו, ואין שום חיוב להטיבו אם כבה קודם לכן [ובניגוד גמור לשיטת רש"י או החזון אי"ש].

הסבר חלופי : הסבר זה מבוסס על ההנחה שבמקום שלא נזכרת הדלקה לא בוצעה הדלקה, כפי שסובר רש"י, אך בניגוד לשיטת רש"י - הדישון כולל עריכה בשמן ופתילה חדשים.

"מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא [שיש לפחות] שני נרות מזרחיים [מחמשת המזרחיים] דולקים, מדשן את השאר [את שלשת המזרחיים האחרים, כלומר מכבה מנקה ומחליף בהם שמן ופתילה] ומניח את אלו [השנים] דולקים במקומן [כלומר, מתקנם ע"י משיכת הפתילה ותוספת שמן].

מצאן [שאין אפילו שני מזרחיים דולקים אלא] שכבו [כולם], מדשן [לשני הנרות המזרחיים ביותר], ומדליקן מן הדולקים [שהם בד"כ שני הנרות המערביים, האמורים לדלוק עד ההטבה השנייה], ואחר כך מדשן את השאר [מנקה את שלשת המזרחיים האחרים הכבויים, ומחליף בהם שמן ופתילה, ואינו מדליקם].

גם לפי הסבר זה, שיסודו כפי שראינו בתיאורו של יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות היהודים", המשנה עוסקת בשני מצבים, בהם שני נרות או פחות מתוך חמשת הנרות המזרחיים, נמצאים דולקים בבקר, אולם הדישון אינו מסתיים בד"כ בהדלקה אלא רק בעריכה מחודשת.

לפי הסבר זה, צריך לומר שהסיבה להדלקה המחודשת של שני הנרות המזרחיים הינה חיוב מהתורה של הטבת שני נרות בבקר, כך שידלקו גם ביום, מפני שצריך להאיר לכהנים בעבודות ההיכל, וכדי להשיג תאורה מספקת היה צורך בשלשה נרות לפחות. יש להניח שלא הדליקו את כל הנרות, כדי להבחין בין הדלקה בערב לכבוד השכינה שהיא עיקר עניינה של המנורה, להדלקה בבקר לצורך הכהנים. מבחינה זו הדלקת שני הנרות המזרחיים והמערבי היא הקרויה "הטבת הנרות", ומיעוט רבים - שנים.

אמנם הסבר כזה נראה לכאורה כפשוט יותר בהסבר מילולי של המשנה, שלא נזכרת בה הדלקת או תיקון נרות, אך לא ברור מדוע הדליקו בשעות היום רק שני נרות להאיר לכהנים ולא את כל הנרות, הרי בהדלקת כל הנרות התאורה בהיכל טובה יותר (או לפחות ששה נרות), ובסופו של דבר זהו כבוד ההיכל בעיני הכהנים העובדים בו, להיות מואר באור גדול. קושי נוסף נובע מכך שאין בתורה אזכור לכך שהטבת הנרות כוללת דווקא שלשה נרות.

[למעשה, אין לדעת אם ניתן לסמוך על דברי יוסף בן מתתיהו בכל ענייני המשכן המקדש והמצוות, שכן חוץ מאי דיוקים ניכרים יש בדבריו גם כמה סתירות להלכות מפורשות ופשוטות. הדברים הובאו בעיקר כדי להורות את נכונות ההסבר הראשון, הנראה לענ"ד כעיקר].

ב. תמיד, פ"ו מ"א :

"מי שזכה בדישון המנורה, [אם כאשר הוא] נכנס [הוא] (ו)מצא [ש]שני [ה]נרות [ה]מערביים⁹⁵ דולקים [כפי שקרה בד"כ, הוא היה] מדשן את המזרחי [כלומר מתקנו, ואין צריך לומר שאם כבה - מדשנו ומדליקו], ומניח את המערבי דולק [כמות שהוא, שהרי אינו מצריך דישון ואפילו תיקון, שהרי האש לא אכלה כלל את השמן - מחמת הנס] [שכן] ממנו היה מדליק את [שאר נרות] המנורה [אם כבו במהלך היום, לאחר דישונם] בין הערביים [ואילו הוא דלק כמובן ברצף].

מצאו שכבה [ה' מנוקדת בסגול, כלומר אם רואה הכהן שהשמן עומד לכלות מהנר והוא עומד לכבות, ואין צריך לומר אם כבר כבה, כלומר - שלא בשעת הנס], מדשנו [אם עדיין לא כבה - מתקנו, ואם כבה - מנקהו, מחליף פתילה ושמן], ומדליקו ממזבח העולה [אם הוא מתקנו, יכול הכהן להוציא את הפתילה הדולקת, לנקות את הנר, למלאו שמן ולשים בו פתילה חדשה ולהדליקה מהפתילה הישנה הדולקת, אך אין להדליקו מנר אחר, ובמקרה כזה יש להניח שיש צורך ביותר מכהן אחד, אחד לאחוז בפתיל הדולק והשני לנקות ולערוך את הנר]."

אין המשנה מדברת על מצב בו שני הנרות המערביים נמצאים כבויים, כי לעניין הדישון מקרה זה הינו פשוט. היא מדברת על המצב השכיח, בו שניהם עדיין דולקים, אך הנר המערבי אינו מצריך כל עבודה, כי השמן שבו נשאר כמו שהיה בראשונה ללא פחת ובדרך נס, לעומת מצב בו הנר המערבי כמעט כבה או כבר כבה ומצריך תיקון או דישון.

משנה א' בפ"ו, עוסקת אפוא בהטבת שני הנרות המערביים בלבד, הן בשעת הנס והן כשהנס לא התרחש !

ההסבר החלופי [עפ"י תיאור יוסף בן מתתיהו כנ"ל] :

"מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא [את] שני [ה]נרות [ה]מערביים דולקים, מדשן את המזרחי [כלומר מכבהו, מנקהו, מחליף בו שמן ופתילה ואינו מדליקו], ומניח את המערבי דולק [היות ואינו מצריך דישון מחמת הנס, או אם הוא עומד לכבות - אינו מכבהו אלא רק משפר בו את הפתילה וממלא בו שמן, כיוון] שממנו היה מדליק את [כל שאר נרות] המנורה [לאחר דישונם] בין הערביים [ועליו לדלוק ברצף עד הערב]. מצאו שכבה, מדשנו ומדליקו ממזבח העולה [כדי שידליקו ממנו את המנורה בערב]."

לפי תיאור רס"ג של קני המנורה העומדים בחצי עיגול סביב וממזרח לנר האמצעי, הסברים אלו לגבי סדר דישון המנורה והטבת הנרות, תואמים הן לשיטת רבי והן לשיטת ראב"ש.

7. הדלקת נר התמיד לפני הארון כשאינו במשכן

ניתן להראות, שהדלקת נר התמיד לפני הארון, אינה קשורה בהכרח להדלקת כלל המנורה עם נרותיה במשכן ע"י הכהנים.

הנר המערבי שהוא האמצעי, הוא נר התמיד כאשר מדובר בהדלקת כל הנרות במנורת המשכן, אך תיתכן הדלקת נר תמיד לבד, אף בלי קשר למנורה ולמשכן, ואף ע"י מי שאינו כהן.

94. נוסח הרמב"ם בשתי המהדורות של פירוש המשניות, וכך יתבאר גם נוסח רס"ג.

בשיר השירים רבה, ב, [ה] ג, ובבמדבר רבה ד', כ, [שהוא ילקוט מתקופת הראשונים שמשוקעים בו גם קטעי מדרש קדומים], מובא הסבר שאין לו מקבילה בשום מדרש אחר [אפשר אולי שזהו קטע מהתלמוד הירושלמי, מאחת המסכתות שאבדו מאיתנו, אולי ממסכת מנחות]:

"במה בירך הקדוש ברוך הוא את בית עובד אדום [הגתי, הלוי ששמר על ארון הברית לאחר פרץ עוזה] ? רבי יוסי אומר : **בבנים**, הכא הוא דכתיב : "ולעובד אדום בנים שמעיה הבכור... פעולתי השמיני".

בעון קומי [=שאלו לפני] רבי יוסי : מהו "פעולתי" ? אמר להם : על שפעל **פעולה גדולה בתורה**. מה פעולה גדולה פעל ? **שהיה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר אחד ערבית**"⁹⁶.

הדלקת נר תמיד לפני השכינה, לא החלה עם הקמת המשכן. במדרשי חז"ל, הדלקת הנר מיוחסת לאימהות⁹⁷, כאחד מסימני השראת השכינה באהליהן. ואכמ"ל ופשוט.

אילולא היה חיוב להדליק בבקר את נר התמיד אם כבה במשכן עצמו, לא היתה יכולה להיות במעשהו של עובד אדום שהדליק או הטיב את הנר בכל ערב ובקר שום "פעולה גדולה".

כשם שכאשר לא היתה מנורה מזהב, אפשר היה להדליק במנורה עשויה משפודי ברזל, כמו שהיה בימי החשמונאים, כך בהעדר משכן ומנורה, עדיין יש חיוב או לפחות קיום מצוה [=פעולה גדולה בתורה] לערוך ולהדליק או להטיב - לתקן נר "תמיד", כלומר ערב ובקר, "לפני [ארון] ה'".

רק באהל מועד היה מוטל חיוב זה על אהרן ובניו הכהנים, אולם כאשר הארון לא נמצא באהל מועד, לא חל החיוב דווקא עליהם, אלא אף זר לכהונה, למשל לוי - כעובד אדום ובניו [השומרים על הארון], יכול היה לערוך ולהדליק את נר התמיד, כפי שגם במקדש - זר שהדליק אינו פוסל ואינו חוטא כלל [ואף במקדש, זר אינו יכול לערוך רק מפני שהעריכה חייבת להתבצע דווקא בהיכל - "על המנורה", כלומר סמוך למנורה, ואסור לזרים להיכנס לשם].

החיוב במקדש הוא שאחד הכהנים יבצע בהיכל את עריכת הנרות, וכשהוא מדליק את נרות המנורה של המשכן והמקדש, צריך שיאירו כל שבעת הנרות יחד אל מול פני המנורה.

אף כי בפירושו לתורה בתחילת פרשת בהעלותך כתב הרמב"ן :

אבל הסדור בפרשיות האלה הוא, כאשר פירשתי [בתחילת הספר] כי בא הכתוב בספר הזה, להשלים תורת הקרבנות וכל המחויב לעשות באהל מועד, והנה אמר מתחלה : "ואתה תצוה...ויקחו אליך שמן זית זך...להעלות נר תמיד", ולא הזכיר שם המנורה, והיה במשמע שידליקו במנורה בהימצאה, כמו שאמר בעשייתה : "והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה", אבל אם אולי תאבד או תשבר, ידליקו [את הנרות] בלתי מנורה, ואין המנורה מעכב ההדלקה, כי המצוה להעלות נר תמיד לעולם, ואחר כך הוסיף וצוה מיד ולדורות "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך", ואמר : "על המנורה הטהורה יערוך את הנרות" - שלא יערוך [את הנרות] אלא במנורה הטהורה, ובכאן כאשר השלים להזכיר הקמת המשכן, השלים עוד כל דיני הנרות, וצוה שיהיו שבעת הנרות כולן דולקות לדורות אל מול פני המנורה, כאשר הזכיר במעשה המנורה "והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה", לא בלתי מנורה ולא בלתי שיאירו כולם אל עבר פניה,

95. השווה : "אמר רב הונא : הרגיל בנר, הויין ליה בנים תלמידי חכמים", שבת כג ע"ב.

96. בראשית רבה ס', טז [ומובא בפירש"י עה"ת לפסוק] :

"ויביאה יצחק האהלה שרה אמו...כל ימים שהיתה שרה קיימת היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת, וכיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר. וכיון שראה אותה עושה כמעשה אמו, מיד - ויביאה יצחק האהלה". גם לפי מדרש זה הדלקת הנר התקיימה ברצף גם בימים ולא רק בלילות, אף כי כמו נר התמיד.

אין המקור ממדרש רבה סותר את דבריו, ומהפסוק שהביא שרק על גבי המנורה יערוך את הנרות אין ראייה אלא לגבי כלל הנרות, שכן חז"ל למדו מהפסוק שאסור לערוך את הנרות מחוץ להיכל, אך לא שאסור להדליק נר אחד תמיד לפני הארון כשאינו בהיכל.

מקור זה גם תומך בשיטת הרמב"ם ורס"ג [אך גם בשיטות הרמב"ן רשב"א ורע"ב], שהטבת הנרות כוללת את הדלקת הנר המערבי גם בבקר - אם כבה, ובניגוד לשיטת רש"י [שכידוע לא היה לפניו במדבר רבה].

8. שיטות שלושה מהראשונים לגבי סדר הדלקת הנרות

א. שיטת רבינו עובדיה מברטנורא בפירוש משניות מסכת תמיד.

אצטט עתה את שיטת רע"ב, כדי להדגים את שיטות הראשונים שנטו משיטת רש"י באופן חלקי, אף כי הם מתבססים על עקרונותיה.

בפרק ג' משנה ט מובא (לגירסת הרע"ב) :

"מי שזכה בדשון המנורה, נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקים, מדשן את השאר ומניח

את אלו דולקים במקומן. מצאן שכבו, מדשן, ומדליקן מן הדולקים, ואחר כך מדשן את

השאר".

ומבאר הברטנורא :

"ומצא שני נרות מזרחיים דולקים - האי תנא סבר, מנורה - מזרח ומערב היא מונחת.

ופעמים שמוצא גם השאר (כוונת הרע"ב - חמשת הנרות המערביים) דולקים, ונקט "שני

נרות מזרחיים דולקים", משום דשאר נרות אפילו דולקים מכבן ומדשן (כרש"י), ואילו

שני [הנרות] הללו, אם מצאן דלוקים אינו מכבן, ועוד, משום דקתני בסיפא "מצאן שכבו"

- לאלו המזרחיים, חוזר ומדליקן, ובשאר נרות מצאן שכבו אינו מדליקן עד הערב⁹⁸.

מדשן את השאר - חמש נרות שלצד מערב, מסיר מהן השמן הישן והפתילה הישנה והדשן,

ונותן הכל בכוז, ונותן שמן חדש ופתילה חדשה. ולאחר שחיתת התמיד וזריקת דמו, מדשן

את שני המזרחיים ונותן בהן שמן ופתילה חדשה. והא דמפסיק ההטבה בשחיתת התמיד

וזריקת דמו ואינו מטיבן כולן יחד, משום דכתיב "בבקר בבקר" בהטיבו את הנרות", אמרה

תורה : חלק ההטבה לשני בקרים, ועביד הטבת חמש נרות ברישא והדר הטבת שני נרות,

משום דכיון דאתחיל, עביד רובא. והאי דלא עביד שיתא והדר חד, משום דכתיב "בהטיבו

את הנרות", אין הטבת נרות פחות משנים. והני מילי בזמן שאין הנס, כגון לאחר שמת

שמעון הצדיק. אבל קודם שמת שמעון הצדיק שהיה נר מערבי דולק תמיד בדרך נס,

כדתנא : "מחוץ לפרוכת העדות" - עדות הוא שהשכינה שורה בישראל, זו נר מערבי שנותן

בה שמן כמידת חברותיה, וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים", כשהיה בא להיטיב השני

נרות מזרחיים, לא היה מדשן אלא הנר הראשון בלבד ומטיבו⁹⁹, ומניח הנר השני הסמוך לו

דולק עד הערב שמדליק את הנרות, וממנו (מהישן, היה) מדליק כל הנרות האחרים, ואחר

98. להבנה זו קשה : הרי בסופו של דבר רצונו שכל הנרות יישארו כבויים, והנה כולם כבויים. מה ההגיון להדליק שניים

כדי לחלק בין ההטבות, הרי די לו להטיב חמשה נרות וכל הרואה חמשה מדושנים ושנים שאינם מדושנים יודע זאת ? מה

מוסיפה הדלקת השנים לידיעה ? ועוד, הרי לשיטת רבי יוסי אפשר לדשן בהיכל ולהסיר חמשה משבעת הנרות מעל גבי קני

המנורה לדשנם, וכל הרואה את הכהן מדשן חמישה נרות ומניח שנים ניכר לו ההפסק ביניהם ?

99. השווה שיטתו בנקודה זו לשיטות הרמב"ן והרשב"א.

שהדליק שאר הנרות מטיבו ומדשנו לנר זה בערב ומדליק¹⁰⁰. ואע"ג דכתיב "בהטיבו את הנרות" דאין הטבה פחות משתים, הכי עדיף טפי שלא להיטיב (לדשן) כי אם נר אחד מן השני נרות מזרחיים, ולהניח הנר השני דולק שלא להטיבו עד הערב, כדי לפרסם הנס שהוא דולק תמיד¹⁰¹. ומה שמייטיב חמש שלצד מערב תחילה, ולא חמש לצד מזרח ולבסוף שתיים של מערב ומהם היה לו להדליק, ולא עבד הכי, משום דכתיב: "להעלות נר תמיד. מחוץ לפרוכת העדות יערוך אותו... לפני ה'", אמרה תורה¹⁰²: קבע נר להדליק ממנו שאר נרות, ואיזה? - זה נר שני של צד מזרח, והוא קרוי נר מערבי, דכי עייל בהיכל בההוא נר פגע ברישא, ו"אין מעבירין על המצות", ואיכא למימר, בההוא אתוקם הנס והוקבע להדליק ממנו¹⁰³. ובנר ראשון אי אפשר, דהא כתיב "לפני ה'", מאותו נר של צד שכינה שהוא לצד מערב, ואין נר ראשון קרוי "לפני ה'"¹⁰⁴.

מצאן שכבו - השתים המזרחיות. כגון לאחר שמת שמעון הצדיק.

מדשנו ומדליק מן הדולקים - לא שהיה נותן פתילה חדשה ושמן חדש כדרך הטבת הנרות, שהרי לעולם אין מטיבין שני נרות מזרחיים אלא לאחר שחיתת התמיד¹⁰⁵, כדי להפסיק בין הטבת חמש להטבת שנים, אלא "מדשנו" - היינו שמסיר הדשן שבראש הפתילה הישנה,

100. כשיטת רש"י במנחות פו, ב "בדפוס", ולא כשיטתו בשבת כב, ב או כשיטתו במנחות פו, ב בכת"י, וקשה על רע"ב, כיון שגרס בבספרא "שממנו היה מתחיל" ומפירושו משמע "שממנו היה מדליק", אבל אותו עצמו הדליק באחרונה. ובעיקר קשה, כיון שא"כ, הרי הוא "מעביר על המצות" באשר הוא מדליק את המערבי אחרון?!

101. קשה בעיני. יותר הגיוני להטיב בשעת הנס ארבעה נרות בהטבה הראשונה ואח"כ שני נרות בהטבה השניה [נוסף לנר המערבי], וזוהי להטיב בפועל בכל הטבה שני נרות לפחות וגם להטיב את הרוב בהטבה ראשונה.

102. השווה ללשון רש"י במסכת שבת שכתב שרבנן הם שאמרו זאת במשמעות הכתוב בתורה. יש כאן "כמעט" ציטוט של רש"י משם, אולם בשונה מרש"י הכותב שהנר השני ממזרח הוקבע להדליק אותו תחילה, רע"ב כותב שהנר הזה הוקבע להדליק ממנו את שאר הנרות, כיון שהדלקת שאר הנרות ממנו היא חלק מהעדות והנס שבו. רש"י מסביר שהנר השני ממזרח הוקבע להיות מודלק ראשון, כיון שיש מצוה "להעלות נר תמיד". רע"ב אינו מסתמך על פסוק זה ולא מובן היכן "אמרה תורה" שמצוה להדליק מנר הרי המצוה היא להדליק את הנרות? ! הוא כותב שזו נקבע כיון שהוא הראשון המצוי "לפני ה'" אך אי"כ אין צורך בכלל של "אין מעבירין על המצות"? ! וצ"ע.

103. כאמור, לפי רע"ב, "אין מעבירין על המצות" ולכן הנר השני מהמזרח נקבע כמערבי, לא להדליקו ראשון מבין כל נרות המנורה, אלא להדליק ממנו את שאר הנרות. בניגוד לרש"י, רע"ב סבור שהנר המערבי הודלק גם מהבקר עד לערב כאשר לא התרחש הנס. גם בערב הנר המערבי דלק - בניגוד לשאר הנרות, כמו בשעה שהנס התרחש, ולכן תמיד הדליקו ממנו את שאר הנרות, ורק אם כבה הוא הודלק תחילה ממזבח העולה ואז הדליקו ממנו את שאר הנרות. אלא שקשה, הרי להלן רע"ב קובע שאם הנרות המזרחיים כבו בבקר, הכהן דישן והדליק אותם תחילה מהדולקים, ורק אז הטיב את שאר הנרות. כאשר הנר המערבי כבה, היה ראוי להטיבו בהטבה ראשונה [ולא להטיבו בהטבה השניה] ולהדליקו עד הערב, הרי "אין מעבירין על המצות" והוא נר "תמיד"? ! גם אילו הטיב אותו הכהן בהטבה הראשונה, היה אפשר שידלוק עד הערב וממנו ידליק את שאר הנרות, אי"כ מדוע הוטב רק בהטבה שניה? !

104. כאמור, רע"ב אינו מתמודד כאן עם הקושי להסביר את מחלוקת התנאים ודעת רבי לפי מסכת מנחות.

105. כאמור, הסבירו קשה. כיון שלדעתו לא מדובר ב"הטבה" ולא בדין "נר שכבתה" שיש בו דין "מערב עד בקר", מדוע אינו מסתפק בשיפור הנר המערבי בלבד אם הוא עדיין דולק, או אם כבה - בדישנו והדלקתו ללא טיפול במזרחי, הרי רק לגבי המערבי קיים דין של נר "תמיד"? ! הייתי אומר שייטיב את השניים תחילה ואח"כ את החמישה, או ייטיב את השניים ועוד שלשה מערביים ועל ידי כך לא יהיה מעביר על המצות בדשנו את הארבעה הקרובים תחילה ורק אח"כ את שני המערביים. ברור שהוא אינו מסביר כך כיון שזה אינו תואם למשנה בגרסתו. ולהלן הוא שולל אפשרות כזו, ולכן נכנס לדוחק זה.

ומגביהה ומדליקה¹⁰⁶, כדי להיות ניכר יפה הפסק שבין הטבת חמשה נרות לשנים. ואם אין בנרות דולקים מדליקן ממזבח העולה¹⁰⁷.

ומדשן את השאר - זו הטבת חמשת הנרות, שנותן פתילה חדשה ושמן חדש ומניחן כבויים עד הערב שבא ומדליק. ומדשן דהכא אינו כמו מדשן של שנים מזרחיים דלעיל. ולאחר שחיטת התמיד וזריקת דמו, חוזר ומדשן המזרחי **ונותן שמן ופתילה חדשה**¹⁰⁸ ומניחו כבוי עד הערב. ונר שני שקרוי מערבי, כמו כן מדשן ומסיר השמן והפתילה ישנה ונותן שמן חדש **ומדליקו ממזבח העולה**¹⁰⁹, כדי להדליק ממנו בערב הנרות האחרים, שנר מערבי הוקבע להדליק ממנו נרות אחרים, ולכך נמי מדליקו אם מצאו כבוי קודם שחיטת התמיד¹¹⁰, כיון שצריך מכל מקום להדליקו כשבא ומטיב לאחר שחיטה. כך מצאתי פירוש משנה זו בפירושי רבינו ברוך בר יצחק, והוא המחזור שבכל הפירושים. ודברי רמב"ם במשנה זו תמוהים מאד, וגם מה שסובר שהטבת הנרות היא הדלקתן ושהיו מדליקין [את כל] הנרות של [ה]מנורה (**כולן**) בבוקר כדרך שמדליקין בערב, פליאה נשגבה בעיני, ולא שמעתי ולא ראיתי לאחד מרבותי שסובר כך".

וכן בפרק ו' משנה א, מובא (בגירסת רע"ב) :

"מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות **מזרחיים** דולקין, מדשן את המזרחי, ומניח את המערבי דולק, שממנו היה מדליק את המנורה בין הערביים. מצאו שכבה, מדשנו ומדליקו ממזבח העולה".

וכתב רע"ב :

"**מצאו שכבה** - כגון לאחר שמת שמעון הצדיק, שלא היה הנס, בין שכבה עכשיו לאחר שחיטת התמיד, בין שמצאו שכבה קודם שחיטת התמיד והדליקו, כדאמרן לעיל בפרק אמר להם הממונה קמא, **אע"פ שעכשו מצאו עדיין דולק, כיון שלא היה הנס קיים, מכבהו ומדשנו** כדי לגמור הטבת שני נרות יחד. **ומדליקו מעל מזבח העולה** - שאין מדליקין נר

106. יש להקשות על רע"ב : מדוע צריך להדליק את הנר המזרחי, הרי הוא אינו נר "תמיד" ? - ידליק את המערבי לבדו, לחצוץ בינו לחמישה שמטיב ראשונים, וידשן את המזרחי רק בהטבה השניה, הרי את ההטבה [הכוללת כיבוי] צריך לבצע לחמישה נרות רצופים ואם המערבי דולק די בו לחצוץ להיכר !! ועוד, למה להדליקו מן הדולקים דווקא, הרי אין זה אלא היכרא בעלמא, ידליקו אפילו מקיסם ובכמות שמן שתספיק באומד הדעת להדלקתו עד ההטבה השניה !! ועוד, הרי יתכן שהנרות המזרחיים כבו בלילה, לא בגלל שהפתילה לא משכה יפה את השמן, אלא **מפני שמשכה מהר מדי את השמן והוא נגמר לפני עלות השחר**. במקרה כזה אי אפשר להדליק את הנר ללא מילוי בשמן, וא"כ אי אפשר להוסיף כמות שמן קטנה שתספיק רק לזמן הקצר שבין שתי ההטבות אלא הכרח למלאו כולו, שהרי "נר שכבתה נידשן השמן נידשנה הפתילה. כיצד עושה ? - מטיבה ונותן בה שמן **כמידה הראשונה** ומדליקה", וא"כ מדוע צריך דישון בחצי לוג שמן והדלקה לנר המזרחי שאינו נר תמיד, ולהדליקו לזמן קצר כדי לכבותו אח"כ בהטבה שניה, אם מעשה זה גם אינו בגדר הטבה וגם אינו בגדר דין "נר שכבתה" בלילה, ידשנו במעט שמן שלא במידה רק להיכרא בעלמא !! ועוד, אם כל הנרות כבו, צריך להאיר לכהנים בעבודתם, ויכול היה לומר שצריך להדליק שני נרות מזרחיים כדי שתהא תאורה ניכרת בזמן שמדשן את הנרות המערביים לנקותם היטב !!.

107. קשה, א"כ מדוע דין זה לא כתוב במשנה ?

108. רש"י סובר שדישון הנרות בבקר לא כלל עריכה בהחלפת פתילה ומילוי שמן. העריכה בוצעה בערב, כפי שנראה מפשט הכתוב שהעריכה נעשית ממש קודם ההדלקה.

109. ומשמע - **בבקר**. ואילו רש"י סובר שמדליקו ממזבח העולה **בערב**, כיון שאין חיוב הדלקה בבקר כלל.

110. כיצד יתכן שיימצא כבוי קודם שחיטת התמיד אם דלתות ההיכל נעולות ואין איש בהיכל ?

מערבי לעולם אלא מאש של מזבח העולה, דכתיב: "אש תמיד תוקד על המזבח", אש שנאמר בה תמיד, דכתיב: "להעלות נר תמיד", מעל המזבח החיצון תוקד".

לסיכום עיקרי שיטתו :

זהה עם פירש"י במסכת שבת כב :

1. לגבי כיוון קני המנורה ממזרח למערב, וזיהוי הנר המערבי כשני ממזרח.
2. הדישון בבקר אינו כולל הדלקה לגבי ששת הנרות. הם נשארו כבויים במשך היום.

שונה מפירש"י :

1. הדישון בבקר של שני המזרחיים אם כבו, אינו מדין "נר שכבתה" בלילה, אך ג"כ כשיטת רש"י - אינו נחשב "הטבה". מטרתו - כדי שההפסק בהטבות יהא ניכר ולכן אינו דישון מלא אלא חלקי בלבד, ומדליק מן הדולקים אם יש.
2. הדלקת הנרות בערב (כשהמערבי עדיין דולק) היא מהנר המערבי הישן ולא מהחדש, וקודמת להטבת עריכת והדלקת הנר המערבי עצמו.
3. דישון כולל גם "עריכה", כלומר מילוי שמן כבראשונה ומתן פתילה חדשה, אולם הם נעשו בבקר ולא בערב.
4. את הנר המערבי הדליקו בבקרים לכל היום, גם כאשר לא התרחש הנס כבימי שמעון הצדיק.
5. רע"ב משתמש בכלל "אין מעבירין על המצוות" באופן שונה משימושו ההגיוני של רש"י, והסברו אינו ברור דיו.

כאמור, רע"ב **אינו מסביר** :

1. כיצד נעשה הדישון בנרות המזרחיים כאשר הנרות הללו כבו בלא שנשאר בהם שמן, שהרי לדבריו אין מדובר בדישון מלא אלא חלקי בלבד.
2. לשיטתו ושיטת רש"י ש"אין מעבירים על המצוות", ראוי היה אם שני המזרחיים כבו, לדשן תחילה את חמשת הנרות המזרחיים, ולהניח את שני המערביים להטבה שניה. אם צריך להדליק את הנר המערבי בבקר כשלא התרחש הנס, מה זה משנה אם הוא יודלק בהטבה ראשונה או שניה, סוף סוף עיקר הנס והעדויות אינם בזה שהוא עדיין דולק בבקר שהרי דבר זה יתכן בכל אחד מהנרות, אלא בזה שהוא דולק עד הערב ברצף ללא דישון, ולפחות בשעה שהנס לא התרחש היה צריך להדליקו בהטבה ראשונה ?
3. מהי לשיטתו **הטבת הנרות** בין הערבים הנזכרת במשנה, הרי כל הנרות הוטבו ונערכו כבר בבקר, ובעיקר כשלא התרחש הנס ? רש"י פירש שההטבה לנר המערבי בערב בשעת הנס היא חלק המשכי של הטבת הנרות בבקר, וכשהנס לא התרחש לא היתה כלל הטבת נרות בערב אלא רק עריכה, וא"כ יש הטבת הנרות גם בערב אך רק בשעת הנס, אולם רע"ב סבור שכאשר הנס לא התרחש, הנר המערבי הוטב בבקר ובערב וא"כ הן שתי הטבות נפרדות, א"כ מהי "הטבת הנרות" בערב, הרי בערב קיימת הטבת נר אחד בלבד ?
5. רע"ב אינו מתמודד עם הגמרא במנחות צח,ב ושני ההסברים החלופיים ברש"י, לגבי כיוון שונה אפשרי של עמידת המנורה.

ב. שיטת הרמב"ן :

א. בפירושו לתורה בפרשת תצוה, כותב הרמב"ן :

"להעלות נר תמיד - כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר : עולת תמיד, ואינה אלא מיום ליום, וכן במנחת חביתים נאמר תמיד, ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת, **לשון רש"י**."

ומדרש רבותינו אינו כך [שנה התמיד דלק ביום רק בשעת הנס], אלא כך שנו בספרי [לפי גרסת הרמב"ן, אך כידוע, קיימות גם גירסאות אחרות לספרי] : "יאירו שבעת הנרות, שומע אני שיהיו דולקין לעולם ? ת"ל : מערב עד בקר. אי מערב עד בקר, יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבס ? - ת"ל : יאירו שבעת הנרות [צ"ל ציטוט המשך הפסוק : "לפני ה' תמיד"]. הא כיצד ? יאירו שבעת הנרות - מערב עד בקר, לפני ה' תמיד - שיהא נר מערבי דולק תדיר, שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים"¹¹¹.

ובתורת כהנים נמי אמרו כך : להעלות נר תמיד - שיהא נר מערבי תדיר [=דולק תמיד], וקתני התם : מצאו [לנר המערבי] שכבה - מדשנו ומדליקו ממזבח העולה¹¹², דאפילו ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם.

ובמסכת תמיד (פ"ג מ"ט) שנינו כך : מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין, מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן. מצאן שכבו - מדשן ומדליק מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר, **וסתם משנה זו שנויה כדברי רבי** (מנחות צח, ב), שאמר בנרות, מזרח ומערב היו מונחין, ולדעתו נר מערבי הוא השני, ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון, **ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי, לקיים בו לפני ה' תמיד, צריך להדליק המזרחי, שאין השני נקרא מערבי עד שיהא זה מזרחי אצלו**¹¹³, אבל לדברי האומר (ראב"ש, שם) צפון ודרום היו מונחין, נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה, והוא לבדו מדליק בבקר, ועל הכלל, לפני ה' תמיד בנר מערבי, שהוא דולק תמיד ביום ובלילה".

בכותבו שגם הנר המזרחי דלק כל היום מתעלם הרמב"ן ממ"א פ"ו במסכת תמיד, והדבר מפליא עד מאד.

ב. בחידושו למסכת שבת כב, כותב הרמב"ן :

"זו נר מערבי. פירש"י ז"ל במסכת מנחות, דלמאן דאמר מזרח ומערב היו עומדין, קרי נר מערבי - האחרון שהוא סמוך למערב יותר מן הכל, **וכאן חזר בו ופירש שהוא השני של מזרח**, כדתניא בספרא (פרשת אמור, יג)¹¹⁴. **וכן הוא האמת**¹¹⁵.

אבל קשה לי בהאי ברייתא, דתניא התם : "נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקים, **מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק**, שממנו מדליק את המנורה בין הערביים", **דאלמא - אינו מדליק למזרחי, ובמסכת תמיד בפרק ג' (מ"ט)** : "מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקים, מדשן את השאר ומניח את אלו דולקים במקומן. מצאן **שכבו**,

111. אבל לשיטת רש"י הדברים אמורים על שעת הנס בלבד.

112. אבל לשיטת רש"י ההדלקה היא בערב ולא בבקר, ורק הדישון בבקר.

113. ולהלן בחידושו למסכת שבת, הוא מקשה שאם הנר השני אינו קרוי מערבי אלא אם יש לו נר מזרחי ממנו שדולק כמותו, מדוע בפ"ו מ"א מדשן את המזרחי ואינו מדליקו כמו שמניח את המערבי דולק, הרי אינו קרוי מערבי בלי המזרחי ? ולכן הרמב"ן דוחה לגמרי את המשנה בפ"ו מ"א.

114. הקטע בספרא הוא העתק מדויק של מ"א בפ"ו בתמיד, א"כ רש"י במסכת שבת נוקט כמשנה זו, ובמנחות נקט באופן שונה כפי שהסברתי לעיל. ברם בתמיד פ"ג מ"ט ובפ"ו מ"א, לא כתוב כלל שהנר המערבי הוא השני מהמזרח וזו רק מסקנת רש"י והרמב"ן.

115. הרמב"ן אינו מסביר מדוע הסבר זה יותר אמיתי.

מדשנן, ומדליקן מן הדולקים, ואחר כך מדשן את השאר¹¹⁶, ומשמע דברייתא דספרא משבשתא היא, וסמי ברייתא מקמי מתניתין¹¹⁷.

וטעמא דמלתא, **לפי שאין השני שבמזרח נקרא מערבי לעולם אלא אם כן דולק לו נר אחד מזרחי שהוא זה שבצדו מערבי**¹¹⁸, לפיכך הוא מדליק את המזרחי כדי שיהא השני מערבי "לפני ה'".

והאי דכתיב "מדשן את השאר", היינו אותן שכבו¹¹⁹. אבל אותן שלא כבו אינו מדשנן, ומוחט את הפתילות ומניחן כמו שהן, ובערב הוא [מדשנן] ונותן בהן שמן אחר כמידה ראשונה חצי לוג ופתילה אחרת¹²⁰ ומדליקה.

והיינו דאמרינן במסכת מנחות (פו, ב) : "נר שכבתה, נתדשן השמן - נתדשנה הפתילה. כיצד עושה ? - מטיבה ונותן בה שמן אחר ומדליקה", פירוש : מטיבה **בשחר** ונותן בה שמן אחר **ולערב** מדליקה (כרש"י), אלמא - **אם לא כבתה לא נתדשנה, ואינו נוגע בה אלא בערב**¹²¹. והכי נמי תניא בספרי : "יאירו שבעת הנרות" - שומע אני שיהיו דולקין לעולם ? - ת"ל : "מערב עד בקר" (כלומר, חיוב הדלקתם הוא רק בשיעור זמן זה). אי "מערב עד בקר" (ומשמע לכאורה שמעבר למשך זמן זה אינם צריכים לדלוק ולכן צריך לכבותם כל בקר),

116. וא"כ במשנה האחת כתוב שאין להדליק את המזרחי עם המערבי ואילו במשנה השניה כתוב להדליקו עם המערבי וסתרי אהדי !! .

117. גם זה קשה. הרי בעצם הוא מציין סתירה לכאורה בין שתי המשניות של מסכת תמיד, ושם"א בפ"ו אינה להלכה אלא שיבוש. ברור שהרמב"ן חש שקשה מאד לישב את שתי המשניות בנוסח שלפנינו, אך קשה, מדוע אינו מסביר את מ"ט בפ"ג עפ"י "נר שכבתה בלילה" כרש"י ?

118. לעיל הערתי שרע"ב אינו סובר כך, אלא רק נר אחד דולק כל היום, והרמב"ן והרשב"א סברו ששנים. וקשה : וכי הנר השני ממזרח קרוי מערבי רק אם המזרחי דולק, הרי מעמידתו על הקנה השני ממזרח ניכר שהוא אינו המזרחי ביותר, ואף כי אין המזרחי דולק !!

119. זהו פירוש מצמצם, והיא מסקנה הגיונית בסברא, אך אין ראייה לדבריו. ועוד יש להקשות, שהרי בפ"ו מ"א כתוב ש"מדשן את המזרחי" שמצאו דולק, ומוכח שמדשן גם את הדולקים !! ועוד, שהיה לתנא לכתוב : מדשן את שאר הכבויים, או : מדשן את שכבו ? אמנם הרמב"ן סבור שמשנה זו משובשת דווקא במלים אלו של "מדשן את המזרחי", ולא מצא דרך להסבירה ודחאה.

120. הרמב"ן מתכוון שדישון הנרות שכבו ביום ועריכתם, נעשו בערב.

121. וקשה, מנין לרמב"ן להסיק מכלל הן לאו כולל כזה, הרי יתכן שהכוונה שר שלא כבה יש להטיבו בתיקון והשלמת שמן בלבד ? ומנין לו לדחות את ההדלקה לערב, הרי היה ראוי שייכתב בגמרא "ומדליקה בערב" בפירוש ? ועוד, הרי לעיל ראינו שבפ"ו מ"א, הרמב"ן תוקף את רש"י על שהוא מפרש את המשפט ע"י חלוקת ביצוע הפעולות לבקר ולערב בלי שהדבר נזכר במפורש : "מצאו שכבה - מדשנו ומדליקו ממזבח העולה" - כאילו כתוב : "מדשנו, ומדליקו בערב ממזבח העולה", והרי כאן הרמב"ן נוקט בחלוקה זוהי של המשפט ?

ועוד ועיקר, מדוע צוותה התורה להטיב את הנרות בבקר, אם גם אם לא דישן חלק מהנרות [אלו שדלקו עדיין] לא הטיבם בבקר אלא רק בערב, הרי יכול כבר להיטיב את כולם בערב, ומה התועלת בהטבת הבקר לחלק מהנרות, שהיתה התורה צריכה לצוות כך ? ועוד, מדוע אינו מצמצם את הדלקת הנר שכבה לנרות המזרחיים ולבקר - כרש"י - במקום לדחות את ה"הדלקה" לערב, הרי הוא עצמו קובע ש"מדשן ומדליקן" בבקר אם כבו אף בהטבה שניה !!

הבה נניח שנותר לאחד הנרות שמן בכמות שתספיק כדי שיוכל לדלוק דקה אחת בלבד. האם לא יותר הגיוני לכבותו בבקר, לנקותו ולעורכו בבקר ? מדוע הרמב"ן כ"כ מדגיש שאין לכבות את הדולקים בבקר ? אם בגלל לשון הספרי לשיטתו, נראה ממנו שרק הנר המערבי דלק ביום ושאר הנרות היו כבויים. ואם מפני שאין מה להטיב בערב אם מכבה את הדולקים בבקר, הרי בלאו הכי לא כתוב בתורה על הטבה בערב, ואפילו אם לישב את לשון המשנה המדברת על הטבה בערב, יכול היה לומר שמדובר בעריכת הנרות בערב כרש"י. ועוד, הוא עצמו קובע שדישון הערב לנרות שלא כבו בבקר כולל כיבוי אם הם דולקים, א"כ מדוע הדישון בבקר אינו יכול לכלול כיבוי ?

[שמא] יכבם ? ת"ל (כדי להוכיח שאין חיוב לכבות את כולם בבקר, מובא שבנר אחד שהוא המערבי, כתובים שני ציוויים מיוחדים : א. שיהיה) "לפני ה' ", (וב. שיהיה דולק) "תמיד". הא כיצד ? "יאירו שבעת הנרות" - "מערב עד בקר" (זה החיוב הבסיסי), (אבל הנר שהוא) "לפני ה' " - "תמיד" - שיהא נר מערבי תדיר (=דולק תמיד מערב עד בקר וגם מבקר עד ערב, מפני) שממנו מדליקין את המנורה בין הערביים" (וא"כ בכל אופן אין חיוב לכבות את הנרות שעדיין דולקים בבקר), אלמא בבקר אינו **מכבה**, ומדשן רק את **אותן שכבו**, אבל בערב מפנה ומדשן ומדליק, שאם לא תאמר כן (ש"תמיד" הכוונה מערב לערב), נר מערבי לא הודלק אלא פעם אחת מעולם (אם מעולם לא הודלק אלא רק תוקן)¹²², ונמצאת לפי מידה זו שפעמים שהוא מטיב בערב, כגון **אותן שלא כבו בשחרית וכגון נר מערבי**¹²³, והיינו דתנן במסכת יומא גבי תמיד של בין הערביים: "ומטיב את הנרות", ולא הדלקה דוקא, כמו שפירש"י ז"ל שם¹²⁴, אלא לכך נקראת הטבה, שאף הטבה שבה **לפעמים** שהוא מדשן אותן שלא כבו ונותן בהן שמן אחר ופתילה אחרת ומדליק, ואע"פ שאף בשחרית מדליק שני נרות מזרחיים, אינה נקראת הטבה, לפי **שעיקר מצות הדלקה בערב שהוא מדליק את כולן**, וזהו שאמרה תורה "ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה", ומצינו בקבלה "לבער בערב"¹²⁵.

אבל ראיתי לר' משה הספרדי ז"ל, שאמר שאפילו בבקר מדליקין כל אותן שכבו וכן בערב, ולא ידעתי מהו".

הרמב"ן סבור שלא כיבו נרות דולקים בבקר, וגם הוא סבור שההדלקה אינה בכלל ההטבה. קשה לשיטתו, שכן עשוי לקרות שכל הנרות עדיין יימצאו דולקים בבקר, וא"כ לא ייטיב שום נר, א"כ מה אכפת לנו להיטיב את כל הנרות כל ערב ודיינו, ומדוע הצריכה התורה הטבה כבר בבקר אם בלאו הכי אפשר שלא יהיה צורך בהטבה בבקר, ואם תאמר - זריזים מקדימים, ומרגע שאפשר עדיף להיטיב בבקר את הנרות שכבו, מדוע אין מטיבים כל נר שכבה ברגע שכבה במהלך היום, ואם כבה רגע לאחר שהכהן סיים את הטבת הבקר שוב אינו מטיבו אלא בערב ?

ג. בספרו "מלחמות ה' " למסכת יומא, כותב הרמב"ן :

"וכן **דישון המנורה** כשר בכל כהן [=זה שזכה בפיס, הרמב"ן מתייחס ליום הכיפורים בדווקא], והוא **הסרת הפתילות שכבו וכל השמן שבנר**, כדאמרינן במנחות : נר שכבתה - נידשן השמן נידשנה הפתילה, **ומקנחן בספוג**, חוץ מנר מערבי, שהוא מוצא אותו דולק, ומניחו דולק. ואם כבה - מדשנו. ודישון זה של המנורה, דומה לדישון מזבח הפנימי, והוא הדין והוא הטעם, שמפני שאינה עבודה אלא מכשירי עבודה, מפני כך לא הצריכן הכתוב לכה"ג [ביום הכיפורים]. וכה"ג [מסתפק בכך שבעת ההטבה הוא היה] נותן בהן שמן אחר

122. כבר ראינו בתנחומא תצוה ג', שהנר המערבי דלק זמן רב ברציפות. ועיין לעיל בהסבר שיטת רש"י שאכן הנר הודלק כל ערב, אבל מהפתילה הישנה קודם שכיבה אותה.

123. אבל לשיטת רע"ב קשה, מה הטבה יש בנרות [חוץ מהמערבי] בערב אם הטיב את כולם כבר בבקר ?

124. השווה לסוף דבריו ב"מלחמות ה' ".

125. לשיטת הרמב"ם דלהלן, ג"כ לא כ"כ קשה מפסוק זה. הפסוק מדבר על שעת הנס, ואז רק בערב היו מתקנים את ה"מנורה", היינו הנר המערבי ואת שאר הנרות, אבל בבקר הדליקו רק את ששת הנרות. או שכוונתו שבערב מדליק את כולם לכבוד השכינה ובבקר תקנו רק את המערבי לכבוד השכינה, ואת ששת האחרים לצורך הכהנים, וזה רק תיקון בתוספת שמן ויתכן ובערב היו רגילים להחליף פתילות תמיד ויוצא שמבער פתילות חדשות בערב, כמ"כ מדובר בבית ראשון בו הדליקו בכל יום מנורה אחרת בסבב, ובבקר רק הטיבו את המנורות.

ופתילות אחרות¹²⁶, ואם כבה נר מערבי - מדליקו ממזבח החיצון, והיינו אש דמנורה, דאמרין בשלהי פרק טרף שלא יהא אלא ממזבח החיצון, ותנן נמי בתמיד: "מצאו שכבה - מדשנו ומדליקו ממזבח העולה", ותניא בספרי: "יאירו שבעת הנרות. שומע אני שיהיו דולקים לעולם? ת"ל מערב עד בקר. אי מערב עד בקר, [יכול] יכבה [בבקר]? ת"ל: לפני ה' - תמיד. הא כיצד? יאירו שבעת הנרות - מערב עד בקר. לפני ה' תמיד - שיהא נר מערבי [שהוא לפני ה' -] תדיר, שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים, וזהו הטבת הנרות של שחר, כדתנן בתמיד של בין הערבים **ולהטיב את הנרות שהוא הדלקה, שמדליקין כולן**"¹²⁷.

סיכום עיקרי שיטתו :

זוהו עם פירש"י :

1. הנר המערבי הוא השני ממזרח.
2. דישון והדלקת שני הנרות המזרחיים בבקר אם נמצא שכבו, אינו חלק מהטבות הבקר. לרש"י - מפני שיש להם דין "נר שכבתה" בלילה, ולרמב"ן - בגלל הצורך בהפסק בין ההטבות ותדירות הדלקת המערבי, ואי אפשר שידליק המערבי לבד בלי המזרחי, כדי שיהא ניכר שהוא המערבי.
3. "נר שכבתה" הוא דין בנרות שנמצא בבקר שכבו, ולא בנרות שנמצא במהלך הלילה שכבו. לרש"י - זו הסיבה שמדשן ומדליק מהטבה ראשונה עד הטבה שניה. לרמב"ן - זו הסיבה שר לא כבה אין צורך לדשן בבקר אלא רק בערב. לכן ההדלקה הנזכרת בדין "נר שכבתה", אינה מתקיימת בבקר כפשט המלים, אלא בערב - כרש"י.

שונה מפירש"י :

1. דישון מתקיים רק בנרות שכבו עד כניסתו בבקר, אבל נרות שלא כבו - משאיר לדלוק עד אשר יכבו, ודישונם חלקי וכולל רק את דישון הפתילה. דישונם המלא שהוא ההטבה, מתקיים בערב.
2. העריכה [החלפת הפתילה ומילוי השמן] מתקיימת כבר בבקר, ולא כרש"י הסובר שהיא התקיימה בערב.
3. הנר המזרחי דלק גם ביום - תמיד, ולא רק הנר המערבי.

הסבר הרמב"ן קשה :

1. מהספרי שהביא משמע לכאורה שרק הנר המערבי דלק כל היממה, וגם בפ"ו מ"א דתמיד כתוב שאם "מצא שני נרות מזרחיים דולקים" - "מדשן את המזרחי" ולא כתוב "ומדליקו", א"כ מניין לרמב"ן לומר שמדליקו, ואם כדבריו שמדליקו אעפ"י שהדבר לא כתוב במשנה, מדוע שאר הנרות שכתוב בהם שמדשנם, מדוע אינו מדליקם ג"כ אעפ"י שאין הדבר כתוב (אמנם הרמב"ן סבור שהרישא במשנה זו משובשת ובכ"א קשה מאד) !?
2. אם שני הנרות המזרחיים הם נרות "תמיד", מדוע אם מצאם דולקים בבקר, מניחם דולקים כמות שהם, ואינו מכבה אותם ומדשנם לגמרי ומדליקם, או לפחות מדשנם בהוספת שמן ותיקון הפתילה, הרי אם לא יתרחש הנס, הם ודאי יכבו במהלך היום וא"כ ייפסק רצף דליקתם ולא יהיו דולקים "תמיד" ?

ג. שיטת הרשב"א בתשובותיו :

126. וקשה. מדוע העריכה נחשבת עבודה והדישון אינו עבודה, הרי מהגמרא מוכח שגם העריכה אינה עבודה תמה ?
127. כאן סותר לכאורה דבריו מחידושו לשבת שהדלקה אינה בכלל הטבה, ונראה שהוכרח להסביר כאן כך כיון שגם לפי הסברו שהטבת בין הערבים היא לנרות שלא כבו מעצמם ולא כיבו אותם בבקר והטיבום רק בערב, בכל אופן בערב גם הדליקו אותם וא"כ הטבת הערב מוכרחת לכלול גם את ההדלקה שאחריה.

הרשב"א בתשובה ש"ט וכן בתשובה ע"ט מתייחס בצורה שונה לגמרי לכל הסוגיה (תחילה ש"ט ואח"כ ע"ט) :

"שאלת, ברר לי ענין הטבת המנורה והדלקת נרותיה, כי נראית אלי סתירה בענינה בין שתי משניות שבמסכת תמיד, **ומן הכתוב נראה, שהטבה בבוקר והעלאה בין הערבים.**

תשובה :

שנינו בתמיד פ"ג מ"ט : מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין, מדשן את השאר. ובפ"ו מ"א שנינו : "מי זכה בדשון המנורה, נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין, מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק, שממנה היה מדליק את המנורה בין הערבים, מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה. והכי נמי תניא בתורת כהנים (אמור פ"ג, ז) : נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק, שממנו מדליק את המנורה בין הערבים.

ובאמת, כי לפי פשטן של דברים נראה שמ"א בפ"ו וברייתא דתורת כהנים, פליגן אמ"ט דפ"ג.

וכן כתב הרמב"ן ז"ל במסכת שבת (כב, ב), אלא שאני תמה במה שכתב שם הוא ז"ל וזה לשונו : קשיא בההיא ברייתא דתניא התם : נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין, **מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק**, שממנו מדליק את המנורה בין הערבים, דאלמא - **אינו מדליקו למזרחי**, ובמסכת תמיד תנן מי שזכה בדשון המנורה נכנס ומצא **שני נרות מזרחיים** דולקין, מדשן את השאר ומניח את אלו במקומן, **מצאן שכבו - מדשן ומדליקן** מן הדולקין ואח"כ מדשן את השאר, ומשמע דברייתא דספרא משבשתא, וסמי ברייתא מקמי מתניתין, עד כאן לשונו ז"ל.

ואני תמה על רבינו ז"ל, דמתניתין נמי היא בפ"ו ובלשונה נאמרת שם בלשון הבריתא השנויה בספרא !?

ולי נראה, **ששתיהן הלכה ואין מחלוקת ביניהן כלל**, כמו שאכתוב לפניך בעזרת השם, אלא שאני מקדים לסדר לפניך ענין ההטבה וההעלאה כולה, כפי מה שאני סבור.

אני סבור **שההעלאה היא ההדלקה, וההטבה אינה הדלקה אלא דישון השמן והפתילה, בשמצאן שכבו, ונתינת השמן כמדתה ופתילה חדשה**, וזה שלא כדברי הרמב"ם ז"ל (בפ"ג הי"ב מתמידין ומוספין) שכתב : והדלקת הנרות היא הטבתן, וגרסינן במנחות נ ע"א, אמר אביי : מסתברא, כמאן דאמר, בקטרת הסמים של בין הערבים, דכתיב "בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה", ואי לאו דעבד הדלקה מאורתא הטבה בצפרא מהיכא¹²⁸ ? ובמנחות פח ע"ב : נר שכבתה, נידשן השמן נידשנה הפתילה. כיצד עושה ? מטיבה¹²⁹ ונותן בה שמן ומדליקה, אלמא - הטבה לאו היינו הדלקה¹³⁰.

וכך הוא סדרן של דברים : בערב מעלין שבעה הנרות, דכתיב : "ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים" וגו', ונותנין בהן שמן, בכל אחד ואחד חצי לוג, כשיעורו לדלוק מערב עד בקר, בלילה הגדול שבטבת... ומכאן אנו למדין גם כן, שאם מצאן שכבו אין זקוק להן להדליקן עד הערב¹³¹, שאילו כן - היה נותן בהם שמן כדי מדת יום ומדת לילה, שהתורה לא תסמוך על הנס¹³², ובנר מערבי בלבד הוא שהקפידה

128. אבל לא העלה בדעתו שיתכן שהטבה יכולה להיות גם תיקונו של נר דולק שיוסיף וידלוק היטב עד גמירה או עד הערב, או שנר שלא דלק כראוי כל הלילה, יש לדשנו ולהדליקו שנית **כדי** שידלק כל היום.

129. לעיל הארכתי לבאר על פי הירושלמי יומא סוגיה זו.

130. יכול היה להביא ראיה נוספת מהברייתא דמלה"מ ומהמשך הסוגיה במנחות שם שהובאה לעיל, אך הרי גם הערתי שיש שתי משמעויות להטבה והרמב"ם דקדק שגם הדלקה כלולה בהטבה ואפילו הרמב"ן מסכים שבהטבת הערב כלולה הדלקה.

131. באמת קשה להבין, לדעת הראשונים - הסוברים שחוץ מהנר המערבי כל נרות המנורה היו כבויים כל היום - כיצד עבדו הכהנים בהיכל בחשיכה ששררה בו ? האם סברו שהיו עוד נרות סתם בהיכל ?

תורה להיות דולק והולך תמיד¹³³, דכתיב: "לפני ה' תמיד", אותו שלפני ה' יהא תמיד, כדתנא בספרא: "לפני ה' תמיד" - שיהא נר מערבי תדיר, שממנו מדליק את המנורה בין הערבים, ואף על פי כן לא היו נותנין בה שמן יתר מחברותיה, מפני שזהו עדותה. וכדתניא במנחות פו ע"ב: "מחוץ לפרוכת העדות" - עדות הוא לכל באי עולם ששכינה בישראל. מאי עדותה? אמר רבא: זו נר מערבי שנותנין בה שמן כמדת חברותיה, שממנה היה מדליק ובה היה מסיים. ומכל מקום אם מצאו שכבה מדשנו ומדליקו, דבעינן "לפני ה' תמיד", אבל השאר אם מצאן דולקין מניחין במקומן עד הערב¹³⁴, ואם מצאן שכבו מדשן שמן ומדשן פתילתן ונותן לתוכן שמן כמדתן ופתילה חדשה ומניחין עד הערב, וזהו הטבתן שכתוב בהן "בבקר בבקר בהטיבו את הנרות", אבל אם מצא שני המזרחיין שכבו, אם יש שם נר אחד דולק מדליקין מן הדולקין, וכדתנן: "ומדליקין מן הדולקין", ואם לאו - מדליקין ממזבח העולה¹³⁵, וכדתנן: "מדשנו ומדליקו ממזבח העולה"¹³⁶, וזה גם כן שלא כדברי הר"מ ז"ל¹³⁷.

ותניא בסיפרי בריש סדר בהעלותך [ההערות בסוגריים כאן, אינן לשיטת הרשב"א אלא דווקא לשיטת הרמב"ם]: "ויאירו שבעת הנרות". שומע אני שיהו דולקין לעולם [ע"י מילוי שמן ליממה שלמה]? תלמוד לומר: "מערב עד בוקר". אי "מערב עד בוקר", יכול יכבס [בבקר, כדי למלאם מחדש]? ת"ל: "ויאירו שבעת הנרות" [כלומר לא יכבס בבקר, אך צ"ל כאן המשך הפסוק: "לפני ה' תמיד", כסתירה למסקנה המתבקשת שיכבסם]. הא כיצד? - "ויאירו שבעת הנרות" [כולם כמו הנר המערבי שנאמר בו: - "מערב עד בקר... לפני ה' תמיד" - שיהא נר מערבי תדיר [ולכן לגביו חל דין הדלקה ברצף כל היממה, ופטור מהטבה בבקר, מפני שממנו מדליק את המנורה בין הערבים. ומכאן תשובה לרמב"ם ז"ל, שכתב בכל הנרות, שאם מצאן שכבו בבקר, מטיבין ומדליקין¹³⁸].

132. דבריו אינם הכרחיים. אפשר שהציווי הוא להדליק "מערב עד בקר", כדי שגם בבקר יטיב את הנרות. ואם תאמר מדוע לא צוותה התורה העלאה בבקר כמו בערב, תשובתך בצדך, שהטבה כוללת הדלקה.

ועוד, עיקר הציווי אינו הצתת הנרות כיון שאין מציתים אש לצורך הדלקת הנרות אלא רק מעבירים אש מנר דולק או ממזבח העולה, ועיקר העבודה היא העריכה וההכנה אלא שאינה עבודה תמה בהיותה הכשר מצוה לדליקת הנרות כך שיאירו היטב במשך הזמן ובכיוון הרצויים. בערב יש אמנם לצוות על עריכת הנרות והדלקתם, כיון שאם רצו, החליפו מנורה וחנכו מנורה אחרת, ולא עשו זאת בבקר, ולא שיפרו נרות דולקים בערב אלא הכינו את כל נרות המנורה החדשה והדליקו אותם, אבל בבקר לא היה הכרח לעשות כן בד"כ אלא רק להטיב את ההדלקה של המנורה הדולקת וזו סיבה אפשרית להבדל בהתייחסות לערב ולבקר.

133. התורה לא הקפידה, אלא שבשעת הנס היה הנר המערבי דולק ברצף כל היממה, אבל שלא בשעת הנס, אם כבה בין ההטבות, לא הוטב והודלק אלא בשעת ההטבות בבקר או בערב.

134. וקשה. במשנה לא כתוב אחרי המשפט: "מדשן את השאר" - ואם הם דולקים מניחם עד הערב - דווקא כדי שיהא משמע - בניגוד למזרחיים הדולקים שמניחם דולקים במקומן, שאת השאר מניח כבויים עד הערב. ואף מזה יש להסיק כשיטת הרמב"ם, שמלים אלו משמען שאת הנרות המדוברים [= "השאר"] יש לתקן ולא לעזבם כמות שהם.

135. תוספת מסקנה זו אינה נזכרת במשנה כלל. מזה יש להסיק לכאורה נגד הרשב"א!.

136. בדפוסים של תשובת הרשב"א כתוב כאן "מדשן ומדליקין" בלשון רבים. כיון שמדובר בציטוט, הרי שבמקור כתוב בלשון יחיד לגבי הנר המערבי, ולכן תיקנתי בהתאם.

137. גם זה אינו נוגד באמת את שיטתו כפי שיובא להלן. לשיטת הרמב"ם, הנרות עמדו מצפון לדרום ולכן ממילא משניות אלו אינן להלכה [כפי שכתב בפירוש המשניות במהדורה בתרא]. גירסת הרמב"ם במשניות שונה מגרסת הרשב"א, הסברו שונה לחלוטין ועל פי הסברו קושיית הרשב"א אינה קיימת כלל, וממילא אין הרשב"א שולל את הרמב"ם. ברור שפירוש המשניות במהדורה בתרא לא היה לעיני הרשב"א, אך גם אם היתה מהדורה קמא לעיני הרשב"א, לא היה ראוי שלא יתייחס לגירסת הרמב"ם השונה.

138. את הספרי, הרמב"ם יסביר כמדבר באופן בסיסי על שעת הנס. הכלל הבסיסי הוא שיש לדאוג תמיד ש"ויאירו שבעת הנרות" [ובזה לא נאמרה שום מגבלת זמן]. הכלל השני הוא שיהיה נר אחד שידלוק ברצף כל היממה, הוא המערבי. כיון

ונראה לי שסמך לו הרב על מה שאמרו במנחות פח,ב, אמר רבי יוחנן : נר שכבתה, נידשן השמן - נידשנה הפתילה. כיצד עושה ? מטיבה, ונותן בה שמן ומדליקה, ואיתמר נמי : אמר רבי יוחנן, ואמרי לה אמר רבי חנינא אמר רבי : נר שכבתה, נידשן שמן נידשנה פתילה. כיצד עושה ? מטיבה, ונותן בה שמן כמדה ראשונה ומדליקה, דאלמא בשעה שמטיבה - מדליקה, ולא מדליקה בשעת העלאה בין הערבים קאמר¹³⁹, חדא דלא משמע הכין, ועוד, דאמרין התם : יתיב רבי זריקא וקא מיבעיא ליה : כשהוא נותן בה שמן, כמדה ראשונה או כמדה שחסרה ? ואי מדליקה לערב קאמר, פשיטא דכמדה ראשונה הוא נותן בה, אלא שמדליקה לאתער קאמר, ולפיכך שאל רבי זריקא, כיון שאינו מדליקו אלא יהא דולק באותו שמן עד שעת העלאה דבין הערבים, לא יהא זקוק ליתן בו שמן אלא כמה שחסר להיות דולק עד בין הערבים צריך הוא להיטיבו ולהדליקו. ומדקאמר נר שכבתה - הנרות קאמר ולא בנר מערבי או בשני נרות מזרחיים בלבד¹⁴⁰.

ולי נראה, דההיא בשני מזרחיים מיירי¹⁴¹, שצריכים לדלוק לעולם, למאן דאית ליה מזרח ומערב היו עומדין, או בנר מערבי למאן דאמר צפון ודרום היו עומדין, לפי שנה מערבי צריך להיות דולק תמיד כמו שאמרנו, ולפיכך אם מצאו שכבה מדשנו ומדליקו כדי שיהא דולק עד בין הערבים, **וכשמצאן כולן שכבו, מטיב ראשונה חמש נרות מערביים¹⁴²** ומקטיר, **ואחר כך חוזר ומטיב שתי נרות מזרחיים**, וזו היא שאמרו ביומא יד ע"ב, ובלג ע"א, דהטבת חמש נרות קודם להטבת שתי נרות, דאלמא בבקר מטיב את כולן, וכדדרשינן שם טו ע"א, בהיטיבו את הנרות יקטירנה - בעידן הטבה תהא מקטיר, ובשעת העלאה - דהיינו בין הערבים, אפילו כולן דולקין מדשנן ומדליקן דכתיב : "יערך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר".

וכיצד סדר הטבתן והדלקתן בין הערבים ? - בזמן שנכנס ומצאן שכבו כולן חוץ משני המזרחיים, מדשנן חמש נרות ואחר כך מקטיר, או מפסיק בעבודה אחרת, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, כדאיתא ביומא יד ע"ב, ואחר כך מטיב את המזרחי ומניח את המערבי דולק, ואחר כך מדשנן את המערבי שבו היה מסיים, ואותה פתילה הישנה תופסה בידו או מניחה בכלי, ומדליק את המערבי בפתילה חדשה מן הפתילה הישנה שהיה בנר המערבי, ואחר כך מדליק את המזרחי ואחריו החמש¹⁴³. ובזמן שמצאן

שאת הנר המערבי מלאו רק בחצי לוג שמן, המספיק רק להדלקה מערב עד בקר - כשאר הנרות, ברור שבבקר ששת הנרות כבו, והמערבי המשיך לדלוק בנס, וכיון שלא כיבו אותו ולא עוד אלא שאם כבה הדליקו אותו כדי שידלוק תמיד = כל הזמן, וכיון שגם צריך תמיד ש"יאירו שבעת הנרות" ולא רק נר אחד, ממילא כל הנרות שכבו הודלקו בבקר, ולא כיבו אותם אם לא כבו אלא תקנו אותם לדלוק עם המערבי.

139. כהסבר הרמב"ן.

140. כרש"י. אמנם כבר כתבתי לעיל שרש"י סובר כנראה שדין זה קיים בכל הנרות אך מתבצע מעשית כמעט רק בשני הנרות המזרחיים - לשיטתו.

141. כפי שראינו בשיטת רש"י, יוצא ג"כ שבד"כ "נר שכבתה" מתייחס לשני הנרות המזרחיים בלבד, שבעת ההטבה הראשונה, עדיין לילה לגבי שניהם ולכן מדשנן ומדליקם שנית עד ההטבה השניה, אך ההסבר שונה לגמרי מהסבר הרשב"א.

142. דבריו כאן תמוהים מאד :

אם בין הטבה ראשונה להטבה שניה, המזרחיים כבויים, הרי שאין המערבי "נר תמיד" ? ועוד, כש"מצאן שכבו" שני המזרחיים "מדשנן ומדליקן מן הדולקים ואח"כ מדשנן את השאר" קובעת המשנה, ואם כדבריו, הרי סותר את הסדר שבמשנה !! אעפ"י שלהלן הרשב"א יסביר שלדעתו התנא בתמיד חולק וסובר שלא תמיד הטבת חמש נרות קודמת להטבת שני נרות, בכל אופן נר התמיד חייב לדלוק כל הזמן עד כמה שאפשר ואם כשכבה אין מדליקים אותו בהטבה ראשונה הרי התבטל מלהיות נר התמיד "שיהא דולק תדיר" !!

143. כשיטת רש"י בשבת כב,ב.

שכבו כולן, מדשן את חמש הנרות ומפסיק בעבודה אחרת, וחוזר ונכנס ומטיב את שני הנרות המזרחיים, ומדליק את המערבי ממזבח החיצון ואחר כך מדליק את השאר, כך נראה לי סדר הטבתן והעלאתן, לדעת התנא דסדר יומא, אלא שלדעת התנא דתמיד יש מחלוקת בהפסק הטבה שבבקר בשמצאן שכבו וכמו שאפרש.

ומעתה אני מפרש, כדי שישו המשוניות שבתמיד והברייתא שבסיפרא. תנן בתמיד פ"ג מ"ט : מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין, מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן, מצאן שכבו מדשן ומדליק מן הדולקין, ואחר כך מדשן את השאר. פירוש משנה זו כרבי דאמר במנחות צח ע"ב : מנורה - מזרח ומערב היתה מונחת, והראשון שבצד מזרח קרוי מזרחי והשני לו - מערבי, לפי שהוא מערבי לראשון, וכנגד החמש נקראו אלו השנים - מזרחיים. ולפי שאין השני "מערבי" אלא בהצטרפות הראשון, על כן צריך שיהא גם המזרחי דולק תמיד, כדי שיהא השני שהוא לפני ה' נקרא מערבי¹⁴⁴.

ומשנה זו בהטבה של בקר. ולפיכך, כשנכנס ומצא השנים המזרחיים דולקים, מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין, והוא הדין לכל השאר אם מצאן כולן דולקין אינו מדשן כל מי מהם שדולק¹⁴⁵, אלא הא דקתני ומניח את אלו במקומם, משום סיפא נקטיה, דקתני : מצאן שכבו מדשן ומדליק, מה שאין כן בשאר, לפי שאין זקוק להן להדלקה בשעת הטבה של בוקר. "מצאן שכבו מדשן ומדליק מן הדולקין", משנה זו לצדדין קתני, ברישא תני מדשן את השאר, כלומר, אותן שכבו - בין שכבו כולן בין שכבו מקצתן, וסיפא תני ואם לא כבו כולן - מדליק המזרחיים שכבו מאותן הדולקין, ואחר כך מדשן את השאר, כלומר אותן שכבו, לא שיכבה הדולקין, וכדתניא בברייתא שבספרי : אי מערב עד בקר יכול יכבם ? - תלמוד לומר : "ויאירו שבעת הנרות"¹⁴⁶.

ומכל מקום, **תנא דמתניתין דהכא, פליגא אתנא דסדר יומא, דאילו להאי תנא משמע דלא מפסיקין בשום עבודה בין הטבת חמש נרות להטבת שתי נרות בהטבת הבקר, שאילו כן היכי קתני מדשן**

144. מכך שעניין זה לא הפריע כלל לרש"י יש להוכיח שטענה זו טענת הבאי היא. וכי לא רואים שיש נר מזרחי גם אם אינו דולק ? הרי כל עניין הטבת המזרחי יחד עם המערבי נובע מחיוב התורה "בהטיבו את הנרות" - שכל הטבה תכלול לפחות שני נרות, ולא בגלל היכר למערבי !!

145. לפי דבריו אלה, יתכן שהיו ימים רבים בהם לא בוצעה הטבת הבקר כלל, והרי מהתורה משמע שחל חיוב יום-יומי להטיב את הנרות !!

הרשב"א מניח בדבריו, ש"מערב עד בקר" משמעו - עד ולא עד בכלל, כלומר שהדלקת הנרות כוונה כך שיכבו ממש קודם הגעת ה"בקר", אמנם אף לרש"י משמע כן, ואילו לרמב"ם משמע שבד"כ הנרות עדיין דלקו בתחילת הבקר ודי היה בהטבה כלומר בתיקון, ובאמת הדישון כלומר ההכנה היא העבודה העיקרית, אף שאינה עבודה תמה [כמו שהרשב"א כותב להלן], וזה מצוה גם בנרות הדולקים להכניס שידלקו היטב כל היום, רק אם נר כבה יש להדליקו ג"כ, אבל בד"כ הנרות דלקו עדיין בתחילת הבקר.

ועוד, לשיטת רש"י אם הנרות המזרחיים כבו לפני הגעת הבקר, הרי יש עליהם דין "נר שכבתה" וצריך לדשנם ולהדליקם עד הטבה שניה כמו שכתבתי לעיל, אבל לשיטת הרשב"א הסבר דין "נר שכבתה" נוגע להדלקת המזרחיים בבקר בהטבה שניה ולא בהטבה ראשונה, והקשיים על שיטתו כמו שכתבתי.

146. ברור שזה הסבר דחוק והלשון במשנה לפי הסבר זה אינה הגיונית, ויש לתמוה על הרשב"א המעלה אפשרות שלשנו של רבי לא היתה צחה ביותר ! אלא שאין לנו לדון את הרשב"א, שלא היו לפנינו מקורות כמו לנו, ובודאי לא את פירוש רס"ג לתורה, ו"אל תדון" - עד שתגיע למקומו".

אילו כדבריו היה ראוי ליכתב במשנה כך :

נכנס ומצא שני מזרחיים דולקים, מדשן את שכבו ומניח את הדולקים במקומן. מצא שהמזרחיים כבו - מדשנם ומדליקם מהדולקים ואח"כ מדשן את שכבו.

נוסח כזה לא היה מאריך בהרבה את המשנה והיה ברור מאוד.

ומדליקן ואחר כך מדשן את השאר, אדרבא, תחלה היה לו לדשן את השאר ואחר כך ידשן וידליק אלו השנים מזרחיים ? וכמו שאמרו שם ביומא טו, א: "בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה" - בעידן הטבה תהא מקטיר קטרת, ואוקימנא שקטרת בין הטבת חמש נרות להטבת שתי נרות, והטבת חמש קודמת להטבת שתי נרות, כדאמר התם ביומא לג, ב: "ומאי טעמא עביד הטבת חמש נרות ברישא, נעביד הטבת שתי נרות ברישא ? - כיון דאתחיל ליה עביד ליה רובא, אלא משמע, דתנא דתמיד ותנא דסדר יומא פליגי בהא, כדפליגי נמי בהקדמת קטרת לנרות או הקדמת נרות לקטרת, דתנא דסדר יומא מקדים קטרת להטבת שתי נרות, וכדקתני : הוא מקטיר ומטיב את הנרות, ותנא דתמיד מקדים הטבה כלה לקטרת, וכדקתני : מי שזכה בדישון המנורה ומי שזכה בקטורת, ואסיקנא ביומא יד, ב, דפליגי, ואומר אני, דתנא דתמיד לא דריש בבקר בבקר להפסיק וכדריש לקיש דלא דריש ליה, ואמר שם ביומא לג, ב: : למה מטיבין וחוזרין ומטיבין ? - כדי להרגיש כל העזרה כולה, וקסבר האי תנא, כיון דלא אתי בבקר בבקר להפסיק בעבודה, מוטב שנקדים ונדשן ונדליק את אלו השנים מזרחיים כדי לקיים לפני ה' תמיד ואי נמי אית ליה לתנא דתמיד בבקר בבקר להפסיק, דילמא סבירא ליה דהטבת שתי נרות קודמת להטבת חמש כל זמן שכבו¹⁴⁷, דכדי לקיים "לפני ה' תמיד" לא אמרין כיון דאתחיל עביד רובא.

ומתניתין דתמיד פ"ו מ"א, דקתני : נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין, מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק, שממנו היה מדליק את המנורה בין הערבים, **משנה זו בהטבה של בין הערבים היא**, דלכולי עלמא מפסיק בהטבה והעלאה בקטרת, דכתיב: "ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה", ועל כרחין בעידן העלאה יקטיר קאמר רחמנא, דאי ידליק ואחר כך יקטיר הא אין עבודה לאחר העלאה, וכדאמרין בפרק קמא דיומא, ותדע לך דההיא מתניתין בהטבה של בין הערבים שהיא עידן העלאה קא מיירי, מדקתני ומניח את המערבי דולק שממנו מדליק את המנורה בין הערבים, ואילו בההיא קמייטא לא קתני אלא : מדשן את השאר ומניח את אלו במקומן, ולא קא יהיב טעמא שממנו מדליק, דהשתא לאו זמן הדלקת השאר היא, ואינו מניחן אלא כדי לקיים מצות "לפני ה' תמיד", זה נראה לי מבואר.

ואל תקשני מדקתני גם במשנה זו האחרונה : מי שזכה בדישון המנורה, ולא קתני : מי שזכה בהדלקת המנורה, שהיא העיקר בשל בין הערבים, לפי שהטענה נדחית משני טעמים, האחד מפני שהדישון הוא ההתחלה, ועוד, **שהדישון הוא עבודה ועליו מפיסין**, אבל **ההדלקה**¹⁴⁸ **אינה עבודה**, כדאמרין ביומא

147. רש"י מסביר ש"אין מעבירין על המצוות" ובכל זאת מקדים דישון והדלקת שני המזרחיים אם כבו לדישון השאר ואינו משתמש בהסבר שלתנא זה הטבת שני נרות קודמת, וקשה לשיטתו, אולם לא מצאתי מי מהראשונים שיאמר כרשב"א, שאפשר שהטבת שני נרות קודמת לחמש נרות, כיון שראוי להטיב את מרבית הנרות בהטבה הראשונה, ואם הוא סבור שצריך לקיים "לפני ה' תמיד", אפשר היה להטיב את חמשת המזרחיים תחילה ולהטיב את המערביים בהטבה שניה. מרבית הפרשנים ההולכים בעקבות רש"י, שראו בעליל את הקושי שמעלה הרשב"א, סבורים שדישון שני המזרחיים בהטבה ראשונה אינו שייך למסגרת ההטבות, אלא מדין היכר ומדין הדלקת "נר תמיד", אלא שקשה בכ"ז, מדוע הכהן מניח את מצוות ההטבה ומתחיל בדישון והטבה של היכר לפני קיום המצוה עצמה והרי "אין מעבירין על המצוות" ?

148. אף שההדלקה במובן הצתה אינה עבודה תמה, אבל במובן הכנה לכך שהנר ידלוק היטב היא בכל אופן עבודה. גם עריכת הנר בכיוון המתאים ותיקונו או דישונו אינה עבודה תמה. ביומא כד הכוונה ב"הדלקה" להצתה.

כך דרכו של יהודי : מכין עצמו ומשפר ומתקן את נפשו ע"י קיום המצוות ולימוד התורה עוד ועוד, ולעולם אין לו בזה עבודה שלמה, כיון שתלמוד תורה וקיום מצוות הם מהדברים "שאין להם שיעור", אלא שכאשר הוא כבר דולק והולך מאליהו כ"מעין המתגבר" הרי זה כשהושלמו הכנותיו להיות כל מעשיו "מאירים" "אל מול פני המנורה" כלומר לכיוון השכינה ולשם שמים בכל מעשיו וכוונותיו, וממילא אף שאר חכמות ומעשים, ואף שיחת חולין שלו מכוונת אל מול פני המנורה בבחינת "יאירו שבעת הנרות". עבודת הכנה זו שהיא עיקר עבודתו, לעולם ישוב ויוסיף בה "תדיר" - ערב ובקר, ואכמ"ל, הלוואי עלינו !

כדב, זר שסדר את המנורה ניחייב ? - איכא נתינת פתילה ! - נתינת הפתילה ניחייב ? - איכא נתינת שמן ! - נתינת שמן ניחייב ? - איכא הדלקה ! - הדלקה ניחייב ? - הדלקה לאו עבודה היא !, והכי קאמר : מי שזכה בדישון המנורה בערב נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין, מדשן את המזרחי, כלומר קודם שידשן את המערבי, שבו מסיים לעולם וממנו מדליק בין הערבים, ולא הזכיר כאן הטבת חמש נרות, לפי שלא בא עכשיו אלא ללמד אי זה מאלו המזרחיים מדשן תחלה, ולא מדשן את המזרחי ומניחו כך זמן מרובה קאמר, אלא להקדים ולומר שאותו מדשן תחלה ומניח את המערבי, כדי לסיים בו ולהדליק ממנו את המנורה¹⁴⁹.

ועוד תדע לך, שאילו בהטבת הבקר, כיון שמצא את המזרחי דולק למה מכבהו¹⁵⁰ - והלא אפילו אחד מן השאר שהיה דולק אין מכבין אותו¹⁵¹, וכדתניא בסיפרי וכדכתבין לעיל, ועוד אם מכבהו לא יהא השני לו מערבי !! אלא ודאי בעידן העלאת דבין הערבים היא מתניתין, דההיא שעתא אפילו היו דולקין כולן, מדשן ומדליקן ואפילו המערבי עצמו, ולא בא כאן אלא ללמד על שני מזרחיים אלו מי מהם מדשן תחלה כמו שאמרנו, והיינו דלא איצטריך למיתני מדשן את השאר, דזה פשוט שהוא מדשן ומדליק מן המערבי, הנה שעמדו שתי המשניות בלי מחלוקת וסתירה, גם ברייתא דספרא בהטבה של ערב היא שנויה שהיא העיקר.

שאלה :

חזר עוד החכם השואל וכתב : מה שכתב הרמב"ם ז"ל בשאר הנרות, שאם מצאן בבקר שכבו, מדשן ומדליקן, ועשית לו סמוכות מההיא דמנחות פ"ח ע"ב, דאמר רבי יוחנן : נר שכבתה, נידשן השמן נידשנה הפתילה וכו'.

כבר דחית [=הרשב"א] אותה, דההיא בשני מזרחיים מיירי. אבל כך דעתי [=המקשן] נוטה, דנר סתם - [מחמת הניסוח שאינו מתאים לעברית החדשה, תיקנתי כאן לנוסח יותר פשוט. הנוסח במקור הוא : אי זה שבכל] כל נר משבעת הנרות משמע. אלא דאיכא למימר, דההיא בשכבתה בלילה מיירי¹⁵², וקמ"ל דכבתה זקוק לה כל הלילה עד הבקר, וראיה לדבר מיהא, דתניא התם במנחות פ"ט ע"א, תנו רבנן : מערב עד בקר - תן לה מדתה שתדלק מערב עד בקר, דבר אחר : מערב עד בקר - אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד, ומאי קאמר ? אילימא דאי לא אדליק מדליק, הא לא מצית אמרת, דבין הערבים כתיב. ותו, הא קיימא לן (מגילה כ"ב) : דבר שמצוותו בלילה - כשר כל הלילה, והכי קאמר אין לך אלא זו בלבד ? אלא כדאמרן, דצריך להדליק בין הערבים, ואם כבתה זקוק להדליקה כל הלילה, דעבודה של חובה היא ולא של רשות, דמערב עד בקר אמר רחמנא, ואין לך עבודה כיוצא בזו, שהתחלתה בין הערבים עכובא ומצותה מערב עד בקר, אלא זו. והיינו ברייתא

149. יש להקשות : אם אכן מדובר בהטבה שניה של בין הערבים, היה לתנא לומר בפשטות : נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקים, מדשן את המזרחי ואח"כ את המערבי, ולא "מניח את המערבי", שמשמע שמניחו לזמן מרובה יותר, אך הרי לרשב"א אינו מניחו כלל אלא מיד כשמסיים לדשן את המזרחי מדשן את המערבי, וכי למתי יניח אותו אחר שדישן את המזרחי !! ואם תאמר שיש לו להניחו עד שמסיים להדליק את שאר הנרות מהנר עם הפתילה הישנה, היה לו לומר "מניח את המערבי דולק במקומו עד שגומר לדשן המזרחי ואח"כ מדשנו ומדליקו", אבל לשיטתו שתחלה מדשן את המערבי ומדליקו מהפתילה הישנה ורק אח"כ מדליק את שאר הנרות היה לו לדשנו עתה !! ואין בהמשך דבריו תשובה מספקת לזה כלל.

150. וקשה, הלא זו הסיבה שהרמב"ן סבר שמשנה זו משובשת, ומדוע אינו מסביר בפשטות כרע"ב, שדי בכך שהנר המערבי ישאר דולק ואין צורך במזרחי להיכר כלל ?

151. וקשה, מי הכריחו לסבור שדישון אינו כולל תיקון הנר, כלומר שיפור הפתילה שתוכל לדלוק יותר טוב, הרי מדובר בהטבה ?

152. עיין לעיל בהסבר שיטת רש"י.

דספרא, דקתני : הא כיצד ? **יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר, דחובה היא כל הלילה, ואם כבה מהן נר חוזר ומדליקו, אבל ביום [=בבקר] אם [נמצא ש]כבו אין זקוק להן אלא לנר מערבי בלבד, אבל אסור לכבותם כל היום אם הן דולקין עד בין הערבים, דמדשנן ומדליקן כמו שכתבת ופרשת שתי המשניות שבמסכת תמיד ושמת שלום בין המשניות. ואף על פי שהפירוש כפתור ופרח, יש לתמוה על המסדר משנה זו שבמסכת תמיד פרק החלו עולין, איך קבעה במקום הזה ללמד על עבודה של בין הערבים, וכל מה שקדם לה והבא אחריה בעבודות של בקר ? ועוד, אי בהדלקה של בין הערבים עסקין, ליתני : שממנה מדליק את המנורה, ולמה לי למיתני בין הערבים, הא בבין הערבים אנו קיימין ? ואדרבה במתניתין דפרק אמר להם הממונה גבי הטבה של בקר, הוה ליה למיתני העלאה דבין הערבים, ומאי טעמא נטר ליה עד הכא ? ע"כ.**

תשובה :

מה שפרשת - "נר שכבתה" - בלילה, אפשר לך לפרש כן, אלא שאני דחיתיו, מפני שלא מצאתי הטבה בלילה¹⁵³, ואם כבתה בלילה, סבור אני שאינו מדשנן לא שמן ולא פתילה אלא מדליקה ודיו¹⁵⁴, ועל זה ישר בעיני יותר להעמידה בשתי נרות מזרחיים ובשכבו ביום¹⁵⁵.

אבל מכל מקום הראיות שהבאת אינן [ראיות], ומן הדומה שהעברת ענין מהן, דההיא דתניא : מערב עד בקר - אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד, לא בא ללמד שאם כבתה זקוק להדליקה, אלא ללמד שאין לך עבודת יום שכשרה לאחר זו, שזו בלבד מערב עד בקר ואין לך אחרת בעבודות יום לאחר זו מערב זה עד בקר, וכבר רמזתיו לך בתשובתי הראשונה, והכין איתא בהדיא ביומא יד,ב, גמר ומקטיר את הקטרת ומטיב את הנרות, דתניא התם : לא ייטיב ואחר כך יקטיר אלא יקטיר ואחר כך ייטיב, אבא שאול אומר : ייטיב ואח"כ יקטיר, מאי טעמא דאבא שאול ? - דכתיב : בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות, והדר יקטירנה, ורבנן מאי ? קאמר רחמנא בעידן הטבה תהא מקטיר קטרת, דאי לא תימא הכי, בין הערבים דכתב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה, התם נמי ברישא מדליק נרות והדר מקטיר קטרת של בין הערבים, וכי תימא הכי נמי, והתניא מערב עד בקר, תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב עד בקר, דבר אחר : מערב עד בקר אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד, אלא מאי קאמר רחמנא בעידן הדלקה תהא מקטיר, הנה זה מבואר שפירושו כמו שאמרתי. וגם רש"י ז"ל כן פירש שם.

וגם מה שדחק קצת לומר כן מדתנן במגילה כ,ב, כל שמצוותו בלילה כשר כל הלילה, ונתקשית בהא דאמר אין לך אלא זו בלבד והא איכא כולהו הנך, במה שכתבתי נסתלקה קושיא זו דאין לך עבודת יום כשרה לאחר זו קאמר.

153. פלא. מדוע לא יאמר כרש"י שעצם איזכור דישון והדלקת שני המזרחיים לפני שאר חמשת הנרות הם "הדלקת נר שכבתה בלילה" ? ובפשטות יש לומר שכיון שהוא בקר, מה לי בקר ראשון ומה לי בקר שני, הרי הבקר אינו עניין שרירותי ומלאכותי אלא מהותי, ואין החלוקה לשני בקרים באה אלא לחלק את ההטבות, ולא את הבקר עצמו.

154. יש לתמוה : מדוע הנר כבה בלילה ? אם מפני שהפתילה גרועה ולא משכה היטב את השמן, הרי אם ידליק את הנר בלי להטיב את הפתילה, היא תשוב ותכבה מהרה, וא"כ מוכרח לדשן את הפתילה. ואם מפני שהפתילה משכה את השמן יותר מדי והשמן נגמר לפני זמנו, מוכרח להוסיף שמן וא"כ שוב הוא מדשן, וא"כ מדוע לא שייך דין זה להסבר דין נר שכבתה בלילה ?

נראה שהוא סבור, שכיון שהנר כבה למרות שהפתילה משכה את השמן כראוי ולכן נשאר די שמן בפתילה לדלוק עד הבקר, אפשר להדליק את הנר ודיו, ונראה שלא נתן דעתו לסיבה שבגללה הנר כבה.

155. גם רש"י ידע שלא נזכרה הטבה בלילה ממש, לכן מסביר בעיקר לגבי שני המזרחיים שכבו את הסוגיה של נר שכבתה. אולם היה ראוי שהרשב"א יתייחס לעניין במקרה והנר המערבי כבה בלילה כיון שלגביו יש דין של "תמיד", נוסף ל"מערב עד בקר".

ומה שפירשתי משנת החלו עולין בהעלאה דבין הערבים, וקא קשיא ליה למר אם כן היאך קבעה כאן המסדר וכל מה שלמעלה ושלמטה ממנה בעבודות של בקר. ועוד, שאם כן ליתני שממנה היה מדליק ותו לא ולמה לי דתני בין הערבים דהא בין הערבים קיימינן, אדרבה, תמה על עצמך, אי בשל בקר למה ליה דהדר תני לה הכא כלל, הא תנא ליה זימנא אחרינא לעיל מינה בפרק אמר להם הממונה (לפי הסבר הרשב"א) ותרתי למה לי ? ואפילו תמצא לומר דהכא תנא אחרינא הוא ופליג התם, הוה ליה לאיפלוגי. אלא משום דאין בעבודות חידוש בכלום בין של שחר לשל ערב אלא בזו הדר תנא ליה הכא, ולא היה יכול לשנות אותו למעלה בפרק אמר להם הממונה כדי שלא להפסיק בעבודות של בקר, ואחר שסיים את עיקרי העבודות חזר ושנאה כאן.

ומה שאמר שממנה מדליק את המנורה בין הערבים ולא קאמר מדליק את המנורה סתם ותו לא, חיי דמר, דמתחלה בתשובתי הראשונה היה בדעתי לכתוב לך כי אותו הלשון מוכיח גם כן כדברי, דבין הערבים משמש כאן שני עניינים, שממנו מדליק בין הערבים, ומה שאמרנו היינו בין הערבים וכאילו אמר שממנו מדליק את המנורה וזה בין הערבים. ותדע לך שאילו היתה משנה זו בשל בקר, היאך היה תולה הנחת נר מערבי דולק בטענה זו שממנה מדליק את המנורה בין הערבים, והלא אינו אלא לקיים "לפני ה' תמיד"¹⁵⁶ !?

ובתשובה עט, כתב הרשב"א :

זה אשר השבתי לחכם ר' ששת .

כתבת, **שתי משניות יש במסכת תמיד בהטבת הנרות, נראות כסותרות זו את זו.** המשנה הראשונה שנינו בפ"ג מ"ט : מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא ב' נרות מזרחיים דולקין, מדשן את השאר ומניח את אלו במקומן, **מצאן שכבו מדשן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר,** והמשנה השניה שנינו בפ"ו מ"א : מי שזכה בדישון המנורה, נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין, **מדשן את המזרחי ומניח את המערבי** דולק, שממנו מדליק את המנורה בין הערביים, מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה, והנה זה צריך פירוש.

ואני [=המקשן] זכרתי שנשאלה זו מלפניך ותשובתך [תשובה שט לעיל] כתובה אצלי, ומצאתי בה שהמשנה הראשונה בנרות של שחר והשניה בשל בין הערבים, ועל תנאי דלית ליה לתנא דתמיד הפסקה בנרות של שחר, או דלית ליה כיון דאתחיל ליה עביד רובא. ואני אומר שלא מצינו חולק בהפסקת נרות של שחר לא במשנה ולא בגמרא, ותלמוד ערוך בידינו ביומא לגב' : למה מטיבין וחוזרין ומטיבין ? רבי שמעון בן לקיש אמר וכו', ומערכה דאביי תוכיח, שהיא קבלה משמיה דגמרא, ועד כאן לא פליגי אבא

156. שאלה זו היה לו לשאול על התנא דספרי, לא על רש"י או השואל. ובאמת כוונת התנא לומר בפשטות מדוע דווקא נר זה הושאר לאחרונה ומדוע הונח דולק לכל היום מדין "לפני ה' תמיד" בניגוד לשאר הנרות, ומסביר התנא שכיון שנה זה שימש להדלקת המנורה בין הערביים, שממנו היה מדליק ובו מסיים, הרי שהוא היה עדות לישראל והכל עניין אחד. ועוד, שכל זה רק להבנת הרשב"א שהנרות כבו ביום, אבל להבנת הרמב"ם שהנרות דלקו ביום, היה יכול להדליק גם מנרות אחרים, אלא שבשעת הנס שהנר המערבי דלק כל היממה, בערב היה מטיב את חמשת הנרות תוך הדלקת הכבויים מהמערבי (מהפתילה הישנה), ואח"כ את המזרחי ממנו ולבסוף את המערבי עצמו, כדי שיהא מדליק ממנו את "המנורה", ומשמע שבעת הנרות, ומשמע שאותו עצמו היה מטיב אחרון, אלא שפירוש הרמב"ם למשניות אינו עולה יפה לפי זה ורק ההלכה ב"משנה תורה".

עוד יש לדייק ש"ממנו מדליק את המנורה" קאמר, ולא "את הנרות", כלומר גם את הנר המערבי עצמו היה מדליק מהמערבי ואותו בעיקר, כיון שבניגוד לבקר, כשבשעת הנס לא היה מטיב כלל את המערבי בבקר, הרי שבערב, בין אם בשעת הנס ובין אם לאו, היה מטיב גם את המערבי אם פחת בו השמן והיה יכול להחליף את הפתילה הישנה, אלא שהיה מטיבו ומדליקו מהפתילה הישנה.

שאל ורבנן אלא במאי מפסיק להו, אבל בהפסקה עצמה כולי עלמא מודו דמפסיקין ובכולן חמש נרות ברישא.

עוד כתוב שם, שדברי הכל בנרות של בין הערביים שמפסיקין אותה בקטרת, מההיא דיומא טו,א, בעידן העלאה תהי מקטיר את הקטרת, ואני אומר שאין הפסקה בנרות של בין הערביים כלל, שהרי לרבי שמעון בן לקיש אינה להפסקה אלא להרגיש העזרה וזה בתחילת העבודות, אבל בשל בין הערביים כבר גמרו כל העבודות ובטלו כל ההרגשות ואין עוד עבודה אחרת, וכל שכן לר' יוחנן דקאמר לה משום בבוקר בהטיבו חלקהו לשני בקרים. ומה שאמרו בעידן העלאה תהי מקטיר את הקטרת, לפי דעתי פירושו כמשמעו בעידן העלאה בעת ההדלקה בין מלפניה בין מלאחריה, ולפי שאין לאחר נרות של בין הערבים עבודה כלל מקטיר תחילה קודם שייטיב בנרות כלל ואחר כך מדליק. וכן בשחר לא חייב הכתוב להיטיב ואחר כך להקטיר וכדאמר אבא שאול אלא שתהא ההקטרה בעונת ההטבה בין מלפניה בין מלאחריה, ומפני שנרות של שחר צריכות הפסקה מקטיר באמצע.

ולכאורה, יש לי עוד ראייה, ממתניתין ביומא לא,ב, דתנן : קטרת של שחר היתה קרבה בין דם לאיברים ושל בין הערבים היתה קריבה בין איברים לנסכים. והשתא אית לן למימר נסכים אימת עביד להו ? על כרחין מיקמי נרות, דאי באמצע, הפסקה בשתי עבודות מי איכא, אלא ודאי מיקמי נרות והנה הקטרת קודמת להן אם כן אין הקטרת בין הנרות כלל. זהו תורף דברך.

תשובה :

תמה אני אי זו קושיא מצאת במה שאמרתי דתנא דתמיד לית ליה הפסקה בנרות של שחר, כי באותה תשובה שהשבתי אני לא אמרתי שאין שם הפסקה כלל, אלא כך אמרתי : שמא תנא דתמיד סבר דלא מפסיקין בעבודה כלל וסבר לה כריש לקיש, ואמרתי כן מפני **שהוקשה לי, מה שמקדים שם הטבת שתי נרות להטבת החמש שלא כרבנן ושלא כאבא שאול**, על כן אמרתי דאפשר דהאי תנא לית ליה הפסקה בעבודה, דהפסקה לדידיה לאו דאורייתא וכסבריה דריש לקיש, דלא דריש בבקר בבקר, ואפילו אם באתי לומר דהאי תנא לית ליה הפסקה כלל ופליג בהא על רבנן ועל אבא שאול וכדי לישב המשניות, מאי קושיא אם אתה לא מצאת חולק, אני אומר שהתנא הזה חולק, כמו שחולק בשאר דברים וכדאמר ביומא, וראייתך ממערכה דאביי לא צדקת בה, דההיא לאו כולי עלמא היא אלא כאבא שאול, ואף רבנן פליגי עלה דהתם מפסיק בדם ורבנן מפסקי בקטורת, ואף אנו נאמר דאף היא דלא כתנא דתמיד.

וכן משמע נמי לכאורה מההיא סוגיא דיומא, שהרי הקשה מתחילה, אלמא קטרת ברישא והדר נרות, ורמינהי מי שזכה בדישון מזבח הפנימי מי שזכה בדישון המנורה מי שזכה בקטרת, ופריק מאן תנא תמיד רבי שמעון איש המצפה היא. והדר אקשינן סדר יומא אסדר יומא, דתנן פייס ראשון מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי מי מדשן את המנורה, ותנן פייס שלישי חדשים לקטרת, ותירץ אביי לא קשיא כאן בהטבת חמש נרות כאן בהטבת שתי נרות. אלמא מעיקרא לא היה סבור המקשה ש[לא] יהא מפסיק נרות בעבודה כלל להני תנאי אלא עושה כל העבודות הנזכרות בתמיד וביומא זו אחר זו מתחילתן ועד סופן על הסדר שמנאן בלא הפסק עבודה כלל.

ואם תאמר שהיה סבור מעיקרא דבדם מפסיק להו וכסידורו של אביי משמיה דגמרא, לא היא, דהא תנן מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי מי מדשן את המנורה. ותנן ביומא הוא זורק את הדם והוא מקטיר את הקטורת והוא מטיב את הנרות, אלמא לדידיה לית ליה לתנא דתמיד ודיומא שום הפסק עבודה בנרות, ואביי הוא דקאמר דלתנא דיומא מפסיק בנרות בקטרת משום דקשיא סדר יומא

אסדר יומא ואי אפשר בלאו הכי כדתיירץ אביי, אבל תנא דתמיד אפשר אפילו לפירוקה דאביי דלית ליה הפסקת עבודה בנרות כלל ושמא אין לו הפסקה כלל¹⁵⁷.

וגם מה שהבאת ראייה מדאמרין למה מטיבין וחוזרין ומטיבין, מה זו ראייה? - הכי אמרתי שדעת הכל שוה שאין מפסיקין? ההיא אתיא כמאן דאמר מפסיקין, וכשתמצא לומר דאית תנא דסבר אין מפסיקין, הכי קאמר למאן דאמר מטיבין וחוזרין ומטיבין למה.

עוד אמרתי, דאי נמי אית ליה לתנא דתמיד בבקר בבקר להפסיק, **דילמא סבירא ליה דהטבת שתי נרות קודמת להטבת חמש כל זמן שכבו, דכדי לקיים לפני ה' תמיד לא אמרין כיון דאתחיל עביד רובא**. ואי זו קושיא סותרת זה.

...

ועוד, שיש תימה במה שאמר בעל הפירוש הזה¹⁵⁸, שאף בשהיו הנרות דולקות מכבין ומדשנין, שהרי בסיפרי תניא אי מערב עד בוקר יכול יכבם? תלמוד לומר יאירו שבעת הנרות. והגרסא שכתבת: תלמוד לומר: לפני ה' תמיד, אינה כן בספרים, אלא כמו שכתבתי. ואפילו לאותה גרסא שכתבת ופירשת דהכי קאמר, יכול יכבם כולם? תלמוד לומר לפני ה' תמיד, כיצד? הששה - מערב עד בוקר, ואשר לפני ה', דהיינו נר מערבי תמיד, אפילו הכי אין הדברים מחוזרין, כי מאחר שמשמעו של מקרא דלפני ה', אותו שלפני ה', דהיינו נר מערבי, כך היה לו לומר יאירו שבעת הנרות, שומע אני שיהיו דולקין לעולם? ת"ל לפני ה' תמיד, כלומר שאינו מזהיר שיהא דולק תמיד אלא אותו שלפני ה'.

ועוד, מאין שחייב לכבות השאר, ואם לא חייב בעמידתן דולקין תמיד, מכל מקום לא חייב בכבויין בבוקר בבוקר. וגם אתה מצאת קושיא זו, ומה שתרצת כדי שלא תהא המנורה מלאה שמן שריפה ופתילות מקולקלות זה זר מאד, וכי לאותו שלפני ה' וחביב מכולן לא חששה לו התורה לדשנו משמן ופתילה ישנים ומדשנין שבתוכו ולשאר חששה, יציבה בארעא וגיורא בשמי שמיא? ואינו בדין שיהיו השאר מיופין ומתוקנים וזה שלפני ה' מלא דשן, ומוטב שישארו כולם כן דולקין והולכין כדרך שגר מערבי דולק והולך, שאי אפשר לדשנו משום עדותו. ואם באנו לתלות בגזירת הכתוב שיהיו השאר מתדשנין וזה עומד ודולק, לא מצאנו מקום שחייב הכתוב כן ולא נתפרש בברייתא כן שיהא צריך לכבותם, שכך אמרו יאירו שבעת הנרות יכול יהו דולקין לעולם, כלומר, שצריך שיהיו דולקין ואפילו כבו חוזר ומדליקין? תלמוד לומר מערב עד בוקר, יכול יכבם, כלומר אם רצה לכבות יכבם? תלמוד לומר יאירו שבעת הנרות, כלומר שיהיו מאירין והולכין עד שיכבו מעצמן, הא כיצד? יאירו שבעת הנרות, בחיוב מערב עד בוקר, ואפילו כבו מדליקין עד הבוקר, מכאן ואילך אם יאירו יאירו ואם כבו כבו ומדשנין, שלא חייב הכתוב להיות דולק והולך תמיד אלא אותו אשר לפני ה'.

ומה שאמרו במנחות פח"ב, נר שכתבה נידשן שמן ונדשנה הפתילה, כיצד עושה? מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה, ופרשת אתה בנרות של לילה, כבר ראית בתשובתי הראשונה, שאני דחיתי אותו פירוש מפני שאין נראה שיהא צריך להיטיב ולדשן בלילה נר שכבה ולמה (= ואת הסיבה לכך), אלא חוזר ומדליקו באותו שמן ובאותה פתילה כשאר הנרות, וכי מפני שכבתה תוך זמנה מחליף שמן ופתילה יתר על

157. קשה על הרמב"ן והרשב"א, כיצד אם יש סתירה או אי התאמה בין משניות מסכת תמיד ויומא, לא דנו בגמרא בסתירה זו?

158. כרש"י, שאת שאר הנרות מדשנים אפילו אם הם דולקים בבקר, ודישון היינו כיבוי וסילוק השיירים. וקושיית הרשב"א נכונה, שלא כתוב בספרי חיוב לכבות אלא רק העדר חיוב הדלקה בבקר לכל הנרות, אבל רש"י יפרש ששאלת הספרי היא: האם מכבה את כל הנרות, כיון שכתוב שידלקו "מערב עד בקר" ומשמע שלא יותר? ת"ל שלא יכבה את כולם בבקר כיון שהמערבי ישאר דולק גם בבקר בשעת הנס כדי שיהיה "לפני ה' תמיד", ומזה משמע שרק הוא ידלק גם ביום אבל השאר באמת יכובו.

חברותיה¹⁵⁹ ? ואני כבר פרשתיה באחד משני המזרחיין, כפי פרושנו ששניהם דולקין והולכין כל היום וכמאן דאמר מזרח ומערב היו עומדין, אי נמי בנר מערבי לבד, למאן דאמר צפון ודרום היו עומדין. עוד דבר מתמיה ראיתי במה שכתבת בשם בעל הפירוש הזה וזה לשונך, כשמצא שתי נרות מזרחיין דולקין מדשן את השאר דהיינו חמש הנרות של צד מערב, דכיון דאתחיל עבד רובה, ומניח שתיים אלו כשהן דולקין עד שישחטו את התמיד ויזרקו את דמו, ואחר דם התמיד חוזר ומדשן שתי נרות מזרחיין שהניח דולקין, שאין לו להניח להיטיב באחרונה פחות משתיים ע"כ, וזה אי אפשר שהמערבי דולק הוא והולך לפני ה' תמיד, וכל שאינו כבה מאליו אינו מכבה אותו כל היום עד הערב שמטיבו, ולא שיכבנו עד שמדליק ממנו הפתילה החדשה בערב. ואחר כתבת מיד בהיפך זה וזה לשונך, וכיצד מטיבן מדשן את המזרחי, כלומר מכבה ומדשן את המזרחי כדרך שעושה לחמש הנרות שהיטיב בראשונה ומניח את המערבי שהוא השני דולק שממנו מדליק את המנורה בין הערבים ע"כ. פתחת בתרתי וסיימת בחדא, אמרת חוזר ומדשן שתי נרות מזרחיין שהניח דולקין. ועוד אמרת כיצד מטיבן, וחזרת ואמרת מדשן את המזרחי ומניח את המערבי. והנה זה מעורבב.

עוד כתבת שנתקשה בעיני בעל הפירוש הזה מה ששנינו מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק ואנן שתי נרות בעינן באחרונה, דכתוב בהיטיבו את הנרות ואין נרות פחות משתיים, כדאיתא ביומא. ותירץ שהמשנה נאמרה כל זמן שהיה הנר של מערבי קיים שהיה דולק כל היום אבל בשאין הנר קיים מדשן את שניהם, וזהו ששנינו מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה ואפילו לא כבה כיון שאין הנר מתקיים מדשנו ומדליקו ע"כ.

ואין אלו אלא דברי נביאות, חדא דאי מתניתין דפרק החלו, בשעת הנס, היאך שנה בפרק ראשון אמר להם הממונה, "מצאן שכבו" ? - ואם תאמר דמתניתין דפרק ראשון שלא בשעת הנס, והא באותה משנה עצמה שבפרק החלו שהיא בשעת הנס לפי דברי בעל הפירוש קתני מצאו שכבה והיא שלא בשעת הנס, נימא רישא וסיפא שלא בשעת הנס ומציעתא בשעת הנס¹⁶⁰ ? - ומי אמרינן להו למתניתין ? על כרחינו לצדדין כתביתו, ולומר : מניח את המערבי דולק בשעת הנס, מצאו שכבה שלא בשעת הנס מדשנו ומדליקו, זה דבר שאין השכל מודה לו ולא הדעת מקבלו, ועוד, מאי מצאו שכבה מדשנו ואי לצדדין היה לו לומר מצאן שכבו כמו ששנו בפרק ראשון. ועוד, מאי מצאו שכבה, והלא מצאו דולק מכבה ומדשן ומדליק לפי הפירוש הזה. ובהדיא הוה ליה למיתני שלא בזמן הנס אפילו נכנס ומצא שני מזרחיין דולקין מכבן ומדשן ומדליק את המערבי, ועוד מי דחקו לבעל הפירוש הזה לומר, שבזמן שאין הנס קיים אפילו מצאו דולק יכבנו, ולמה מכבה, דילמא חזר הנס למקומו שלא ניתן להם זמן לנס לדעת עד איזה זמן ימשך ומכאן ואילך לא ימשך, ובכל יום ויום יש להסתפק שמא נזכה ויחזור הנס למקומו ויהא עד לשאר עמו והמכבה הזה כובש עדותו. ועוד, היאך יכבה והלא שנינו בסיפרי "יכול יכבם ? תלמוד לומר לפני ה' תמיד", אלמא אשר לפני ה' לא יכבנו כלל¹⁶¹ סוף דבר, לא מצאתי לפירוש הזה מסלול ודרך, והאמת יראה דרכו".

159. יש לתמוה על שאלתו זו, הרי זו עצמה קביעת הגמרא "נידשן השמן נידשנה הפתילה" !!

ועיין בהערות לעיל מה שהקשיתי עליו ועל רע"ב.

160. הרשב"א מעלה כאן שאלה נכונה לשיטות הראשונים ועל מסדר המשנה : **מדוע נראה שההלכות של "בשעת הנס" ושל "שלא בשעת הנס" אינן נפרדות וברורות ?**

161. כל הקושיות האחרונות של הרשב"א נכונות, ובהן נראה ג"כ לדחות את פירש"י, אך רש"י יכול לומר, שבעת הנס לא היה חסר כלל שמן בנר ולכן היה יודע שהנר יוכל לדלוך עד הערב ולכן היה מניחו דולק, ושלא בשעת הנס - גם אם היה עדיין דולק, היה השמן כלה, והיה הכהן יודע שלא יוכל לדלוך עד הערב, ולכן היה מדשנו ומדליקו שנית. ואין לומר שיכול להיות שעד הבקר כמעט יכלה השמן ואח"כ יעמוד מלכלות עד הערב בנס, שהנס היה חל מערב עד ערב והיה ניכר תמיד,

